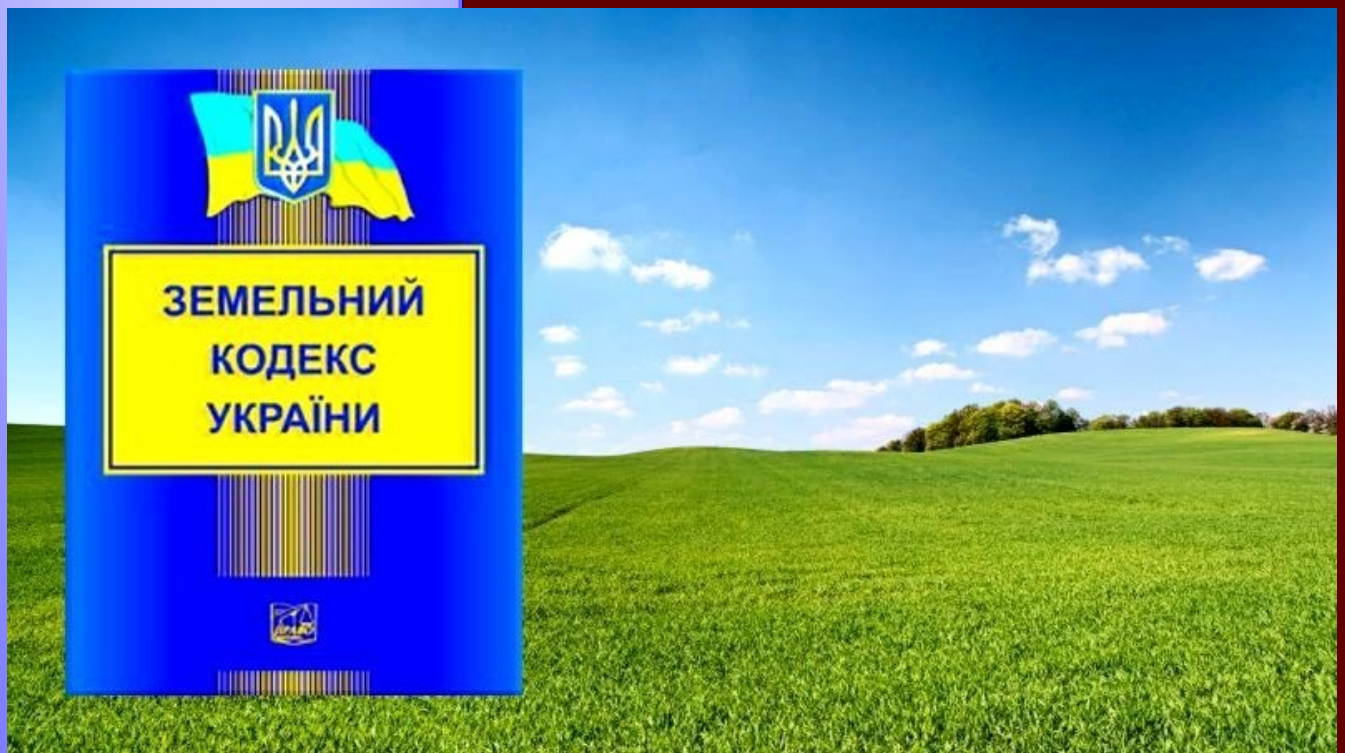

Сохнич А.Я., Богіра М.С.,
Яремко Ю.І., Стойко Н.Є.

Державний контроль за використанням земель

Підручник

2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬ

ПІДРУЧНИК

*Рекомендовано вченими радами
Львівського національного аграрного університету та
Херсонського державного аграрного університету
як підручник для студентів вищих закладів освіти*

Львів – 2018

УДК 332.3
С 68

Рекомендовано до друку як підручник для студентів вищих закладів освіти вченою радою Львівського національного аграрного університету (протокол № 5 від 22 грудня 2016 р.) та вченою радою Херсонського державного аграрного університету (протокол № 1 від 29 серпня 2017 р.)

Рецензенти:

Кошкалда І.В., доктор економічних наук, професор (Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва)

Губені Ю.Е., доктор економічних наук, професор (Львівський національний аграрний університет)

Жуйков Г.Є., доктор економічних наук, професор (Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон)

Сохнич А.Я., Богіра М.С., Яремко Ю.І., Стойко Н.Є.

С 68 Державний контроль за використанням земель. Підручник. – Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2018. – 240 с.

У підручнику розкрито теоретико-правові засади здійснення контролю за використанням та охороною як природних ресурсів, так і земельних ресурсів зокрема. Наведено загальну характеристику природно-ресурсного потенціалу України. Охарактеризовано організаційно-правові засади природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Описано розвиток контролю за використанням і охороною земель в Україні та зарубіжний досвід у цій сфері. Особливу увагу відведено здійсненню державного контролю за використанням та охороною земель в Україні, а також відповідальності за порушення норм земельного та природоохоронного законодавства України.

Підручник призначений для студентів спеціальності «Геодезія та землеустрій». Також пропонований матеріал може бути корисний для фахівців різного профілю, діяльність яких пов'язана з використанням і охороною як земельних, так і природних ресурсів в цілому.

ISBN 978-617-7617-09-8

© Сохнич А.Я., Богіра М.С., Яремко Ю.І., Стойко Н.Є., 2018

© Львівський національний аграрний університет, 2018

© Херсонський державний аграрний університет, 2018

© Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Основні поняття, терміни та визначення.....	8
Частина 1.	
Природні ресурси України. Державний контроль за використанням природних ресурсів.....	12
Розділ 1. Природні ресурси, їх класифікація та використання.....	12
1.1. Поняття природних ресурсів та їх класифікація.....	12
1.2. Сутність використання та охорони природних ресурсів....	19
1.3. Природно-ресурсний потенціал України.....	24
<i>Контрольні питання по розділу 1</i>	38
<i>Теми рефератів</i>	38
Розділ 2. Організаційно-правові засади природо-користування та охорони навколишнього природного середовища	39
2.1. Державне регулювання відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів.....	39
2.2. Міжнародні відносини України у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	66
<i>Контрольні питання по розділу 2</i>	69
<i>Теми рефератів</i>	69
Розділ 3. Контроль за використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища	70
3.1. Контроль та нагляд у галузі використання і охорони природних ресурсів.....	70
3.2. Відповідальність за порушення норм природоохоронного законодавства.....	83
<i>Контрольні питання по розділу 3</i>	88
<i>Теми рефератів</i>	88

Частина 2.

Контроль за використанням та охороною земельних ресурсів.....	89
Розділ 1. Земельні ресурси України та зміст контролю за їх використанням і охороною.....	89
1.1. Земельні ресурси в структурі природно-ресурсного потенціалу України	84
1.2. Система контролю за використанням та охороною земель в Україні.....	95
<i>Контрольні питання по розділу 1</i>	100
<i>Теми рефератів</i>	100
Розділ 2. Розвиток контролю за використанням і охороною земель в Україні та зарубіжний досвід у цій сфері.....	101
2.1. Ретроспективний аналіз розвитку контролю за використанням і охороною земель в Україні.....	101
2.2. Зарубіжний досвід здійснення контролю за використанням земель.....	120
<i>Контрольні питання по розділу 2</i>	129
<i>Теми рефератів</i>	129
Розділ 3. Здійснення державного контролю за використанням та охороною земель в Україні.....	130
3.1. Поняття, завдання та принципи державного контролю за використанням і охороною земель.....	130
3.2. Система органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.....	132
3.3. Проведення державного контролю за використанням та охороною земель.....	142
<i>Контрольні питання по розділу 3</i>	154
<i>Теми рефератів</i>	154

Розділ 4. Самоврядний та громадський контроль за використанням та охороною земель в Україні.....	155
4.1. Здійснення самоврядного контролю за використанням та охороною земель.....	155
4.2. Здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель.....	161
<i>Контрольні питання по розділу 4</i>	165
<i>Теми рефератів</i>	165
Розділ 5. Відповідальність за порушення земельного законодавства.....	166
5.1. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства.....	166
5.2. Оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель.....	177
5.3. Розгляд справ про адміністративне правопорушення.....	182
5.4. Оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення.....	185
5.5. Контроль за виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення.....	187
5.6. Діловодство у справах про адміністративні правопорушення.....	189
<i>Контрольні питання по розділу 5</i>	192
<i>Теми рефератів</i>	192
Список використаних джерел.....	193
Додатки.....	202

ПЕРЕДМОВА

Земельні ресурси в сукупності з іншими природними ресурсами є компонентами навколишнього природного середовища, в якому проживає людина, і одночасно є засобами виробництва й джерелом задоволення потреб людини. З розвитком суспільства природні ресурси використовуються надзвичайно інтенсивно, що часто негативно впливає на їхню економічну та екологічну цінність.

З метою раціонального використання, збереження та відновлення природних ресурсів, у тому числі, земельних, здійснюється управління природокористуванням, яке включає механізм організації та систему діяльності органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування у сфері публічних відносин, що виникають у процесі використання та відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

Важливою функцією управління є контроль та нагляд у галузі природокористування й охорони навколишнього природного середовища. Це найбільш поширений і дієвий спосіб забезпечення законності. Сутність цієї функції полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює облік і перевірку того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції згідно чинного законодавства.

В Україні з набуттям незалежності відбулись значні зміни в державній політиці, які були направлені на реформування багатьох сфер суспільного розвитку. У тому числі, було запроваджено земельну реформу, у результаті якої виникли різні форми власності та господарювання на землі, що призвело як до позитивних так і негативних наслідків. Зокрема, залишаються не врегульованими питання забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони. Тому в управлінні земельними ресурсами актуальність організації та здійснення контролю за використанням і охороною земель є очевидною. З цією метою при підготовці фахівців із землевпорядкування вивчається навчальна дисципліна «Державний контроль за використанням земель», основні положення якої викладено в даному підручнику.

Підручник «Державний контроль за використанням земель» складається з двох частин. Оскільки земельні ресурси є невід’ємною складовою екосистем, то перша частина підручника присвячена питанням державного контролю за використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища в Україні. Зокрема, розкриваються поняття природних ресурсів, сутність їх використання та охорони; акцентується увага на значимості земельних ресурсів у структурі природно-ресурсного потенціалу України; описуються організаційно-правові засади природокористування та охорони навколишнього природного середовища; розкривається поняття і зміст контролю та нагляду у галузі природокористування, а також відповідальності за порушення норм природоохоронного законодавства.

У другій частині підручника висвітлено питання, що стосуються контролю за використанням та охороною земель. Проведено ретроспективний огляд розвитку контролю у землекористуванні в нашій державі та коротко описано зарубіжний досвід цієї функції управління; розкрито правовий зміст всіх видів контролю за використанням та охороною земель; описано процесуальний порядок здійснення державного контролю у сфері землекористування; висвітлено зміст та процедуру юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства.

Авторський колектив щиро вдячний професору, доктору економічних наук Кошкалді І.В. (Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва), професору, доктору економічних наук Жуйкову Г.Є. (Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон), професору, доктору економічних наук Губені Ю.Е. (Львівський національний аграрний університет) за цінні зауваження та рекомендації, висловлені у процесі рецензування рукопису.

Підручник призначено для студентів землевпорядних факультетів та інших навчальних установ, що вивчають організаційно-правові засади використання та охорони земель та природних ресурсів у цілому. Матеріал, викладений у підручнику, зорієнтує студента на навчально-пізнавальну діяльність та самостійну роботу при освоєнні знань з контролю у сфері природокористування та охорони довкілля та державного контролю за використанням й охороною земель.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ, які застосовуються при розгляді питань з дисципліни «Державний контроль за використанням земель»

Адміністративна відповідальність – пов’язана із застосуванням уповноваженими державними органами і посадовими особами адміністративних стягнень до суб’єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку в галузі земельних відносин.

Громадський контроль – здійснення громадськістю цільового спостереження за діяльністю органів публічного управління та їх посадових осіб, за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян, зокрема у сфері земельних відносин.

Гумус – органічна складова частина ґрунту, яка утворюється в процесі біохімічного розкладу рослинних і тваринних решток та формує його родючість.

Ґрунт – природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості.

Державна екологічна політика – система цілей і дій органів державної влади та управління, що спрямовані на забезпечення екологічної безпеки держави й задоволення екологічних потреб населення.

Державне регулювання – сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян (закони, формальні і неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження).

Державний інспектор – посадова особа, що виконує функції контролю, нагляду, або іншим чином провадить аналіз функціонування або статичного існування певних систем, або їхньої сукупності, як у процесі взаємодії так і без цього, й обов’язково має засоби впливу щодо зміни діяльності чи бездіяльності систем з метою приведення їх у відповідність до затверджених норм, законів тощо.

Державний контроль – одна з форм здійснення державної влади, що забезпечує дотримання законів і інших правових актів, що видаються органами держави.

Дисциплінарна відповідальність – застосування до осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою,

організацією, винних у вчиненні дисциплінарних проступків земельно-правового характеру, заходів особистого впливу у вигляді накладення дисциплінарних стягнень.

Забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін.

Земельне правопорушення – дія (або бездія), яка порушує встановлений порядок використання та охорони земель, суперечить приписам та вимогам, дозволам та заборонам земельного законодавства, спричиняє певну шкоду земельним ресурсам та навколишньому природному середовищу, а також здоров'ю людини та викликає відповідні юридичні наслідки.

Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Землеустрій – сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

Земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею.

Контроль – перевірка виконання чого-небудь (наприклад, законів, планів тощо), облік, спостереження за чим-небудь (фінансовий нагляд, нагляд у природокористуванні тощо), заключна функція системи управління.

Кримінальна відповідальність – стан розвитку суспільних відносин, в якому реалізуються засоби кримінально-правового покарання осіб, винних у здійсненні земельного правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і екологічної безпеки для навколишнього природного середовища, природних ресурсів, життя і здоров'я людей. Тобто настає за вчинення злочину, яким визнається винне суспільно небезпечне діяння, заборонене Кримінальним кодексом України, під загрозою кримінального покарання.

Місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними колективами і сформованими ними органами, має особливий об'єкт – питання

місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної).

Моніторинг земель – це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів.

Моніторинг стану довкілля – систематичне збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Нагляд – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності.

Охорона земель – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Охорона навколишнього природного середовища – система державних, суспільних, адміністративно-господарських, техніко-виробничих, економічних і юридичних заходів, спрямованих на підтримку сприятливих для життя умов, раціональне використання, збереження й відтворення природних ресурсів Землі й найближчого до неї оточення космосу в інтересах задоволення матеріальних і духовних потреб існуючих і майбутніх поколінь людей.

Природні ресурси – сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства.

Природокористування – сфера виробничої та наукової діяльності, вся сукупність засобів, які застосовує суспільство для комплексного вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення й охорони природного середовища та природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини.

Псування земель – порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

Самовільне зайняття земельної ділянки – будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

Стале землекористування – використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій.

Сталий (збалансований) розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Управління охороною навколишнього природного середовища – здійснення в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

ЧАСТИНА 1

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ. ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

РОЗДІЛ 1

Природні ресурси, їх класифікація та використання

1.1. Поняття природних ресурсів та їх класифікація

Природне середовище з точки зору господарського використання розглядається як природні ресурси. Під **природними ресурсами** розуміється сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства.

Виділяють такі **види** природних ресурсів:

- сонячна енергія;
- вітрова енергія;
- кліматичні ресурси;
- земельні ресурси;
- мінеральні ресурси;
- внутрішня енергія Землі;
- водні ресурси;
- рослинні ресурси;
- тваринні ресурси.

У зв'язку з подвійним характером поняття «природні ресурси», що відображає їх природне походження, з одного боку, і господарську та економічну значимість – з іншого, у спеціальній та географічній літературі застосовується наступна **класифікація природних ресурсів** (рис. 1):

- за приналежністю до тих чи інших компонентів природи (мінеральні, кліматичні, земельні, біологічні, водні тощо);
- за можливістю відтворення у процесі використання – вичерпні (відновлювальні й невідновлювальні) і невичерпні;
- за призначенням (для промисловості, для сільського господарства, для відпочинку і туризму та ін.).

Рис. 1. Класифікація природних ресурсів.

Класифікація природних ресурсів за походженням. Природні ресурси (тіла чи явища природи) виникають в природних середовищах (водах, атмосфері, рослинному або ґрунтовому покриві і т. д.) і в просторі утворюють певні поєднання, що змінюються в межах природно-територіальних комплексів. На цій основі вони поділяються на дві групи: ресурси природних компонентів та ресурси природно-територіальних комплексів.

Ресурси природних компонентів. Кожен вид природного ресурсу зазвичай формується в одному з компонентів ландшафтної оболонки. Він керується тими ж природними чинниками, які створюють даний природний компонент і впливають на його особливості та територіальне розміщення.

За приналежністю до компонентів ландшафтної оболонки виділяють ресурси: мінеральні; кліматичні; водні; рослинні; земельні; ґрунтові; тваринного світу. Ця класифікація широко вживається в літературі. При використанні наведеної класифікації основна увага приділяється закономірностям просторового і тимчасового формування окремих видів ресурсів, їх кількісним і якісним характеристикам, особливостям їх режиму, обсягами природного поповнення запасів. Наукове розуміння всього комплексу природних процесів, що беруть участь у створенні і нагромадженні природного ресурсу, дозволяє правильно розрахувати роль і місце тієї чи іншої групи ресурсів у процесі суспільного виробництва, системі господарства, а головне – дає можливість виявити граничні об'єми добування ресурсу з природного середовища, не допускаючи його закінчення або погіршення якості. Наприклад, точне уявлення про обсяги щорічного приросту деревини в лісах певного району дозволяє розрахувати допустимі норми вирубок. При строгому контролі за дотриманням цих норм виснаження лісових ресурсів не відбувається.

Ресурси природно-територіальних комплексів. На даному рівні підрозділу враховується комплексність природно-ресурсного потенціалу території, що впливає з відповідної комплексної структури самої ландшафтної оболонки. Кожен ландшафт (або природно-територіальний комплекс) володіє визначеним набором різноманітних видів природних ресурсів. У залежності від властивостей ландшафту, його місця в загальній структурі ландшафтної оболонки, поєднання видів ресурсів, їх кількісні та якісні характеристики змінюються дуже істотно, визначаючи можливе освоєння і організацію матеріального виробництва.

Часто виникають такі умови, коли один або декілька ресурсів визначають напрям господарського розвитку цілого регіону. Практично будь-який ландшафт має кліматичні, водні, земельні, ґрунтові та інші ресурси, але можливості господарського використання досить різні. В одному випадку можуть складатися сприятливі умови для видобутку мінеральної сировини, в інших – для вирощування цінних культурних рослин або для організації промислового виробництва, курортного комплексу і т. д. На цій основі **виділяються природно-ресурсні територіальні комплекси за найкращим видом господарського освоєння.** Вони діляться на:

- гірничопромислові;
- сільськогосподарські;
- водогосподарські;
- лісогосподарські;
- заселювальні (території під забудову);
- рекреаційні та ін.

Використання тільки однієї класифікації видів ресурсів за походженням недостатньо, так як вона не відображає економічного значення ресурсів і їх господарської ролі. Серед систем класифікації досить часто виділяють також природні ресурси непромислової сфери або безпосереднього споживання. Це перш за все ресурси, що добуваються з природного середовища (дикі тварини, що складають об'єкт промислового полювання, дикорослі лікарські рослини), а також ресурси рекреаційного господарства, ресурси заповідних територій і ряд інших.

Класифікація за видами господарського використання. Основний критерій підрозділу ресурсів у цій класифікації – віднесення їх до різних секторів матеріального виробництва. За цією ознакою природні ресурси поділяються на ресурси промислового та сільськогосподарського виробництва, рекреаційні.

Ресурси промислового виробництва. Ця підгрупа включає всі види природної сировини, які використовуються промисловістю. У силу дуже великої розгалуженості промислового виробництва, наявності численних галузей, що споживають різні види природних ресурсів і відповідно висувають до них різні вимоги, **види природних ресурсів диференціюються наступним чином:**

1) енергетичні, до яких відносяться різноманітні види ресурсів, що використовуються на сучасному етапі розвитку науки і техніки для виробництва енергії:

- горючі корисні копалини (нафта, вугілля, газ, уран, бітумінозні сланці тощо);
- гідроенергетичні ресурси – енергія річкових вод, приливна енергія морських вод та ін.;
- джерела біоконверсійної енергії – використання паливної деревини, виробництво біогазу з відходів сільського господарства;
- ядерна сировина, що використовується для отримання атомної енергії.

2) неенергетичні, що включають підгрупу природних ресурсів, які постачають сировину для різних галузей промисловості:

- корисні копалини, що не відносяться до групи каустобіолітів;
- води, що використовуються для промислового водопостачання;
- землі, зайняті промисловими об'єктами та об'єктами інфраструктури;
- лісові ресурси, які постачають сировину для лісохімії та будівельної індустрії;
- рибні ресурси – відносяться до цієї підгрупи умовно, так як в даний час добування риби і обробка улову набули промислового характеру.

Ресурси сільськогосподарського виробництва об'єднують види ресурсів, що беруть участь у створенні сільськогосподарської продукції:

- агрокліматичні – ресурси тепла і вологи, необхідні для продукування культурних рослин або випасу худоби;
- ґрунтово-земельні ресурси – земля і її верхній шар – ґрунт, володіє унікальною властивістю продукувати біомасу, вона розглядається і як природний ресурс і як засіб виробництва в рослинництві;
- рослинні кормові ресурси – ресурси біоценозу, що слугують кормовою базою для випасу худоби;
- водні ресурси – води, що використовуються в рослинництві для зрошення, а в тваринництві – для водопою та утримання худоби.

Досить часто **виділяють також природні ресурси непромислової сфери або безпосереднього споживання**. Це перш за все ресурси, що добуваються з природного середовища (дикі тварини, що є об'єктом промислового полювання, дикорослі лікарські рослини), а також ресурси рекреаційного господарства, ресурси природно-заповідних територій і ряд інших.

За процесом відтворення природних ресурсів розрізняють **вичерпні і невичерпні** природні ресурси. Вичерпні ресурси поділяються на **відновлювані та невідновлювані**.

До **вичерпних відновлюваних** природних ресурсів належать родючі ґрунти, рослинність і тваринний світ. Під час використання вони безперервно відновлюються самою природою, однак, їх природне відтворення (відновлення родючості ґрунтів, деревної й трав'яної маси, кількості тварин тощо) часто не збігається з темпами використання.

До вичерпних відновлюваних ресурсів відносяться такі дефіцитні природні багатства:

- продуктивні орнопридатні ґрунти;
- ліси з деревостанами стиглого віку;
- водні ресурси в регіональному аспекті.

Продуктивних орнопридатних ґрунтів порівняно небагато (за різними оцінками їх площа не перевищує 1,5-2,5 млрд. га). Найбільш продуктивні ґрунти, що відносяться до першого класу плодючості, займають всього 400 млн. га. Продуктивні ґрунти утворюються вкрай повільно – на формування 1 мм шару чорноземних ґрунтів потрібно більше 100 років. У той же час процесами прискореної ерозії, стимульованими нераціональним землекористуванням, за один рік може бути зруйновано кілька сантиметрів верхнього, найбільш цінного орного шару. Антропогенне руйнування ґрунтів відбувається в останні десятиліття настільки інтенсивно, що дає підставу віднести ґрунтові ресурси до категорії «відносно відновлюваних».

Ліси з деревостанами стиглого віку (так звані «стигли ліси»), тобто ліси, деревостани яких набули промислового значення і придатні для виробництва різних видів лісової продукції, користуються підвищеним попитом і тому посилено вирубуються. Для повного відновлення вирубаних лісів необхідний тривалий час: для хвойних деревостанів близько 80-100 років, для листяних – 100-120 років. Отже, прирости в таких лісах невеликі, і норми допустимих рубок повинні бути строго обмежені. При порушенні цього принципу природного відновлення запасів деревини не відбувається.

Добре відомий факт практичної невичерпності водних ресурсів в планетарному масштабі. Однак на поверхні суші запаси прісних вод зосереджені нерівномірно, і на великих територіях відчувається дефіцит вод, придатних для вживання в системах

водокористування. Особливо сильно страждають від нестачі води аридні і субаридні райони, де нераціональне водоспоживання (наприклад, водозабір в об'ємах, що перевищують об'єми природного відновлення вільних вод) супроводжується швидким і часто катастрофічним виснаженням водних запасів. Тому необхідний точний облік кількості допустимого забору водного ресурсу в регіонах.

Уявлення про відновлюваність ресурсів все частіше приходять у суперечність з дійсністю. Витрата відновлюваних ресурсів (вирубання лісу, вилов риби, втрата родючості ґрунту тощо) починає перевищувати розміри їх природного відтворення. Для того, щоб цього запобігти, потрібно:

- раціональніше видобувати і обробляти природні ресурси;
- завчасно залучати в експлуатацію нові невиснажені ресурси і за рахунок цього послабити використання виснажених;
- штучно відновлювати ресурси, що можна робити набагато інтенсивніше, ніж це робить природа;
- відшукувати штучні замітники.

До **вичерпних невідновлюваних** природних ресурсів належить більша частина корисних копалин (руди, вугілля, нафта, горючі сланці, мінеральні будівельні матеріали тощо), їх використання призводить до поступового вичерпання запасів. Тому, щоб їх не втратити, треба розшукувати нові родовища та технічно правильно експлуатувати вже знайдені, тобто максимально вилучати цінні речовини з родовищ.

Відомо, що корисні копалини постійно утворюються в надрах земної кори в результаті безперервного процесу рудоутворення, але масштаби їх нагромадження настільки незначні, а швидкості утворення вимірюються багатьма десятками і сотнями мільйонів років (наприклад, вік кам'яного вугілля налічує більше 350 млн. років), що практично їх враховувати в господарських розрахунках не можна. Освоєння мінеральної сировини відбувається за історичною шкалою часу і характеризується всезростаючими обсягами добування. У зв'язку з цим **всі мінеральні ресурси розглядаються в якості не тільки вичерпних, а й невідновлюваних.**

Невичерпні ресурси – це ресурси, які за раціонального їх використання здатні задовольнити будь-який обсяг потреб.

Слід зазначити, що поняття «невичерпні» є досить умовним, оскільки на планеті Земля не може бути нічого безкінечного.

1.2. Сутність використання та охорони природних ресурсів

Основний напрям освоєння природних ресурсів – їх комплексне використання. **Використання природних ресурсів, або природо-користування** (англ. *natural resource management*) – сфера виробничої та наукової діяльності, вся сукупність засобів, які застосовує суспільство для комплексного вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення й охорони природного середовища та природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини. Сукупність усіх впливів людства на природу, яка включає заходи з її освоєння, перетворення і охорони.

Розрізняють такі **види природокористування**:

- **галузеве** – використання природних ресурсів у межах окремої галузі господарства (промислове, гірничо-промислове, сільськогосподарське, рекреаційне);
- **ресурсне** – використання окремо взятого ресурсу (землекористування; водокористування; лісокористування; надрокористування; користування тваринним світом; користування рослинним світом; користування атмосферним повітрям);
- **територіальне** – використання природних ресурсів у межах певної території.

Характер природокористування змінюється з розвитком суспільних формацій і перебуває в тісному взаємозв'язку з рівнем науки та техніки. В умовах науково-технічної революції взаємодія між природою та суспільством значно ускладнилася у зв'язку із зростанням потреб суспільства у природних ресурсах, інтенсивністю і характером впливу людини на природне середовище. Це приводить до ускладнення екологічної ситуації в окремих регіонах.

Природні ресурси – просторово-часова категорія. Їх об'єм різний у різних районах земної кулі і на різних стадіях соціально-економічного розвитку суспільства. Тіла і явища природи виступають в якості певного ресурсу в тому випадку, якщо в них виникає потреба. Але потреби, у свою чергу, з'являються і розширюються в міру розвитку технічних можливостей освоєння природних багатств. Наприклад, нафта була відома як горюча речовина ще за 600 років до н. е., але в якості паливної сировини в промислових масштабах її почали розробляти лише з 60-х років XIX століття. Саме з цього часу

нафта перетворилася в реально доступний для використання енергетичний ресурс, значення якого неухильно зростало. Проте до другої половини ХХ століття нафта, що залягала в донних відкладах шельфу Світового океану, не розглядалася в якості ресурсу, тому що стан техніки видобування нафти робив неможливим її видобуток на шельфі. Лише в 1940-х роках вперше на акваторіях (озеро Маракайбо у Венесуелі, Каспійське море в Союзу Радянських Соціалістичних Республік) нафта почала розроблятися в промислових масштабах, і нафтові поклади мілководних зон морів і океанів отримали ресурсне значення.

У первіснообщинному суспільстві потреби людини та її можливості освоєння природних багатств були дуже скромними і обмежувалися полюванням на диких тварин, риболовлю, збиральництвом. Потім виникли землеробство й скотарство, і, відповідно, до складу природних ресурсів були включені ґрунтовий покрив, як основа для вирощування сільськогосподарських культур, і рослинність, як кормова база для худоби. У лісах добувалася деревина для будівництва житла і для отримання дров. Поступово почалося освоєння корисних копалин (вугілля, руд, будівельних матеріалів), людина навчилася освоювати енергію вітру і води. У міру розвитку виробництва розширявся не тільки об'єм освоюваних природних ресурсів. У господарський обіг все більше залучалися нові площі незайманої природи.

Територіальне розширення сфери господарської діяльності людського суспільства і залучення в матеріальне виробництво нових видів природних ресурсів викликало в природі різноманітні зміни, свого роду відповідні реакції у вигляді різних природно-антропогенних процесів. У докапіталістичних суспільних формаціях ці процеси і зміни не носили повсюдного характеру і концентрувалися в окремих регіонах – осередках світової цивілізації (Середземномор'я, Месопотамія і Близький Схід, Південна і Південно-Східна Азія). І хоча в усі часи освоєння природних ресурсів людиною носило суто споживчий, а часом і відверто хижацький характер, це не призводило до серйозних широкомасштабних екологічних катастроф.

Інтенсивність освоєння природних ресурсів та об'єм природних багатств, що залучалися в господарську діяльність, стали різко зростати в епоху промислової революції. Застосування машинної техніки

супроводжувалося значним збільшенням споживання сировини (деревини, корисних копалин, сільськогосподарської продукції і т. д.). Одночасно йшло освоєння нових видів природних ресурсів. Наприклад, меліювались землі, які раніше вважалися непридатними для оранки (заболочені, засолені), освоювались нові види корисних копалин (нафта, природний газ, уран, рідкісні метали та ін.).

Природні ресурси в процесі освоєння піддаються більш глибокій і комплексній переробці (виробництво нафтопродуктів, синтетичних матеріалів і т. д.). Проте спосіб виробництва, оснований на розширеному матеріальному відтворенні, на одержанні максимально швидкого прибутку, не враховує особливостей формування природних ресурсів, обсягів їх природного відновлення і використовує, у першу чергу, найбільш якісні і зручно розміщені запаси.

У другій половині ХХ століття ресурсоспоживання незмірно зростало, охопивши практично всю сушу і всі відомі в даний час природні тіла і компоненти. Науково-технічний прогрес безпосередньо відбився на практиці ресурсокористування. Розроблено технології освоєння таких видів природних багатств, які до недавнього часу не включалися в поняття «природні ресурси» (наприклад, опріснення солоних морських вод в промисловому масштабі, освоєння сонячної або припливно-хвильової енергії, виробництво атомної енергії, видобуток нафти і газу на акваторіях і багато іншого). Виникло уявлення про потенційні ресурси або ресурси майбутнього.

Доступні, доведені або реальні запаси (англ. – *available reserves*) – це обсяги природного ресурсу, виявлені сучасними методами розвідки або обстеження, технічно доступні та економічно рентабельні для освоєння.

Потенційні, або загальні ресурси (англ. – *potential resources*) – це ресурси, виявлені на основі теоретичних розрахунків, рекогносцирувальних обстежень і включають крім точно встановлених технічно видобутих запасів природної сировини або резервів ще й ту їх частину, яку в даний час освоїти не можна з технічних чи економічних міркувань (наприклад, поклади бурого вугілля на великих глибинах або прісні води, законсервовані в льодовиках чи глибинних шарах земної кори).

Потенційні ресурси називають ресурсами майбутнього, так як їх господарське освоєння стане можливим тільки в умовах якісно нового науково-технічного розвитку суспільства.

Розглядаючи поняття охорони природних ресурсів, слід зазначити, що воно багато в чому взаємопов'язане з їх використанням, але ототожнювати чи прирівнювати їх не можна.

Охорона навколишнього природного середовища є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Охорона навколишнього природного середовища включає в себе систему державних, суспільних, адміністративно-господарських, техніко-виробничих, економічних і юридичних заходів, спрямованих на підтримку сприятливих для життя умов, раціональне використання, збереження й відтворення природних ресурсів Землі й найближчого до неї оточення космосу в інтересах задоволення матеріальних і духовних потреб існуючих і майбутніх поколінь людей.

Метою охорони природних ресурсів є запобігання екологічно шкідливим наслідкам їх використання, збереження у першорядному стані окремих компонентів довкілля, його екологічного балансу. Слід підкреслити особливе значення охорони природних ресурсів у контексті реалізації конституційного положення про **право громадян на безпечне для їх життя і здоров'я довкілля**.

Нажаль, надмірне використання природних ресурсів призводить до значних негативних змін в екосистемах. Наприкінці ХХ століття для уникнення екологічної кризи в світі до концепції розвитку суспільства було включено крім економічних та соціальних завдань ще одне завдання – збереження довкілля. Вперше це питання було порушено на Конференції Організації Об'єднаних Націй з довкілля людини (1972 рік, м. Стокгольм), яка визнала актуальність екологічних проблематики та необхідність створення дієвих міжнародних механізмів для її розв'язання. У 1980 році в «Всесвітній стратегії охорони природи», підготовленій Міжнародною спілкою охорони природи, з'явився термін «сталий розвиток» (англ. *Sustainable development*). Ця стратегія висунула принципово нове положення: збереження природи нерозривно пов'язане з питаннями розвитку, тобто **розвиток суспільства має відбуватися за умови збереження природи**. Поняття «сталий розвиток» почали широко застосовувати після публікації у 1987 році звіту Міжнародної комісії з довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє», підготовленого під керівництвом Г. Х. Брундтланд. А на конференції Організації Об'єднаних Націй з довкілля та розвитку (1992 рік, м. Ріо-де-Жанейро) концепція сталого розвитку набула провідного статусу і

була відображена в прийнятому на конференції Порядку денному на XXI століття.

На світовому рівні науковцями та практиками визнано, що сталий розвиток має стати пріоритетним питанням порядку денного міжнародного співробітництва. Загальновизнаним є розуміння сталого розвитку як гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку (рис. 2). Лише досягнення збалансованості між ними забезпечить можливість перейти до такого суспільного розвитку, який не виснажуватиме природні та людські ресурси, а тому матиме можливість тривати досить довго.

Рис. 2. Стратегія сталого (збалансованого) розвитку.

В українській науковій літературі сталий розвиток часто трактується як збалансований – тобто такий, який балансує розвиток трьох важливих систем – економіки, соціуму, природи.

Україна, як проєвропейська держава, підтримує концепцію сталого (збалансованого) розвитку та впроваджує принципи такого розвитку на законодавчому рівні. У цих умовах важливими підходами до використання і охорони природних ресурсів є комплексність заходів та інтегрованість управління, які повинні здійснюватися на рівні підприємств, населених пунктів, регіонів, держави і глобально – у масштабах всієї планети.

1.3. Природно-ресурсний потенціал України

Згідно Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу.

Залежно від віднесення природних ресурсів до категорії загальнодержавних чи місцевих, розрізняють користування загальнодержавними і місцевими природними ресурсами.

В Україні до природних ресурсів загальнодержавного значення належать:

- внутрішні морські води та територіальне море;
- природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- атмосферне повітря;
- підземні води;
- поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області;
- лісові ресурси державного значення;
- природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія Закону України «Про тваринний світ» і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті в комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення;
- корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Законодавством України можуть бути віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення й інші природні ресурси.

До природних ресурсів місцевого значення належать природні ресурси, не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Природні ресурси України характеризуються різноманітністю та природним багатством і визначають природно-ресурсний потенціал держави.

Природне багатство є матеріально-енергетичним ресурсом (капіталом) природного походження, що несе в собі актуальний потенціал безпосереднього використання у виробництві в системі національної економіки в умовах ринку.

Фахівцями Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» вартість природного багатства України визначено у розмірі 1,06 трлн. грн., у тому числі: водний капітал становить 6,4 % від загальної вартості (67,9 млрд. грн.); земельний – відповідно 44,7 % (473,9 млрд. грн.); лісовий – 7,9 % (84,6 млрд. грн.); мінеральний – 24,8 % (263,0 млрд. грн.) (розрахунок здійснено за станом на 1 січня 2013 року відповідно до курсу 8 грн./дол. США).

Природно-ресурсний потенціал – це важливий чинник розміщення продуктивних сил, який включає природні ресурси і природні умови. До **природних умов** відносяться тіла і сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. До природних мов належить клімат.

В. П. Руденко дослідив, що структуру вітчизняного природно-ресурсного потенціалу формують земельні (44,4 %), мінеральні (28,3 %) водні (13,1 %), лісові (4,2 %), фауністичні й природно-рекреаційні ресурси (близько 10,0 %). Як бачимо, земельні ресурси займають найбільшу питому вагу в структурі природно-ресурсного потенціалу держави.

Згідно Кодексу України про надра – **надра** – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Україна входить до числа держав, які володіють багатими та різноманітними корисними копалинами. У надрах України виявлено майже 20 000 родовищ і проявів 117 видів корисних копалин, з яких 8 172 родовища по 94 видах мінеральної сировини мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів. До промислового освоєння залучено 2 868 родовищ (від 40 до 100 % розвіданих

запасів різних видів корисних копалин), на базі яких працює понад дві тисячі гірничодобувних та переробних підприємств.

Сукупність запасів корисних копалин у надрах України – це **мінеральні ресурси** – природні речовини мінерального походження, що використовуються у господарстві як сировина або джерело енергії.

Мінеральні ресурси поділяються на:

- горючі корисні копалини
- металічні корисні копалини;
- неметалічні корисні копалини;
- підземні води.

Різноманітність і запаси мінеральних ресурсів України оцінюються зарубіжними експертами у 8 балів за 10-бальною шкалою. Відповідно до такого високого показника Україна належить до головних мінерально-сировинних держав світу і **за запасами основних видів корисних копалин з розрахунку на душу населення посідає одне з перших місць у Європі.**

Горючі корисні копалини. Відповідно до нафтогазогеологічного районування в межах України виділяють 4 нафтогазоносні провінції: Дніпровсько-Прип'ятську, Балтійсько-Переддобруджинську, Карпатську, Причорноморсько-Північно-Кавказько-Мангишлацьку.

Україна володіє значними запасами вугілля всіх генетичних стадій вуглефікації – від бурого до антрациту. Кам'яне вугілля зосереджене у двох басейнах: Донецькому і Львівсько-Волинському. Буре вугілля поширене, головним чином, у Дніпровському басейні, і значно менше, у Дніпровсько-Донецькій западині, у Придніпровській, Прикарпатській і Закарпатській вугленосних площах, що об'єднують групи родовищ чи вуглепроявів.

Торф'яні поклади України представлені в основному низинним типом (96% всіх ресурсів). У незначній кількості присутні також верховий (1,8%), перехідний (1,6%) та змішаний (0,6%) типи торф'яних покладів. За характером торфонакопичення і особливостями торфових родовищ на території України виділені наступні торфові області: Поліська, Малополіська, Лісостепова, Степова, Карпатська. Найбільш сприятливі умови для торфонакопичення склалися у Поліссі, де утворилися чисельні і різноманітні торф'яні болота. Запаси та ресурси торфу цього регіону (Волинська, Рівненська, Чернігівська адміністративні області) складають майже половину всього торфового фонду України.

Відклади, що включають родовища та прояви горючих сланців, приурочені в Україні до різних тектонічних структур і спостерігаються у різних регіонах. У цілому, виділяються дві геотектонічні групи сланценосних формацій: древніх платформ і геосинкліналей. В умовах древньої платформи утворилися горючі сланці Бовтишського родовища і Ротмистрівського прояву, півдня Поділля (Флоріанівське, Слобода-Савицьке і Новоселицьке сланцепрояви), прикордонної частини України з Молдовою (Наславченський прояв). У геосинклінальних умовах утворилися менілітові сланці Карпат і малопотужні прояви таврійських горючих сланців Гірського Криму. Поки що горючі та менілітові сланці України не використовуються в якості паливно-енергетичної сировини.

Металічні корисні копалини. Територія України за металогенічним районування поділена на наступні металогенічні провінції: Український щит, Дніпровсько-Донецька металогенічна провінція, Дністровсько-Причорноморська металогенічна провінція, Карпатсько-Кримська металогенічна провінція.

Основу мінерально-сировинної бази України складають родовища металічних корисних копалин, які представлені рудами всіх груп металів: чорні, кольорові, благородні, радіоактивні, рідкісні та рідкоземельні метали, розсіяні елементи (метали). Нині в Україні інтенсивно розробляються родовища залізних, марганцевих, уранових, титанових руд; розвідані з оціненими промисловими запасами родовища міді, золота, хрому, нікелю, берилію, літію, ванадію, скандію, свинцю, цинку, алюмінію, ніобію, танталу, стронцію, гафнію, кадмію, срібла, рідкісноземельних елементів.

За результатом пошукових та геологорозвідувальних робіт встановлена висока імовірність виявлення родовищ вольфраму, олова, молібдену, платиноїдів, рідкісних металів.

Неметалічні корисні копалини є найбільш поширеною групою серед всіх видів мінеральної сировини. Вони мають деякі особливості, що властиві тільки їм і відрізняють їх від металічних і паливно-енергетичних корисних копалин. Зокрема, більшість з них має багатоцільове призначення (вапняк, кристалічні породи, пісок, глини тощо), разом з тим, при виготовленні тих чи інших матеріалів можуть використовуватися різні види сировини. Переважна кількість різновидів неметалічних корисних копалин використовується без будь-якої переробки, або потребує незначних додаткових затрат для

виготовлення товарної продукції. При цьому геологічний вік і умови формування однотипної сировини можуть бути зовсім різні.

У якості неметалічних корисних копалин виступають гірські породи усіх відомих у природі генетичних типів (магматичні, метаморфічні, осадові), а також мінерали майже всіх класів. Тому їхнє розповсюдження як у геологічному просторі, так і в часі практично повсюдне.

Неметалічні корисні копалини мають важливе значення для забезпечення сталої роботи будівельного, гірничо-технічного, металургійного, агропромислового комплексів, широко застосовуються в радіоелектроніці, авіаційній, паперовій промисловості, медицині тощо. Загальнопоширені неметалічні корисні копалини відіграють важливу роль при виготовленні різноманітних будівельних матеріалів, виробництво яких здійснюється на підприємствах що поєднують видобуток, переробку сировини та випуск готової продукції, і які розміщені біля сировинної бази.

Підземні води є одним з найважливіших об'єктів надр. Вони мають стратегічне значення як надійне та якісне джерело питного водопостачання населення. Крім того, підземні води є джерелом лікувальної, теплоенергетичної та гідромінеральної сировини.

Підземні води належать до корисних копалин загальнодержавного значення. Вони мають подвійну природу: з одного боку, це рухома корисна копалина, яка циркулює в гірських породах і її використання потребує видобутку з надр, а з другого – це частина загальних водних ресурсів планети, яка активно взаємодіє з поверхневими водами, атмосферою та іншими компонентами природного середовища. У зв'язку з цим, ресурси підземних вод та їх експлуатаційні запаси залежать не тільки від геолого-гідрогеологічних, але й від фізико-географічних факторів та антропогенних факторів, які змінюють умови живлення підземних вод, їх якість та можливості видобутку і використання.

Розподіл підземних вод по території України обумовлений геологічною будовою та історією природного розвитку різних її частин. Це відокремлені та відмінні один від одного гідрогеологічні регіони, різні за віком, складом і умовами залягання утворень, що їх складають. Вони відрізняються за сукупністю основних природних факторів, які визначають закономірності формування, розподілу, складу і умов експлуатації підземних вод.

Водні ресурси – частина природних запасів води, яка безпосередньо приймає участь або може приймати участь у суспільному виробництві в конкретних історичних умовах при певному розвитку продуктивних сил.

Всього на території України знаходиться понад 70 тис. річок, але тільки 117 з них мають довжину понад 100 км. Влітку річки стають маловодними, чимало з них міліють і навіть пересихають. Головні ріки України:

- Дніпро – загальна довжина 2201 км, у межах України 981 км; середній річний стік $53,5 \text{ км}^3$;
- Дністер – загальна довжина 1362 км, у межах України 705 км; стік $8,7 \text{ км}^3$;
- Південний Буг – довжина 806 км; стік $3,4 \text{ км}^3$;
- Сіверський Донець – загальна довжина 1053 км, у межах України 672 км; стік 5 км^3 ;
- Дунай протікає по території України на ділянці 174 км; середній річний стік 123 км^3 – переважно транзитний.

Озер в Україні понад 20 тисяч, 43 з них мають площу, яка перевищує 10 км^2 . Великі озера розташовані в плавнях Дунаю і на узбережжі Чорного моря: Ялпуг, Сасик та ін. Найбільші озера: Полісся – Світязь, Карпат – Синевир.

Загальна площа боліт становить 12 тис. км^2 . Розташовані вони переважно в Поліссі. Розрахункові запаси прісних підземних вод дорівнюють $27,4 \text{ км}^3$, з яких $8,9 \text{ км}^3$ не пов'язані з поверхневим стоком.

Рівень забезпеченості України водними ресурсами визначається формуванням річкового стоку, наявністю підземних і морських вод. Потенційні ресурси річкового стоку оцінюються у $209,8 \text{ км}^3$, з яких місцевий стік на території України становить в середньому $52,4 \text{ км}^3$, приток – $157,4 \text{ км}^3$. Запаси підземних вод, не пов'язаних з поверхневим стоком, становлять 7 км^3 . Крім того, у господарстві України використовується до $1,0 \text{ км}^3$ морської води.

У розрахунку на одного жителя України поверхневий місцевий стік становить близько 1045 м^3 . Найвищий рівень водозабезпечення жителів – у західних і північних областях України.

Територіальний розподіл водних ресурсів України є нерівномірним і не відповідає розміщенню водомістких господарських комплексів. Найменша кількість водних ресурсів формується у місцях зосередження потужних споживачів – Донбас, Криворіжжя, Автономна Республіка Крим, південні області України. Основними споживачами води є промисловість, у першу чергу електроенергетика, металургія, хімічна промисловість а також сільське та житлово-комунальне господарство.

Для пом'якшення територіальних відмінностей у забезпеченні поверхневими водами в Україні побудовано 1103 водосховища, повний об'єм яких 55,3 км³. Шість найбільших водосховищ знаходяться на ріці Дніпро, а також є велике водосховище на ріці Дністер. Створено понад 49 400 ставків, повний об'єм яких близько 4 км³), 7 крупних каналів і 10 водоводів тощо.

Для постачання води у маловодні райони збудовано канали:

- Північно-Кримський канал довжиною 400,4 км;
- канал Дніпро-Донбас – 550 км;
- канал Сіверський Донець-Донбас – 131,6 км та ін.

На півдні України створено великі зрошувальні системи, серед яких Каховська, Інгулецька та ін. У районах надлишкового зволоження або уповільненого стоку діють осушувальні системи: Верхньо-Прип'ятська, Латорицька та ін.

Частина водокористувачів, таких як промисловість, сільське і житлово-комунальне господарство, безповоротно забирають воду з рік, озер, водосховищ, водоносних горизонтів. Інші водокористувачі використовують не саму воду, а її енергію, водну поверхню або водоймище. Загалом це гідроенергетика, водний транспорт, рибництво. Водотоки і водойми мають велике значення для відпочинку, туризму, спорту.

У цілому водні ресурси України можна охарактеризувати як недостатні. У маловодні роки дефіцит води відчувається навіть у басейнах великих рік.

Лісові ресурси – деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів.

До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Загальна площа лісового фонду України становить – 10,4 млн. га, із яких вкритих лісовою рослинністю – 9,6 млн. га. Лісистість території країни становить 15,9%. За 50 років площа лісів зросла на 21%, а запас деревини майже у три рази.

Ліси України за своїм призначенням і розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші функції і забезпечують потреби суспільства в лісових ресурсах.

До особливостей лісів та лісового господарства України відносяться:

- відносно низький середній рівень лісистості території країни;
- зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), що містить істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;
- переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50%) з режимом обмеженого лісокористування;
- високий відсоток заповідних лісів (16,1%), який має стійку тенденцію до зростання;
- історично сформувалась ситуація закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств);
- значна площа лісів зростає у зоні радіоактивного забруднення;
- половина лісів України є штучно створеними і потребують посиленого догляду.

Ліси на території України розташовані дуже не рівномірно. Вони сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах (рис. 3).

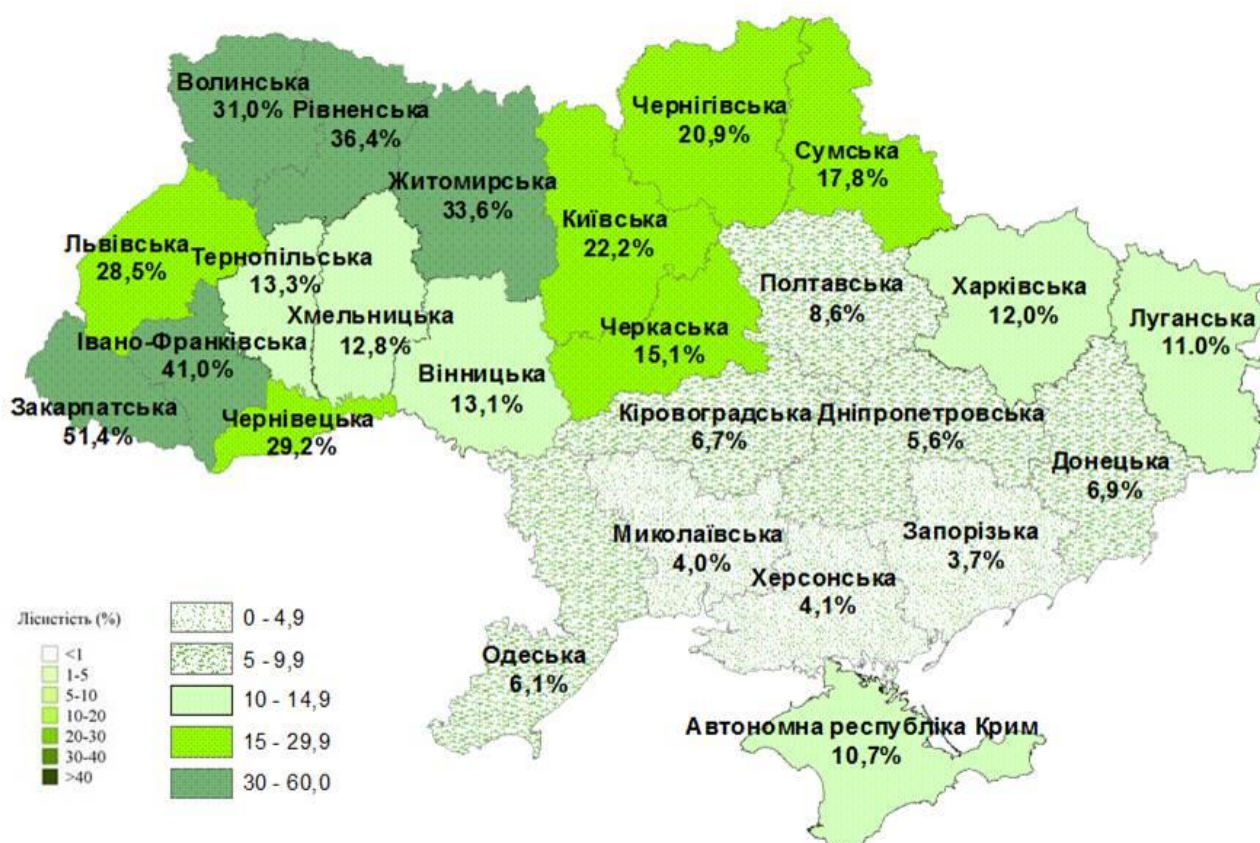

Рис. 3. Лісистість України в розрізі адміністративних одиниць, %.

Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найпозитивніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечується одержання більшої кількості деревини.

Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2102 млн. м³. Загальна середня зміна запасу сягає 35 млн. м³. Середня щорічна зміна запасу на 1 га у лісах Держлісагентства дорівнює 4 м³ і коливається від 5 м³ в Карпатах до 2,5 м³ у степовій зоні. Відбувається поступове збільшення запасу, що підтверджує значний економічний і природоохоронний потенціал лісів України.

Біологічні ресурси – сукупність генетичних ресурсів, організмів або їх частин, популяцій або будь-яких інших біотичних компонентів екосистем, які мають фактичну або потенційну користь, або цінність для людства.

До біологічних ресурсів належать ресурси рослинного і тваринного світу.

Рослинний світ (флора) – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

На території України нараховується до 16 тис. видів рослин, у тому числі понад 4 тис. видів вищих дикорослих рослин. Із покритонасінних найбільше зустрічаються у нас рослини родини складноцвітих (700 видів) та бобових (близько 300 видів).

Під впливом господарської діяльності людини сучасний рослинний покрив зазнав значних змін. Скоротилася площа лісів і майже зникла степова рослинність, змінився видовий склад флори. Зараз у межах України росте понад 400 видів культурних рослин, а також декоративних, завезених з інших країн (тополя пірамідальна, біла акація, дуб канадський, бузок садовий тощо).

У лісах переважають молоді та середньовікові дерева, які займають близько 90 % лісопокритої площі. Поширені породи – сосна, ялина, бук, дуб. Крім того, є насадження граба, липи, клена, берези, тополі, вільхи тощо. Соснові (борові) ліси займають великі площі на Поліссі, а також у долинах річок Лісостепу і Степу. Вони ростуть на дерново-підзолистих піщаних ґрунтах, бідних на гумус та поживні речовини. На кращих ґрунтах поширені дубово-соснові ліси.

Степова рослинність у природному вигляді до цього часу збереглась тільки на схилах балок, у передгір'ях Криму, на піщаних косах Азово-Чорноморського узбережжя та островах.

Також у межах України поширена лучна та болотяна рослинність.

Тваринний світ (фауна) – історично сформована сукупність видів тварин, що живуть у певній області та входять до всіх її біогеоценозів.

Тваринний світ України відрізняється розмаїтим видовим складом, а саме:

- ссавці налічують 132 види, у тому числі 13 адвентивних, 8 вимерлих або імовірно вимерлих і 6 сумнівно присутніх (фантомних); базовий список фауни (без адвентивних та

фантомних) включає 113 видів, а сучасна фауна (без вимерлих і фантомних) включає 116 видів; загалом за сумою всіх даних за останні 2 століття (тобто включно з вимерлими і адвентивними) у складі фауни України відомо 80 родів ссавців;

- риби в Україні представлені 63 родинами, 135 родами, що об'єднують більше 200 видів, 22 з яких акліматизовані; вони населяють Чорне та Азовське моря, чисельні річки, озера, струмки, а також штучно створені людиною ставки, канали тощо;
- земноводні нараховують не менше 20 видів, 7 з яких відносяться до ряду Хвостаті, 13 – до ряду Безхвості;
- плазуни нараховують 23 види, з яких 22 види відносяться до ряду Лускаті та 1 (європейська болотна черепаха) – до ряду Черепахи.

Крім великої цінності фауни, як невід'ємної складової природного середовища території, яка має важливе значення в екологічній системі, досить помітне значення вона має і з економічної точки зору. Основними фауністичними ресурсами, які мають господарське значення, є **мисливські, рибні та медоносні ресурси бджільництва.**

З метою охорони флори та фауни в Україні функціонує природно-заповідний фонд, який має в своєму складі 8245 територій та об'єктів загальною площею 4,318 млн. га в межах території України та 402500,0 га в межах акваторії Чорного моря. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави («показник заповідності») становить 6,6%.

Створено 49 національних природних парків, 5 біосферних заповідники, 196 природних заповідників, численні дендропарки, є багато пам'яток садово-паркового мистецтва. Найвідомішими є Асканія-Нова (Херсонська область, кінець XIX ст.), Шацький національний природний парк (Волинська область), дендрологічні парки – «Софіївка» (Черкаська область), «Олександрія» (Київська область), Тростянецький дендропарк (Чернігівська область), а також пам'ятки природи – Скелі Довбуша на Івано-Франківщині і Львівщині, Кам'яні Могили в Донецькій і Запорізькій областях, Великий каньйон Криму та ін.

До **кліматичних ресурсів** належать енергія сонячної радіації й вітру (енергетичні ресурси), суми температур і кількість опадів за певний період. Кліматичні ресурси впливають на характер життєдіяльності населення (біокліматичні ресурси) та відпочинку (рекреаційні ресурси). Також ці ресурси є визначальними для вирощування сільськогосподарських культур, садів, виноградників (агрокліматичні ресурси).

Основне джерело енергії в географічній оболонці – сонячна радіація. Промениста енергія Сонця взаємодіє з атмосферою, земною поверхнею і трансформується в теплову енергію. Сумарна сонячна радіація становить на півночі країни 3500-4000 МДж/м² на рік, у південних районах – 4600-5200 МДж/м² на рік.

Клімат України помірно континентальний, на Південному березі Криму – субтропічний середземноморський.

Середньомісячна температура січня від -8°C на північному сході України та на високогір'ї Карпат – до $+4^{\circ}\text{C}$ на Південному березі Криму, липня – від $+17^{\circ}\text{C}$ на північному заході та $+19^{\circ}\text{C}$ у високогір'ї Карпат до $+23^{\circ}\text{C}$ на крайньому півдні. У гірських районах температура протягом року нижча порівняно з рівнинними територіями. Тривалість безморозного періоду коливається від 150–160 днів на півночі до 200–210 днів на півдні та 270 днів на Південному березі Криму.

Вітри змінюються за сезонами року: взимку в північно-західній частині країни переважають західні вітри, що приносять вологу, у південно-східній – вітри північно-східні й східні сухі й холодні. Улітку найчастіші північно-західні вітри, однак часто бувають східні й південно-східні вітри. Іноді на півдні й південному сході бувають суховії.

Опади розподіляються нерівномірно. Середньорічні суми опадів зменшуються з заходу і північного заходу на південний схід і південь від 650–600 мм до 300 мм. Максимум опадів припадає на Карпати (понад 1500 мм). На півдні у степовій зоні зволоження недостатнє і в окремі роки бувають посухи. На Південному березі Криму середньорічна кількість опадів – 600 мм.

Одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища є **атмосферне повітря** – природна суміш газів, які є за межами жилих, виробничих та інших приміщень.

У сучасних умовах спостерігається катастрофічне зменшення вмісту кисню в атмосфері. За останні 10-20 років його кількість зменшилася настільки, наскільки за попередні 10 тис. років. Серед основних причин цього явища вирізняють такі:

- зменшення обсягів потрапляння кисню у зв'язку зі скороченням природного зеленого покриву територій;
- зменшення фітопланктону Світового океану внаслідок його забруднення;
- використання кисню транспортними засобами (наприклад, легковий автомобіль протягом 1 тис. км пробігу спалює річну норму споживання кисню людиною);
- споживання живими організмами (у середньому людина споживає 500 л кисню на добу);
- використання промисловістю шляхом спалювання викопного палива.

В Україні серед промислових об'єктів основними забруднювачами атмосферного повітря є підприємства теплоенергетики (близько 29 % усіх шкідливих викидів у атмосферу). Загалом, на рахунок енергетичної, металургійної та вугільної промисловості можна віднести відповідно 33, 25 і 23 % усіх забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферу, підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості – 3 %. Найбільша частка викидів припадає на Донецько-Придніпровський регіон – 79 % загального обсягу викидів у країні.

Природно-рекреаційні ресурси забезпечують відновлення та розвиток життєвих сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності, тобто слугують для регенерації здоров'я і підтримки працездатності населення. До рекреаційних ресурсів відносять об'єкти і явища природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму. До їх складу входять бальнеологічні (мінеральні води, грязі), кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні ресурси. Вони

розміщені практично на всій території України, однак їх територіальне розміщення є дуже нерівномірним.

Найвища концентрація рекреаційних ресурсів склалася в південних областях України – на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, а також у Автономній Республіці Крим. Унікальні рекреаційні ресурси зосереджені в Карпатах. Значні запаси мінеральних вод розміщені у Львівській (Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любень, Немирів), Полтавській (Миргород), Вінницькій (Хмельник) областях. В Україні є великі запаси лікувальних грязей в Івано-Франківській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим.

Завдяки поєднанню певних природних факторів та ресурсів формуються потужні рекреаційні комплекси. Територіальна структура рекреаційного комплексу представлена рекреаційними пунктами (окремо розміщені санаторії, пансіонати тощо), рекреаційними районами (рекреаційні пункти і курорти з відповідною інфраструктурою), рекреаційними регіонами (група рекреаційних районів) та рекреаційними зонами (сукупність взаємопов'язаних регіонів).

Основні проблеми щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів України полягають у: максимально повному задоволенні потреб населення у повноцінному оздоровленні та лікуванні; охороні і відновленні рекреаційних ресурсів; зростанні якості послуг у цій сфері.

Перспективи розвитку рекреаційного комплексу України полягають у залученні додаткових інвестицій в оновлення інфраструктури, що працює на потреби рекреаційного комплексу; інтенсивному розвитку туризму та індустрії відпочинку і оздоровлення в цілому; збільшенні питомої ваги рекреаційної сфери у зростанні національного доходу країни.

Контрольні питання по розділу 1

1. Розкрийте зміст категорії «природні ресурси».
2. За якими критеріями і як класифікують природні ресурси?
3. Розкрийте зміст природокористування та назвіть його види.
4. Що таке охорона природних ресурсів?
5. У чому полягає стратегія сталого (збалансованого) розвитку?
6. Розкрийте сутність природно-ресурсного потенціалу.
7. Опишіть різноманітність і запаси мінеральних ресурсів України.
8. Опишіть різноманітність і запаси водних ресурсів України.
9. Охарактеризуйте лісові ресурси України.
10. Охарактеризуйте біологічні ресурси України.
11. Охарактеризуйте кліматичні ресурси України.
12. Розкрийте основні проблеми атмосферного повітря.
13. Розкрийте зміст природно-рекреаційних ресурсів, проблеми їх використання та перспективи розвитку.

Теми рефератів

1. Природні ресурси та їх значення для розвитку суспільства.
2. Використання природних ресурсів у сфері господарювання.
3. Природно-ресурсний потенціал України.
4. Проблеми природокористування та шляхи їх вирішення.
5. Концепція сталого (збалансованого) розвитку та її значення для природокористування.

РОЗДІЛ 2

Організаційно-правові засади природокористування та охорони навколишнього природного середовища

2.1. Державне регулювання відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів

В Україні раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є обов'язковою умовою сталого економічного та соціального розвитку.

Відносини у сфері використання та охорони природних ресурсів є предметом державного регулювання (рис. 4).

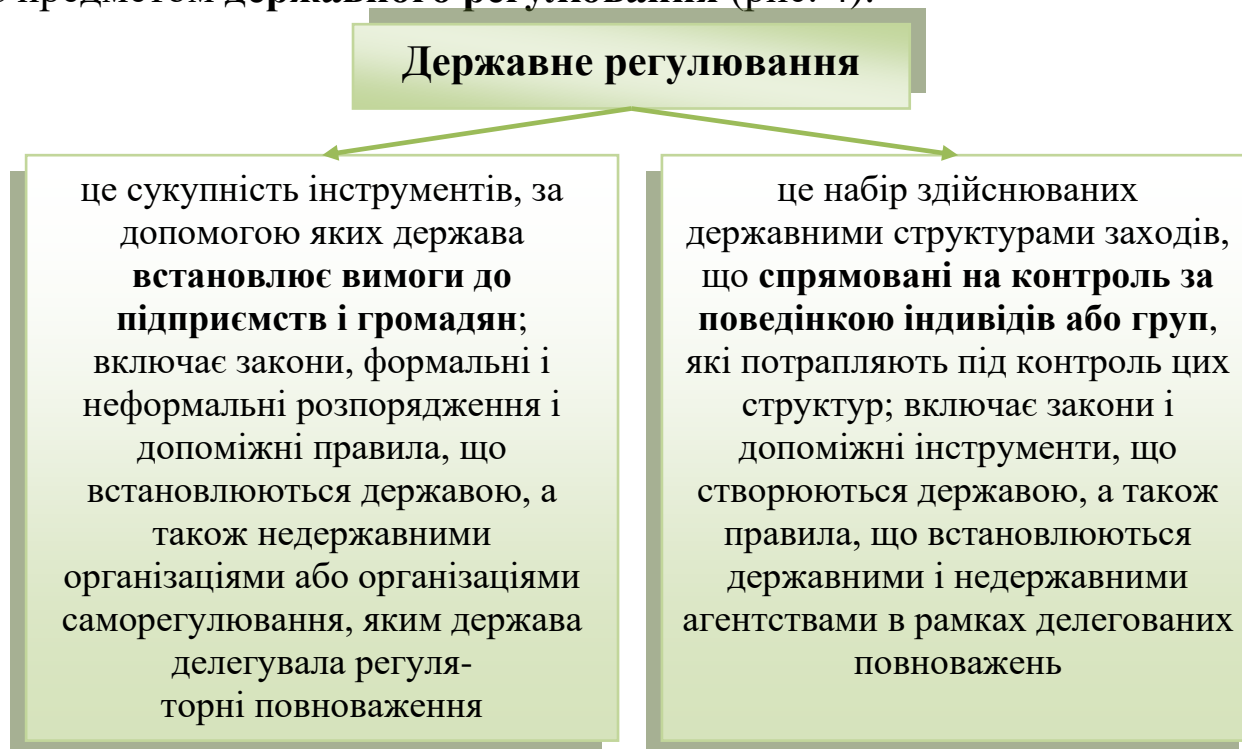

Рис. 4. Державне регулювання у сфері використання та охорони природних ресурсів.

Виділяють два напрями державного регулювання:

- **нетарифне (нецінове) регулювання**, що охоплює соціальні та адміністративні аспекти; спрямоване на захист життя, здоров'я, майна, охорону довкілля, а також на встановлення способів організації чи ведення діяльності, правил ліцензування, місця і часу здійснення діяльності, обсягу випуску продукції чи надання послуг тощо; найважливішим елементом нетарифного регулювання є також контрольні та наглядові функції;
- **тарифне (цінове) регулювання** охоплює економічні аспекти, які впливають на ринкові рішення; метою такого регулювання є створення економічного механізму, що впливає на поведінку ринку за допомогою зміни співвідношення цін на продукцію (оподаткування, ціноутворення, митні збори та ін.).

Суть державного регулювання використання та охорони природних ресурсів визначається екологічною політикою держави, яка спрямовується на збереження безпечного для існування живої і неживої природи довкілля, на захист життя та здоров'я населення від негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища, на досягнення гармонічної взаємодії суспільства і природи, на охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

Суспільні відносини, що виникають у зв'язку із використання природних ресурсів, регулюються правовими нормами, які визначають порядок споживання об'єктів природи з метою використання їх корисних властивостей. Ці норми містяться в нормативно-правових актах різного рівня, які у своїй сукупності утворюють **інститут права використання природних ресурсів.**

В Україні використання природних ресурсів у сфері господарювання регулюється Господарським кодексом України (від 16 січня 2003 року), охорона навколишнього природного середовища – Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25 червня 1991 року). Також раціональне використання та охорона природних ресурсів регулюються іншими нормативно-правовими актами природо ресурсного спрямування, зокрема:

- **Земель** – Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року;
- **Надр** – Кодексом України про надра від 27 липня 1994 року;
- **Вод** – Водним кодексом України від 6 червня 1995 року;
- **Повітряного простору** – Повітряним кодексом України від 19 травня 2011 року;

- **Атмосферного повітря** – Законом України «Про охорону атмосферного повітря» у редакції від 16 жовтня 1992 року;
- **Клімату** – Законом України «Про гідрометеорологічну діяльність» від 18 лютого 1999 року;
- **Радіочастотного ресурсу** – Законом України «Про радіочастотний ресурс» у редакції від 1 червня 2000 року;
- **Тваринного світу** – Законом України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року;
- **Рослинного світу** – Законом України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 року;
- **Альтернативних джерел енергії** – Законом України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року;

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

При регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища керуються такими принципами:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;
- обов'язковість надання висновків державної екологічної експертизи;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;
- безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенного змінення територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;
- поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;
- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;
- встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

Особливості правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання полягають у наступному:

1. Відповідно до Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

2. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону.
3. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою відповідно до Земельного кодексу України та інших законів.
4. Правовий режим використання окремих видів природних ресурсів (землі, вод, лісів, надр, атмосферного повітря, тваринного світу) встановлюється законами.
5. Природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання для використання або придбатися ними у власність лише у випадках та порядку, передбачених законом.

Суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси в порядку **спеціального або загального природокористування** відповідно до Господарського Кодексу та інших нормативно-правових документів.

Загальне використання природних ресурсів здійснюється громадянами для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо). За загальне природокористування (купання у водоймах, плавання на човнах, аматорське та спортивне рибальство у водоймах загального користування, водопій тварин, збирання в лісах грибів тощо) не стягується плата. Воно здійснюється без закріплення природних ресурсів за окремими особами та без отримання на те відповідних дозволів (ліцензій).

Право загального природокористування є загальнодоступним, тобто гарантується всім фізичним особам, причому не лише громадянам України, а всім особам, які перебувають на її території, незважаючи на правові підстави такого перебування. Для суб'єктів загального використання природних ресурсів законодавство не встановлює ніяких вікових обмежень. Його метою є задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, культурно-освітніх, матеріальних тощо). Воно здійснюється безоплатно, без закріплення природних об'єктів за окремими особами і без надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України.

При спеціальному використанні природних ресурсів громадяни, підприємства, установи і організації володіють, використовують або орендують природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством, таке природокористування відбувається на пільгових умовах.

Поділ природокористування на загальне та спеціальне відображений у більшості природоресурсних актах законодавства України:

- використання вод у порядку загального і спеціального природокористування регламентується статтями 46-50 Водного кодексу України;
- використання лісових ресурсів у порядку загального і спеціального природокористування регламентується статтями 65-69 Лісового кодексу України.
- загальне і спеціальне користування об'єктами тваринного світу регламентується статтями 16-19 Закону України «Про тваринний світ»;
- використання природних рослинних ресурсів у порядку загального або спеціального користування регламентуються статтями 8-13 Закону України «Про рослинний світ».

На режим загального природокористування можуть бути накладені обмеження, які передбачаються вищенаведеним законодавством України.

На відміну від права загального природокористування правом спеціального природокористування наділяється спеціальний суб'єкт. Ним може бути як юридична особа (підприємство, установа, організація), так і фізична особа (у тому числі приватний підприємець). Для здійснення права спеціального природокористування для фізичної особи вимагається досягнення певного віку (як правило, 18 років – віку повної цивільної дієздатності, якщо інше не встановлено законом).

Важливою ознакою права спеціального природокористування є мета, з якою воно здійснюється. За загальним правилом, у процесі спеціального природокористування природні ресурси використовуються в обсягах, що перевищують потреби особистого споживання.

Така діяльність розрахована на комерціалізацію її результатів й отримання від неї прибутку.

Спеціальне природокористування здійснюється на платній основі. Практично за всі види спеціального використання природних ресурсів стягується відповідна плата (збори), розміри і порядок стягнення яких визначаються Кабінетом Міністрів України.

Правовою підставою здійснення права спеціального природокористування є спеціальний дозвіл на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів, що видається компетентним державним органом, органами місцевого самоврядування (щодо природних ресурсів місцевого значення) або власником (користувачем) природного ресурсу (зокрема, користувачами мисливських угідь). Формою такого дозволу найчастіше є ліцензія, але існують й інші модифікації відповідних правових актів, наприклад, на право полювання – відстрільна картка, на право лісокористування – лісорубний квиток або лісовий квиток.

Законодавством України не передбачено поділ на загальне і спеціальне використання ресурсів у землекористуванні, надрокористуванні та при використанні атмосферного простору.

У переважній більшості користування надрами не може здійснюватися у порядку загального природокористування. За винятком статті 23 Кодексу України про надра, де вказано, що землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 м³ на добу. Також землевласники і землекористувачі, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, частка сільськогосподарського товаровиробництва яких за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %, у межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати підземні води (крім мінеральних) для сільськогосподарських, виробничих, а також власних господарсько-побутових потреб.

Хоча таке добування не потребує отримання спеціальних дозволів (ліцензій) та «гірничого відводу», воно не може бути визнане таким, що здійснюється в порядку загального природокористування, оскільки реалізація цього права обмежена за суб'єктним складом (тільки землевласники чи землекористувачі) і за територіальною ознакою (в межах наданих їм земельних ділянок).

Користування земельними ресурсами у більшості випадків також можливе лише на умовах спеціального використання. До статусу земельних ресурсів загального користування можна віднести землі житлової та громадської забудови, до яких належать земельні ділянки в межах населених пунктів і які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари тощо). Це землі комунальної власності і належать відповідним територіальним громадам.

Також відсутній поділ на загальне та спеціальне використання атмосферного повітря, і це пояснюється тим, що кожен громадянин має загальне право використовувати атмосферне повітря для забезпечення життєдіяльності свого організму.

Одночасно при використанні природних ресурсів громадяни, підприємства, установи та організації повинні дотримуватись обов'язкових **екологічних вимог**, а саме:

- раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій;
- здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;
- здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів;
- застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення;
- збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні;
- здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб;
- здійснення заходів щодо збереження і невиснажливого використання біологічного різноманіття під час провадження діяльності,

пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами.

В умовах ринкових відносин важливе значення для забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів має **економічний механізм**, який згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає:

- економічні заходи забезпечення охорони природного середовища;
- фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- збір за погіршення якості природних ресурсів;
- розподіл зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- фонди охорони навколишнього природного середовища;
- стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища;
- екологічне страхування та екологічний аудит.

Для запобігання нераціональному використанню природних ресурсів та негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища в Україні застосовується комплекс процедур (рис. 5).

Регулювання суспільних відносин в галузі екологічної експертизи передбачається Законом України «Про екологічну експертизу» (від 9 лютого 1995 року).

Екологічна експертиза в Україні – вид науково-практичної діяльності уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Рис. . Комплекс процедур для забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів.

Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності.

Основними завданнями екологічної експертизи є:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарних норм, будівельних норм і правил;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього середовища;
- підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Основними принципами екологічної експертизи є:

- гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;
- законність.

Об'єктами екологічної експертизи є: проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, документація по впровадженню нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, генетично модифікованих організмів, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища.

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

Військові, оборонні та інші об'єкти, інформація про які становить державну таємницю, підлягають екологічній експертизі відповідно до цього Закону та інших спеціальних законодавчих актів України.

Загальні вимоги щодо проведення екологічної експертизи.

До документації на об'єкти екологічної експертизи додаються обґрунтування щодо забезпечення екологічної безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності з комплексною еколого-економічною оцінкою існуючого чи передбачуваного впливу на стан навколишнього природного середовища, оцінкою екологічного ризику та з альтернативними прогностичними варіантами зменшення цього впливу.

Особи, які передають документацію на об'єкти екологічної експертизи, в разі необхідності організують і фінансують проведення додаткових досліджень, пошукових і експертних робіт, забезпечують гласність і враховують громадську думку щодо запланованої чи здійснюваної діяльності, гарантують достовірність попередньої оцінки впливу на навколишнє природне середовище, що відображається в Заяві про екологічні наслідки діяльності.

В Україні здійснюється державна, громадська та інші екологічні експертизи.

Державна екологічна експертиза проводиться шляхом:

- аналізу і оцінки об'єктів екологічної експертизи – групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів чи спеціалізованих установ і організацій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, а на території Автономної Республіки Крим – органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, із залученням інших органів виконавчої влади;
- еколого-експертних досліджень і оцінки об'єктів екологічної експертизи – спеціально створюваними комісіями із залученням фахівців – практиків та науковців інших підприємств, установ і організацій;
- залучення на договірних засадах інших спеціалізованих організацій для попереднього експертного розгляду та підготовки відповідних пропозицій.

Висновки державної екологічної експертизи повинні містити оцінку екологічної допустимості і можливості прийняття рішень щодо об'єкта екологічної експертизи та враховувати соціально-економічні наслідки.

Позитивні висновки державної екологічної експертизи після затвердження їх центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території Автономної Республіки Крим – органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища є підставою для відкриття фінансування проектів і програм чи діяльності.

Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється.

У разі негативної оцінки об'єктів державної екологічної експертизи замовник зобов'язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного висновку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування,

за ініціативою громадських організацій чи інших громадських формувань.

Громадська екологічна експертиза може здійснюватися одночасно з державною екологічною експертизою шляхом створення на добровільних засадах тимчасових або постійних еколого-експертних колективів громадських організацій чи інших громадських формувань.

Висновки громадської екологічної експертизи можуть бути висвітлені у засобах масової інформації і надіслані відповідним радам, місцевим органам виконавчої влади, органам державної екологічної експертизи, іншим заінтересованим органам і особам та замовникам об'єктів екологічної експертизи, стосовно яких вона проводилася. Ці висновки можуть враховуватись при проведенні державної екологічної експертизи, а також органами, що приймають рішення про реалізацію об'єкта експертизи.

Інші екологічні експертизи можуть здійснюватися за ініціативою заінтересованих юридичних і фізичних осіб на договірній основі із спеціалізованими еколого-експертними органами і формуваннями. Примірний договір про надання еколого-експертних послуг затверджується Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

Моніторинг стану довкілля передбачає систематичне збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

У «Положенні про державну систему моніторингу довкілля» (від 30 березня 1998 року) відзначено, що система моніторингу довкілля спрямована на:

- підвищення рівня вивчення і знань про екологічний стан довкілля;
- підвищення оперативності та якості інформаційного обслуговування користувачів на всіх рівнях;
- підвищення якості обґрунтування природоохоронних заходів та ефективності їх здійснення;

- сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Екологічний моніторинг – інформаційна система спостережень, оцінки і прогнозу змін у стані навколишнього середовища, створена з метою виділення антропогенної складової цих змін на тлі природних процесів та формування політики щодо захисту навколишнього середовища.

Система екологічного моніторингу повинна нагромаджувати, систематизувати й аналізувати інформацію про:

- стан навколишнього середовища;
- причини що спостерігаються і ймовірних змін стану (тобто про джерела і чинники впливу);
- допустимість змін і навантажень на середовище в цілому;
- існуючі резерви біосфери.

Таким чином, у систему екологічного моніторингу входять спостереження за станом елементів біосфери і спостереження за джерелами і чинниками антропогенного впливу.

Основні завдання суб'єктів системи моніторингу наступні:

- довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля;
- аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін;
- інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки;
- інформаційне обслуговування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення екологічною інформацією населення країни і міжнародних організацій.

Моніторингові спостереження проводяться за наступними складовими навколишнього природного середовища:

- повітряне середовище;
- водне середовище;
- тваринний і рослинний світ;
- ґрунт;
- клімат.

Пріоритетними напрямками існуючої сьогодні системи екологічного моніторингу довкілля є контроль за рівнями забруднення (хімічного, радіаційного, бактеріологічного, теплового та ін.) в компонентах навколишнього природного середовища (атмосферному

повітрі, поверхневих водах, джерелах питної води, тощо). Проте головною метою екологічного моніторингу є не тільки кількісно-якісна оцінка техногенного впливу на природне навколишнє середовище, а головне оцінка та передбачення наслідків її багатокомпонентної відповідної реакції для визначення загального стану екологічної безпеки.

Екологічне страхування – різновид страхування цивільної відповідальності власників або користувачів об'єктів підвищеної екологічної небезпеки у зв'язку з імовірним аварійним забрудненням ними довкілля та спричиненням шкоди життєво важливим інтересам третіх осіб, який передбачає часткову компенсацію збитків потерпілим.

Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» складовою економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища є **екологічне страхування, яке поділяється на добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування** громадян і їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Суб'єктами ринку екологічного страхування є:

- держава;
- підприємства;
- громадянин-власник;
- населення;
- страхові компанії.

В Україні Закон «Про екологічне страхування» поки що не прийнято. Проте **необхідність запровадження екологічного страхування зумовлюють такі чинники:**

- посилення негативних впливів господарської діяльності на стан екосистем, що проявляється в зменшенні біологічного різноманіття в рослинному та тваринному світі;
- створення господарською діяльністю ситуацій, які зумовлюють глобальні зміни в довкіллі;
- зростання кількості техногенно-екологічних аварій та катастроф;
- ядерні інциденти;
- загострення проблем зберігання та знешкодження екологічно небезпечних відходів;

- наявність об'єктів та видів діяльності, які є джерелами підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища і, як наслідок, для життєдіяльності та здоров'я людини тощо.

В умовах збільшення техногенного навантаження на природне середовище, у тому числі, земельні ресурси, і відповідно підвищенні ймовірності збільшення кількості стихійних явищ – екологічне страхування в групі інструментів екологічної політики є пріоритетним і набуває актуальності, оскільки виконує не тільки фінансову функцію, а й стимулюючу. Таке страхування створює альтернативні джерела фінансування процесів відновлення деградованих компонентів довкілля. При цьому ненавмисно завдана екологічна шкода довкіллю повністю ліквідується за рахунок коштів страхових компаній.

Інтерес держави у запровадженні та розвитку екологічного страхування полягає в тому, що резерви держави перестають бути єдиним джерелом покриття збитків, пов'язаних з техногенними аваріями та катастрофами за шкоду, завдану життю та здоров'ю громадян, майну юридичних і фізичних осіб, стану довкілля тощо.

Запровадження системи страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання на об'єктах підвищеної небезпеки, держава зменшує тиск на державний і місцевий бюджети, посилює відповідальність господарюючих суб'єктів на цих об'єктах за можливі негативні наслідки їх діяльності.

Підприємства зацікавлені у цьому виді страхування тому, що у разі настання техногенних аварій, підприємства, які є об'єктами підвищеної небезпеки, не в змозі фінансово осилити своє власне виживання і відшкодувати збитки постраждалим. Екологічне страхування полегшує їм виконання цих завдань.

Громадяни-власники, користуючись цим видом страхування, отримують гарантії захисту власного майна, а за умови настання страхової події – забезпечення відновлення своїх прав.

Цікавість населення полягає у забезпеченні відносного збереження умов життєдіяльності та здоров'я людей.

Багато питань стосовно проблеми екологічного страхування вимагають законодавчого врегулювання. Фахівців, які б достеменно володіли навичками обчислення рівня ризиковості екологічно небезпечних об'єктів та обрахування тарифів, теж замало.

Екологічний аудит – документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

Основними завданнями екологічного аудиту є:

- збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту та формування на її основі висновку екологічного аудиту;
- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;
- оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища;
- оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту.

Одним із інструментів державного регулювання відносин у сфері охорони навколишнього середовища є **стандартизація й нормування**. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних

ресурсів. Екологічні стандарти розробляються і вводяться в дію в порядку, що встановлюється законодавством України.

Екологічні нормативи встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів.

Законодавством України можуть встановлюватися нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи.

Екологічні нормативи повинні встановлюватися з урахуванням вимог санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, гігієнічних нормативів.

Нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього є єдиними для всієї території України.

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, та іншими уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України.

Для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання проводять **державний кадастр природних ресурсів**.

Згідно українського законодавства ведуться такі **державні кадастри**:

- державний земельний кадастр (глава 34 Земельного кодексу України);
- державний водний кадастр (стаття 28 Водного кодексу України);
- державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (стаття 43 Кодексу України про Надра);
- державний лісовий кадастр та облік лісів (глава 9 Лісового кодексу України);

- державний кадастр тваринного світу (стаття 56 Закону України «Про тваринний світ»);
- державний кадастр рослинного світу (стаття 38 Закону України «Про рослинний світ»);
- державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду (розділ VIII Закону України «Про природно-заповідний фонд»);
- державний кадастр природних територій курортів України (розділ VII Закону України «Про курорти»);
- містобудівний кадастр населених пунктів (стаття 22 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Також ведеться **державний облік:**

- об'єктів, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища,
- видів та кількості шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище;
- видів і розмірів шкідливих фізичних та біологічних впливів на навколишнє природне середовище.

Підприємствами, установами та організаціями проводиться первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища. Отримана інформація безоплатно подається органам, що ведуть державний облік у цій галузі. Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Важливим засобом регулювання відносин в сфері природокористування та охорони довкілля є **екологічна інформація** – будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про:

- стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;
- біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища;

- джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;
- загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;
- екологічні прогнози, плани і програми, заходи, у тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;
- витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а на території Автономної Республіки Крим – орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей, зобов'язані **забезпечувати вільний доступ населення до інформації про стан навколишнього природного середовища.**

Екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень через:

- підготовку центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, і подання на розгляд Верховної Ради України

- щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, а після її розгляду Верховною Радою України – опублікування окремим виданням та розміщення в системі Інтернет;
- щорічне інформування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій;
 - систематичне інформування населення у засобах масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей;
 - негайне інформування про надзвичайні екологічні ситуації;
 - передачу інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зав'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;
 - забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

Державне регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища має важливе значення для розв'язання багатьох екологічних проблем, а саме: збереження біологічного різноманіття, вичерпання або надмірне використання невідновлюваних природних ресурсів, порушення унікальних екосистем та ін.

Адміністративні інструменти регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища запобігають виникненню екологічних катастроф, забрудненню повітря, води та ґрунту внаслідок діяльності сільськогосподарських та промислових підприємств, сприяють захисту біологічних видів та заповідних територій, а також регулюють використання невідновлюваних ресурсів.

У загальному, регулювання у сфері природокористування має бути одним із дієвих елементів державної системи управління і забезпечувати сталий (збалансований) розвиток держави та її регіонів.

Важливою складовою соціального управління суспільством є система **управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища**. Ця система складається із взаємопов'язаних структурних елементів, які виконують функції управління й контролю за процесами збереження й відновлення елементів природи та її систем, що складають єдине ціле – біосферу.

Управління природокористуванням посідає вагоме місце в еколого-економічних відносинах та визначається **державною екологічною політикою** – системою цілей і дій органів державної влади та управління, що спрямовані на забезпечення екологічної безпеки держави й задоволення екологічних потреб населення.

Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» **метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища** є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Система органів, що здійснює управління в галузі охорони навколишнього природного середовища – це юридично самостійні державні, самоврядні й громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно-розпорядчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції в галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища (рис. 6).

Рис. 6. Система органів, що здійснює управління в галузі природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Організаційно управління природокористуванням здійснюється за територіальним та відомчим принципами.

Територіальний принцип полягає у загальнодержавному управлінні територіального масштабу і поширюється на всіх природокористувачів та всі об'єкти природи у межах держави в цілому або певної адміністративно-територіальної одиниці. Наприклад, загальнодержавне управління здійснює Кабінет Міністрів України, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад.

Відомчий принцип полягає в управлінні, що розповсюджує свої дії лише на певний об'єкт природи: землю, ліс, водні об'єкти тощо.

Таке управління не пов'язане з адміністративно-територіальним розподілом, а поширюється на природокористування певним природним ресурсом, незалежно від того, на території якої області він знаходиться. Наприклад, Державна служба України з питань геодезії, кадастру та картографії, Державне агентство лісових ресурсів України тощо.

Управління в галузі охорони навколишнього природного середовища поділяють на:

- загальне, яке здійснюється державними органами загальної компетенції за територіальним принципом;
- спеціальне, яке здійснюється державними органами спеціальної компетенції за відомчим принципом.

До **органів загальної компетенції** відносяться органи державної влади, на які поряд із загальними управлінськими повноваженнями покладені і функції забезпечення екологічної безпеки – Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад. Певними конституційними повноваженнями у сфері загального управління природокористуванням та охороною довкілля наділені також Верховна Рада України та Президент України.

До **органів спеціальної компетенції** відносяться спеціально уповноважені державні органи виконавчої влади, для яких здійснення функцій управління у сфері природокористування та охорони довкілля є основним завданням. Такими органами є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди), Державна служба України з питань геодезії, кадастру та картографії (Держгеокадастр), Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство), Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство), Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство), Державна служба геології та надр України (Держгеонадра України), Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція України), Державне агентство екологічних інвестицій України (Держекоінвестагентство України) та їх органи на місцях.

Повноваження рад та органів управління у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів відображенні у відповідних нормативно-правових документах.

Поряд з державними органами участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища можуть приймати **громадські організації та об'єднання**, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України.

Зокрема, стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» наділяє певними **управлінськими повноваженнями у галузі екології громадян. Кожний громадянин України має право на:**

- безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань;
- участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів;
- здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом;
- участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи;

- одержання екологічної освіти;
- подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище;
- оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Законами України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян.

Подальший розвиток отримує це положення у статті 21 цього ж закону, яка розкриває **повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища**. Зокрема громадські природоохоронні організації мають право:

- брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми;
- утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням з місцевими радами за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських організацій виконувати роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища;
- брати участь у проведенні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів;
- проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення;
- вільного доступу до екологічної інформації;
- виступати з ініціативою проведення всеукраїнського і місцевих референдумів з питань, пов'язаних з охороною навколишнього

природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки;

- вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій;
- брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій з питань охорони навколишнього природного середовища;
- брати участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з екологічних питань;
- оскаржувати в установленому законом порядку рішення про відмову чи несвоєчасне надання за запитом екологічної інформації або неправомірне відхилення запиту та його неповне задоволення.

Діяльність громадських організацій у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

У сучасному світі роль громадськості у вирішенні питань охорони довкілля та раціонального природокористування є надзвичайно актуальна. Суспільство, розуміючи глобальність і масштабність екологічних проблем, повинно свідомо обрати обмежувальний напрям розвитку та ощадливий підхід до використання природних ресурсів. **Велике значення у цьому належить громадським організаціям, у першу чергу екологічним. Основним принципом таких організацій має бути активізація руху, спрямованого на перехід суспільства та держави до гармонійного співіснування з природою, тобто сталого (збалансованого) розвитку.**

У додатку 1 наведено організації екологічного спрямування в Україні. Хоча громадські важелі у регулюванні охорони довкілля в державі використовуються ще недостатньо активно, все таки кількість громадських екологічних організацій збільшується, а їх діяльність відзначається, у першу чергу, інформативно-пропагандистським спрямуванням.

2.2. Міжнародні відносини України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Питання охорони навколишнього природного середовища почали розглядатись на міжнародному рівні вже на початку ХХ століття. Система міжнародних відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища передбачає двостороннє і багатостороннє співробітництво країн та діяльність різних міжнародних організацій. Кількість урядових і неурядових організацій, що займаються природоохоронною діяльністю, у світі постійно зростає, збільшуються їх фонди, розширюються можливості здійснення практичних заходів.

Актуальним напрямом міжнародної співпраці з охорони навколишнього природного середовища є розвиток екологічної освіти через розробку різноманітних програм, проектів та інших заходів у масштабах окремих країн, континентів, усього світу.

В умовах сьогодення на міжнародному рівні значна увага приділяється таким проблемам, як забруднення атмосфери, морів та океанів, руйнування озонового шару, знеліснення, втрата біорозмаїття та опустелювання територій. Іншою проблемою міжнародного характеру можна вважати зменшення запасів природних вичерпних ресурсів та втрату потенціалу відновлювальних ресурсів, що призводить до енергетичної та продовольчої кризи.

Для України міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища займає одне з вагомих місць у зовнішньополітичній діяльності і визначається Основними напрямами державної екологічної політики, а також міжнародними та міждержавними договорами та угодами.

Як член Організації Об'єднаних Націй (ООН), наша держава приєдналась до роботи усіх природоохоронних організацій під егідою ООН (ЮНЕП – Програма ООН по навколишньому природному середовищу, ЄЕК ООН – Європейська Економічна комісія ООН, ПРООН – Програма розвитку ООН, МАГАТЕ – Міжнародне агентство по атомній енергетиці ООН, ФАО – Організація по продовольству та сільському господарству, Центр ООН по населених пунктах, Комісія сталого розвитку, Глобальний Екологічний Фонд та ін.).

Україна також є членом провідних міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана із вирішенням глобальних чи регіональних

проблем з охорони довкілля (ЮНЕП, ЮНЕСКО, ВООЗ та ін.). Приймає активну участь у діяльності Європейської Економічної Комісії, насамперед, її Комітету з екологічної політики.

На Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях сталого (збалансованого) розвитку, підписавши Декларацію Ріо та Програму дій «Порядок денний на ХХІ століття».

Україна є суверенною стороною більше як двадцяти міжнародних угод з питань екології, бере участь у міжнародних конвенціях, виконує міжнародні зобов'язання з охорони навколишнього середовища (до прикладу, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (*CITES*, Вашингтонська конвенція), Конвенція про охорону дикої фауни та флори і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція)).

Динамічно розвивається співробітництво в галузі охорони довкілля, національних парків і біорізноманіття, раціонального використання природних ресурсів, управління водними ресурсами, токсичними відходами, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. В Україні створено біосферні заповідники, що внесені Бюро міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» до міжнародної мережі біосферних заповідників (Асканія-Нова (Херсонська область), Чорноморський (Херсонська, Миколаївська області), Карпатський (Закарпатська область)).

Беручи участь у міжнародному співробітництві, Україна отримує фінансову допомогу в галузі охорони навколишнього природного середовища від міжнародного співтовариства. Головними напрямками такої допомоги є:

- гранти (безоплатна допомога) та в майбутньому можливі кредити Програми розвитку ООН, Програми охорони навколишнього природного середовища (перші гранти було спрямовано на збереження біорізноманіття (дельта Дунаю та Східні Карпати), а також на регіонально важливий проект – захист Чорного моря від забруднення);
- допомога Європейського Союзу в рамках технічної допомоги країнам СНД (*TACIS*), хоча проблеми охорони навколишнього

природного середовища не належать до пріоритетних програм *TACIS*;

- міжнародна допомога окремих розвинутих країн (США, Канади, Нідерландів, Німеччини, Данії, Великобританії) як у рамках багатосторонніх програм, так і на підставі двосторонніх угод.

Міжнародна допомога насамперед повинна використовуватися згідно з внутрішніми регіональними пріоритетами для розв'язання проблем Дніпра та інших річок України, проблем якості питної води, проблем Донецько-Придніпровського регіону, Полісся, Чорного та Азовського морів, ліквідації наслідків Чорнобильської аварії тощо.

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» для здійснення на належному рівні міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки необхідне:

- безумовне виконання міжнародних зобов'язань відповідно до багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів України;
- послідовне врахування рекомендацій всесвітніх самітів ООН зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі;
- розширення співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища;
- запобігання глобальній зміні клімату;
- забезпечення активної участі українських представників у роботі міжнародних організацій природоохоронного спрямування.

У загальному, пріоритетними напрямками міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля визначено вирішення завдань розвитку галузевих стратегій покращення якості повітря, якості води та управління водними ресурсами, управління відходами та ресурсами, зниження промислового забруднення та промислових аварій, запровадження адміністративної відповідальності, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру та технології, розвиток та імплементація політики з питань зміни клімату.

Контрольні питання по розділу 2

1. Розкрийте зміст державного регулювання у сфері використання та охорони природних ресурсів.
2. Які нормативно-правові акти регулюють використання природних ресурсів у сфері господарювання?
3. Назвіть основні завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища.
4. У чому відмінність між спеціальним та загальним природо-користуванням?
5. Розкрийте комплекс процедур для забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів.
6. Розкрийте зміст економічного механізму забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів.
7. Що є метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища?
8. Назвіть систему органів, що здійснює управління в галузі природо-користування і охорони навколишнього природного середовища.
9. Як поділяється управління в галузі охорони навколишнього природного середовища?
10. Розкрийте повноваження громадських об'єднань у галузі охорони навколишнього природного середовища.
11. Назвіть форми участі України в міжнародному співробітництві з питань охорони навколишнього природного середовища.

Теми рефератів

1. Державне управління у сфері охорони і використання природних ресурсів.
2. Державне регулювання ефективності використання природних ресурсів.
3. Органи управління з використання та охорони природних ресурсів.
4. Значення громадських об'єднань та організацій у галузі охорони навколишнього природного середовища.
5. Роль та місце громадськості в екологічному управлінні.
6. Світовий досвід і міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища.

РОЗДІЛ 3

Контроль за використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища

3.1. Контроль та нагляд у галузі використання і охорони природних ресурсів

Важливими складовими національної екологічної політики і функціями системи управління є контроль та нагляд у галузі природо-користування й охорони навколишнього природного середовища.

Контроль та нагляд є одними з найбільш поширених і дієвих способів забезпечення законності. Їх сутність полягає в тому, що суб'єкт контролю чи нагляду здійснює облік і перевірку того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції.

Контроль (франц. *contrôle* – список, що ведеться в двох примірниках; лат. *Contra* – проти і лат. *rotulus* – згорток) – перевірка виконання чого-небудь (напр. законів, планів тощо), облік, спостереження за чим-небудь (фінансовий нагляд, нагляд у природокористуванні тощо), заключна функція системи управління.

Нагляд – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності.

Хоча чинне законодавство України часто ототожнює поняття контролю та нагляду (табл. 1), слід відзначити, що ці поняття дещо різні за змістом, зокрема за таким критерієм як спосіб ініціювання діяльності контролюючих та наглядових органів.

Контроль, як функція управління, здійснюється постійно спеціально уповноваженими органами (спеціалістами в конкретній галузі природокористування) і забезпечує ефективність системи управління. За допомогою контролю здійснюється пошук і збір інформації про підконтрольні об'єкти, її співставлення, вияв причин протиріч між реальною дійсністю і установленими нормативами. Крім того, контроль допомагає визначити спосіб викорінення виявлених протиріч між встановленою директивою і фактичним станом справ, а також розробити заходи з метою покращання діяльності підконтрольного об'єкта, втілити їх у життя, узагальнити і розповсюдити передовий досвід.

Таблиця 1

Зміст контролю та нагляду в галузі використання і охорони природних ресурсів згідно законодавства України

Нормативний документ	Зміст поняття
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.
Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»	Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Нагляд виконує більш вузку функцію, а саме виявляє та запобігає порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання.

Виходячи із загального тлумачення функції контролю можна визначити, що **контроль за використанням та охороною природних ресурсів полягає в аналізі об'єктивної і достовірної інформації щодо ситуації, яка склалася у сфері природокористування.**

Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища поділяється на державний, самоврядний та громадський (рис. 7). І хоч у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» самоврядний контроль не виділяється окремою категорією, проте контролююча функція на органи самоврядування покладена.

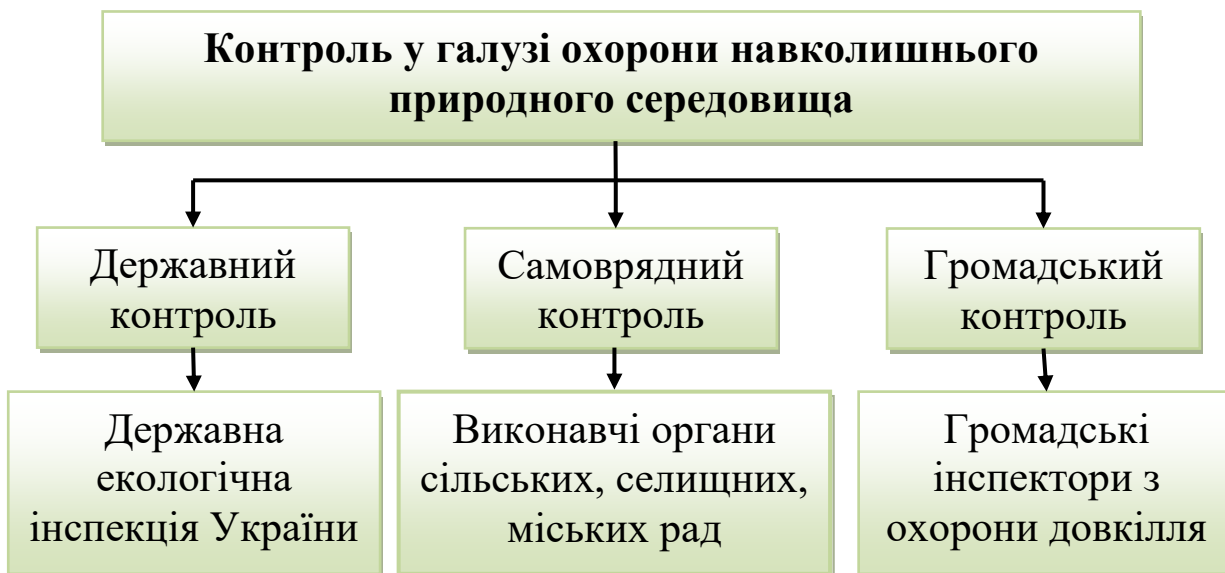

Рис. 7. Структура системи контролю за використанням та охороною навколишнього природного середовища.

Державному контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають

особливій охороні, стан навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів навколишнього природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Порядок здійснення державного контролю за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів визначається Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України.

Державний контроль за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів здійснює **Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція)** – центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Діяльність цього органу спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України (далі – Міністр).

На Держекоінспекцію покладено наступні **завдання**:

- внесення Міністрові пропозицій щодо формування державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
- реалізація державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів; додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду; за екологічною та радіаційною безпекою (у тому числі у пунктах пропуску через державний кордон і в зоні діяльності митниць призначення та відправлення) під час імпорту, експорту та транзиту вантажів і транспортних засобів; біологічною і генетичною безпекою щодо біологічних об'єктів

природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів (ГМО) у відкритій системі; поводженням з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами) і небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;

- інші завдання, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

Держекоінспекція України у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, профспілками та організаціями роботодавців, а також підприємствами, установами, організаціями.

Склад Держекоінспекції відображено на рисунку 8.

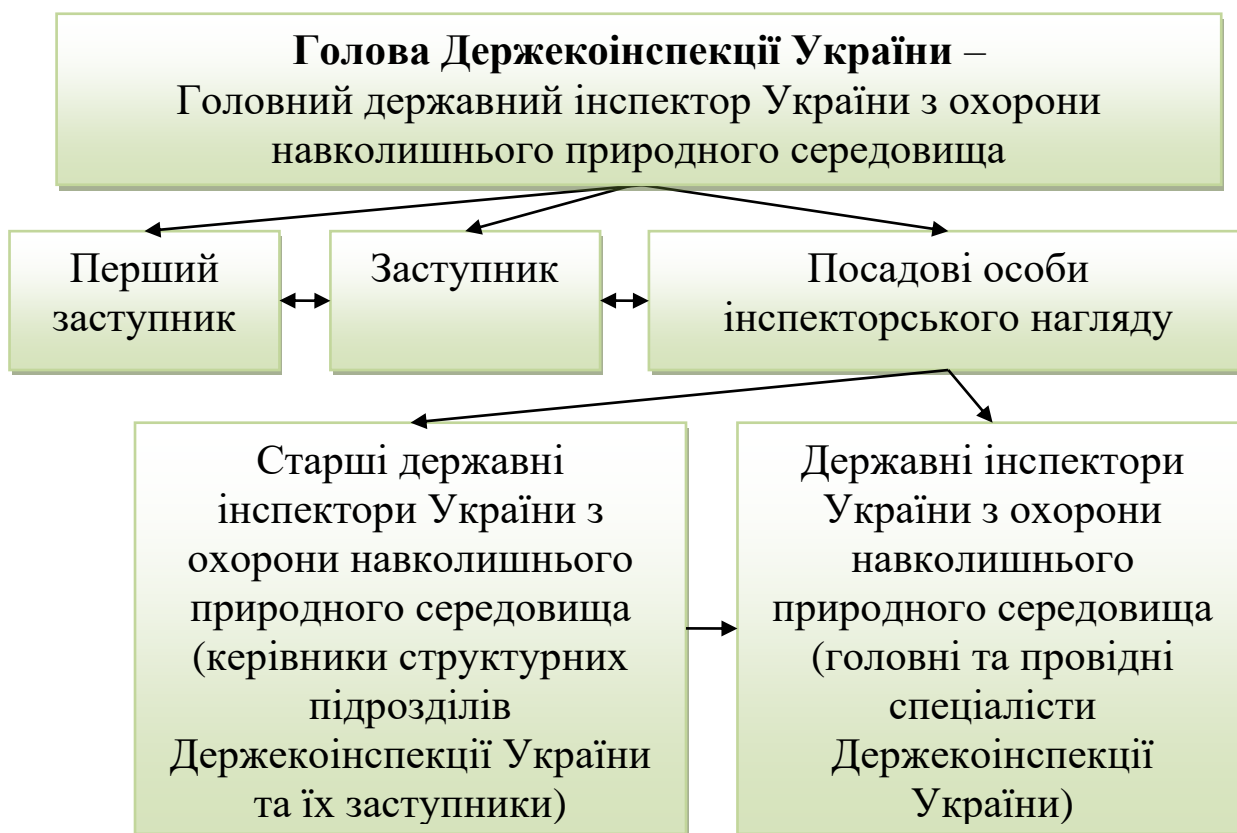

Рис. 8. Склад Державної екологічної інспекції України.

Згідно «Положення про Державну екологічну інспекцію України» Держекоінспекція відповідно до покладених завдань:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та подає їх Міністрові для погодження і внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;
- здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами – нерезидентами вимог:
 - законодавства про екологічну та радіаційну безпеку;
 - законодавства про використання та охорону земель;
 - законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів;
 - законодавства про охорону атмосферного повітря;
 - законодавства про охорону, захист, використання та відтворення лісів;
 - законодавства щодо охорони, утримання і використання зелених насаджень;
 - законодавства про використання, охорону і відтворення рослинного світу;
 - законодавства про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу;
 - законодавства щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними;
 - законодавства під час ведення мисливського господарства та полювання;
 - законодавства про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг

- України, формування, збереження й використання екологічної мережі;
- законодавства про додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
 - законодавства про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів;
 - законодавства у сфері хімічних джерел струму в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію;
 - законодавства щодо дотримання вимог реєстрації в суднових документах операцій зі шкідливими речовинами та сумішами;
 - законодавства про поводження з відходами;
 - законодавства щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;
 - Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (995_129) *CITES* у пунктах пропуску через державний кордон України та в зоні діяльності митниць призначення та відправлення;
- складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом;
 - подає Міністрові пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу, у тому числі водних живих ресурсів, а також установлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища;
 - надає центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо зупинення дії чи анулювання в

установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу, в тому числі водних живих ресурсів, ліцензій на проведення землевпорядних та землеоціночних робіт, а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища;

- вносить у встановленому порядку центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування вимоги щодо приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання, відтворення та охорони природних ресурсів;
- призначає громадських інспекторів з охорони довкілля та видає їм посвідчення, організовує їх роботу, надає їм методичну та практичну допомогу, вживає заходів до усунення виявлених недоліків і порушень в їх діяльності;
- забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики у відповідній сфері;
- утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління Держекоінспекції України, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, формує кадровий резерв на посади керівників таких підприємств, установ та організацій;
- виконує у межах повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;
- формує державне замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;
- здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

Держекоінспекція України здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи в Автономній

Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, морські екологічні інспекції (Азовська, Азово-Чорноморська, Північно-Західного регіону Чорного моря).

Згідно Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (від 21 грудня 2010 року) **зміцнення інституціональної спроможності системи державного екологічного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства передбачає:**

- вдосконалення нормативно-правової бази щодо здійснення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- перегляд існуючої організаційної структури і розподілу повноважень територіальних органів Державної екологічної інспекції України;
- здійснення комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня відповідальності суб'єктів господарювання за виконанням вимог природоохоронного законодавства;
- врегулювання відносин у сфері здійснення громадського контролю за використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища.

Самоврядний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад через делеговані повноваження здійснення контролю за:

- додержанням земельного та природоохоронного законодавства;
- використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення;
- за відтворенням лісів.

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля відповідно до «Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля», яке затверджене Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року.

Громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід природоохоронної роботи та пройшли співбесіду в органах Держекоінспекції. Ці інспектори

призначаються Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди відповідно з керівниками структурних підрозділів органу Держекоінспекції та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства. Результати співбесіди фіксуються у картці погодження на виконання обов'язків громадського інспектора.

Роботу громадських інспекторів організовують Держекоінспекція України та її територіальні органи (Державна екологічна інспекція в Автономній Республіці Крим, державні екологічні інспекції в областях, містах Києві та Севастополі, Державна Азовська морська екологічна інспекція, Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція, Державна екологічна інспекція Північно-Західного регіону Чорного моря).

Громадські інспектори з охорони довкілля:

- беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;
- проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;
- подають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності по запобіганню екологічним правопорушенням.

Органи громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища можуть здійснювати й інші функції відповідно до законодавства України.

В Україні основні положення стосовно контролю та нагляду в галузі природокористування також передбачені:

- Земельним кодексом України – глава 32 статті 187-190;
- Кодексом України про надра – розділ VII статті 60-63;
- Водним кодексом України – глава 5 статті 18-20;
- Законом України «Про охорону атмосферного повітря» – розділ V статті 27-30;
- Законом України «Про охорону земель» – розділ III статті 19-21;
- Законом України «Про меліорацію земель» – стаття 27;
- Законом України «Про гідрометеорологічну діяльність» – розділ VI стаття 19;
- Законом України «Про радіочастотний ресурс» – розділ VI стаття 18;
- Законом України «Про тваринний світ» – розділ VI статті 57-62;
- Законом України «Про рослинний світ» – розділ VI статті 36-37;
- Законом України «Про альтернативні джерела енергії» – стаття 13;
- Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року;
- Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року.

У загальному згідно законодавства України державний нагляд та контроль у природоохоронній сфері здійснюють наступні органи виконавчої влади: Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція), Державна служба геології та надр України (Держгеонадра), Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство), Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство), Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба), Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека). Але на практиці досить часто ці органи можуть лише зафіксувати виявлені правопорушення та направити відомості до органів прокуратури для прийняття конкретного рішення, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України).

До прийняття у 2014 році нового Закону України «Про прокуратуру», реалізуючи функцію загального нагляду за дотриманням екологічного законодавства, прокурори вживали заходи з виявлення й припинення екологічних правопорушень, здійснювали нагляд за дотриманням законності під час провадження у справах про адміністративні екологічні правопорушення, вживали санкції до порушників природоохоронного законодавства. Але відповідно до нової редакції Закону **було повністю ліквідовано спеціалізовані природоохоронні прокуратури з метою запобігання так званого дублюванню функцій прокуратури з функціями інших органів державної влади у сфері охорони навколишнього природного середовища.**

Історичний досвід свідчить, що в нашій державі неодноразово робилися спроби ліквідації спеціалізованих прокуратур, але через певний час їх функціонування поновлювали. Зокрема, природоохоронні прокуратури створювались у 1984–1987 роках, у 2012 році їх було трансформовано в міжрайонні прокуратури з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері, а в 2014 році – повністю ліквідовано. Науковці та практики вважають, що введення спеціалізації прокурорів за природоохоронним напрямом сприятиме зосередженню уваги на конкретно визначених завданнях роботи в цій сфері і це допоможе більш якісно, повно та ефективно виконувати завдання прокуратури в цілому.

Водночас після внесених 2 червня 2016 року змін до Конституції України правоохоронні функції прокуратури у сфері охорони навколишнього середовища звузились **до представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.**

Реалізуючи представницьку функцію інтересів держави у сфері охорони навколишнього природного середовища, прокурор керується нормами природоохоронного законодавства про забезпечення екологічної безпеки, а з питань, не врегульованих цим законодавством, правилами цивільного законодавства.

До прикладу, за повідомленням прес-служби прокуратури Львівської області, упродовж 2016 року в ході виконання функції представництва інтересів держави у сфері охорони навколишнього природного середовища, у тому числі щодо незаконних порубок лісу, прокурорами було заявлено позовів на суму 41,6 млн. грн., з яких

судами задоволено позовів на понад 37 млн. грн., а за судовими рішеннями вже реально стягнуто 10,4 млн. грн.

У цілому процес реформування органів прокуратури є незавершеним, а окремі положення вітчизняного законодавства стосовно представницьких повноважень прокурора не повною мірою відповідають світовим стандартам щодо ролі органів прокуратури. Тому в сучасних умовах існує потреба подальшого удосконалення інституту прокурорського представництва у сфері охорони навколишнього середовища.

Отже, державний контроль і нагляд є самостійною функцією системи управління та елементом економічного і правового механізмів регулювання відносин у сфері природокористування й охорони довкілля.

3.2. Відповідальність за порушення норм природоохоронного законодавства

Важливою складовою механізму забезпечення раціонального природокористування є відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Тобто, особа, яка порушила природоохоронне законодавство, повинна нести за це відповідальність, до якої її притягує держава на основі чинного законодавства.

Відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища – це особливий стан суспільних екологічних правовідносин, при якому правовими засобами забезпечується виконання відповідальними особами спеціальних обов'язкових вимог законодавства в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.

Відповідно до статті 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» порушення природоохоронного законодавства України тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, яка застосовується до винних осіб за протиправні дії, що порушують екологічні вимоги у процесі невиконання функціонального обов'язку та інших вимог дисципліни праці, пов'язаних з використанням природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки.

Види дисциплінарних стягнень:

- догана;
- звільнення з посади.

Адміністративна відповідальність – це різновид суспільних відносин, у яких застосовується заходи адміністративного впливу (стягнення) за винні і протиправні діяння, що порушують встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та екологічного права громадян.

Порядок притягнення винних до адміністративної відповідальності передбачений Кодексом про адміністративні порушення України.

Види адміністративних стягнень:

- штраф;
- вилучення об'єктів правопорушення;
- позбавлення права заняття спеціальною діяльністю;
- конфіскація знарядь правопорушення;
- обмеження, зупинення, припинення діяльності чи експлуатації об'єктів.

Цивільна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, яка передбачає виконання обов'язків фізичних і юридичних осіб щодо компенсації шкоди, заподіяної власником чи користувачем природних ресурсів, порушення екологічних та інших прав громадян.

Підставою цивільної відповідальності є наявність реальної шкоди (майнової, моральної).

Способи (методи) обчислення шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням:

- нормативний;
- витратний;
- таксовий;
- розрахунковий.

Порядок відшкодування шкоди:

- добровільний;
- судовий.

Кримінальна відповідальність – стан розвитку суспільних відносин, в якому реалізуються засоби кримінально-правового покарання осіб, винних у здійсненні екологічного правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і екологічної безпеки для навколишнього природного середовища, природних ресурсів, життя і здоров'я людей.

Порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності передбачений Кримінальним Кодексом України.

Покарання за екологічні злочини:

- виправні роботи;
- кримінальний штраф;
- позбавлення волі;
- конфіскація незаконно добутого знарядь злочину;
- позбавлення права займати відповідні посади.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

- порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- порушенні норм екологічної безпеки;
- порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку;
- невиконанні вимог державної екологічної експертизи;

- фінансуванні і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;
- порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;
- перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;
- самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;
- невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;
- порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів;
- невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;

- пониженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посягання на їх життя і здоров'я;
- порушенні природоохоронних вимог під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів.

Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а знаряддя правопорушення – конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в Автономній Республіці Крим і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

Посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, згідно з рішеннями їх органів управління позбавляються премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково.

В Україні основні положення стосовно відповідальності за порушення законодавства у галузі використання природних ресурсів передбачені:

- Земельним кодексом України – статті 210-212;

- Кодексом України про надра – статті 65-67;
- Водним кодексом України – статті 110-111;
- Законом України «Про охорону атмосферного повітря» – статті 33-34;
- Законом України «Про охорону земель» – стаття 56;
- Законом України «Про меліорацію земель» – стаття 33;
- Законом України «Про гідрометеорологічну діяльність» – стаття 25;
- Законом України «Про радіочастотний ресурс» – стаття 58;
- Законом України «Про тваринний світ» – стаття 63;
- Законом України «Про рослинний світ» – стаття 40;
- Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» – статті 9; 12.

У загальному законодавча база нашої держави досить детально регулює питання юридичної відповідальності за порушення норм природоохоронного законодавства. Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену Законом «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими нормативно-правовими документами України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Контрольні питання по розділу 3

1. Розкрийте зміст понять «контроль» та «нагляд» у галузі використання і охорони природних ресурсів. У чому їх відмінність?
2. Як поділяється контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища?
3. Які нормативно-правові документи розкривають основні положення стосовно контролю у галузі використання та охорони природних ресурсів?
4. Хто здійснює державний контроль за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів?
5. Назвіть склад Державної екологічної інспекції України.
6. Розкрийте завдання, що покладені на Державну екологічну інспекцію України.
7. У чому полягає самоврядний та громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища?
8. Розкрийте зміст представництва прокурором інтересів держави у сфері охорони навколишнього середовища.
9. Що розуміють під відповідальністю в галузі охорони навколишнього природного середовища?
10. Назвіть види відповідальності та розкрийте їх особливості.
11. Назвіть основні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища, за які несеться відповідальність.
12. Які нормативно-правові документи регулюють питання стосовно відповідальності за порушення законодавства у галузі використання природних ресурсів?

Теми рефератів

1. Державний контроль за використанням і охороною водних ресурсів.
2. Державний контроль за використанням і охороною лісових ресурсів.
3. Контроль у галузі вивчення, використання та охорони надр.
4. Регулювання громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні
5. Самоврядний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні
6. Види юридичної відповідальності за порушення природноресурсового й екологічного законодавства.
7. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства.

ЧАСТИНА 2

КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

РОЗДІЛ 1

Земельні ресурси України та зміст контролю за їх використанням і охороною

1.1. Земельні ресурси в структурі природно-ресурсного потенціалу України

Земельні ресурси – це сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва у сільському та лісовому господарстві.

Згідно Земельного кодексу України до земель України належать усі землі в межах її території, у тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які **за основним цільовим призначенням поділяються на категорії:**

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісгосподарського призначення;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Станом на 1 січня 2017 року земельний фонд України становив 60,3 млн. га, або близько 6 % території Європи. Сільськогосподарські угіддя займають близько 19 % загальноєвропейських, у тому числі рілля – близько 27 %. Показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн і становить 0,9 га, у тому числі 0,7 га ріллі (середній показник європейських країн – 0,44 і 0,25 га відповідно).

У цілому, площа сільськогосподарських земель становить 42,7 млн. га, або 70,8 % площі усієї території країни, а площа ріллі – 32,5 млн. га, або 78,4 % усіх сільськогосподарських угідь; вкриті лісовою рослинністю всього 16,1 % території; води займають 4 % (рис. 9, додаток 2).

Рис. 9. Склад земельного фонду України станом на 01.01.2017 р., тис. га.

Стосовно розподілу сільськогосподарських угідь за формою власності, то 74,8 % цих угідь знаходяться у приватній власності, 25,1 % у державній власності, 0,1 % у комунальній власності; ріллі відповідно – 83,4 %; 15,6 %; 0,1 %.

Значну увагу при аналізі земельних ресурсів слід приділити ґрунтовому покриву, зокрема чорноземи займають в Україні близько 44 % території (у світі близько 6 %), майже всю лісостепову (за винятком західних частин) і степову зони. Але майже в усіх регіонах України щорічно частка гумусу в цих ґрунтах зменшується. Це відбувається через екстенсивне ведення сільського господарства. Стосовно розподілу сільськогосподарських угідь за формою власності, то 74,8 % цих угідь знаходяться у приватній власності, 25,1 % у державній власності, 0,1 % у комунальній власності; ріллі відповідно – 83,4 %; 15,6 %; 0,1 %.

Значну увагу при аналізі земельних ресурсів слід приділити ґрунтовому покриву, зокрема чорноземи займають в Україні близько 44 % території (у світі близько 6 %), майже всю лісостепову (за винятком західних частин) і степову зони. Але майже в усіх регіонах України щорічно частка гумусу в цих ґрунтах зменшується. Це відбувається через екстенсивне ведення сільського господарства.

Надмірна розораність земель (понад 54 % земельного фонду України), у тому числі на схилах, призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, що негативно вплинуло на стійкість агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екологічну сферу (рис. 10).

Аналіз сільськогосподарських угідь за якісним станом свідчить про значні площі деградованих земель. Найпоширенішими видами деградації є: ерозія – 13,28 млн. га (32% від загальної площі сільськогосподарських угідь), дефляція – 19,36 млн. га (46,6%), підкислення – 10,69 млн. га (28,8%) (рис. 11).

Щорічно площа еродованої ріллі в цілому по Україні зростає на 60-80 тис. га, приблизно 4,5 млн. га орних земель із середньо- та сильнозмитими ґрунтами, 68 тис. га повністю втратили гумусовий горизонт. Площа ярів становить 140,4 тис. га, а їх кількість перевищує 500,0 тис. Інтенсивність ерозії в окремих яружно-балкових системах перевищує середні показники у 10-20 разів.

Рис. 10. Розораність земель у регіонах України, %.

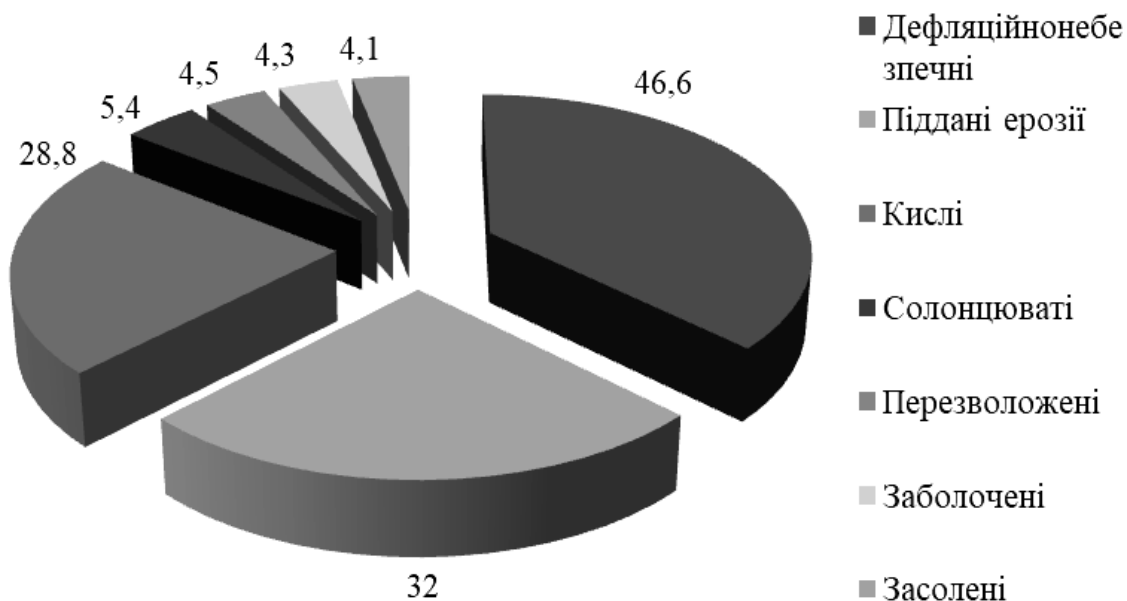

Рис. 11. Розподіл сільськогосподарських угідь за видами деградації, %.

На якісний стан земельних ресурсів впливають також інші негативні чинники, зокрема засоленість, солонцюватість, перезволоженість, кислотність, кам'янистість.

За останні 20 років у середньому по Україні вміст гумусу зменшився на 0,22 % в абсолютних величинах, що є значним відхиленням, оскільки для його збільшення в ґрунті на 0,1 % в природних умовах необхідно 25-30 років.

У цілинному стані чорноземи в Україні збереглися тільки в заповідниках «Михайлівська цілина» у Сумській області, «Хомутівський степ» у Донецькій, «Стрілецький степ» у Луганській і «Кам'яні могили» у Запорізькій областях.

Посилилися процеси деградації ґрунтового покриву, що зумовлено техногенним забрудненням. Небезпеку для навколишнього природного середовища становить забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб. Приблизно 3,7 млн. га землі знаходиться в зоні дії аварії на Чорнобильській АЕС.

У результаті роздержавлення та приватизації земель сільськогосподарського призначення 27 млн. га цих земель передано у приватну власність 6,9 млн. громадян (46,4 % сільського населення) у вигляді земельної частки (паю) (рис. 12). Як наслідок, відбулась значна подрібненість сільськогосподарських земель.

У сучасних умовах 4,8 млн. га сільськогосподарських угідь (близько 12 % їх загальної площі) не використовуються через те, що приблизно 1 млн. осіб не обробляють і не здають земельні частки (паї) в оренду.

Іншим проблемним питанням є те, що ті хто здають паї в оренду, отримують незначну орендну плату, оскільки орендарі визначають умови та вартість орендної плати, яка часто є заниженою (середній розмір орендної плати на рік становить 1093 грн./га) (рис. 13). Слід відзначити, що орендна плата за землі сільськогосподарського призначення у світі є значно вищою, зокрема у Німеччині, Нідерландах та Данії вона становить більше 200 євро за 1 гектар ріллі, у США – до 10 % ринкової вартості, або 350-400 доларів США за 1 га; у Канаді на оплату оренди витрачається 40-45 % вирощеного врожаю, у Франції – до 1/3 врожаю.

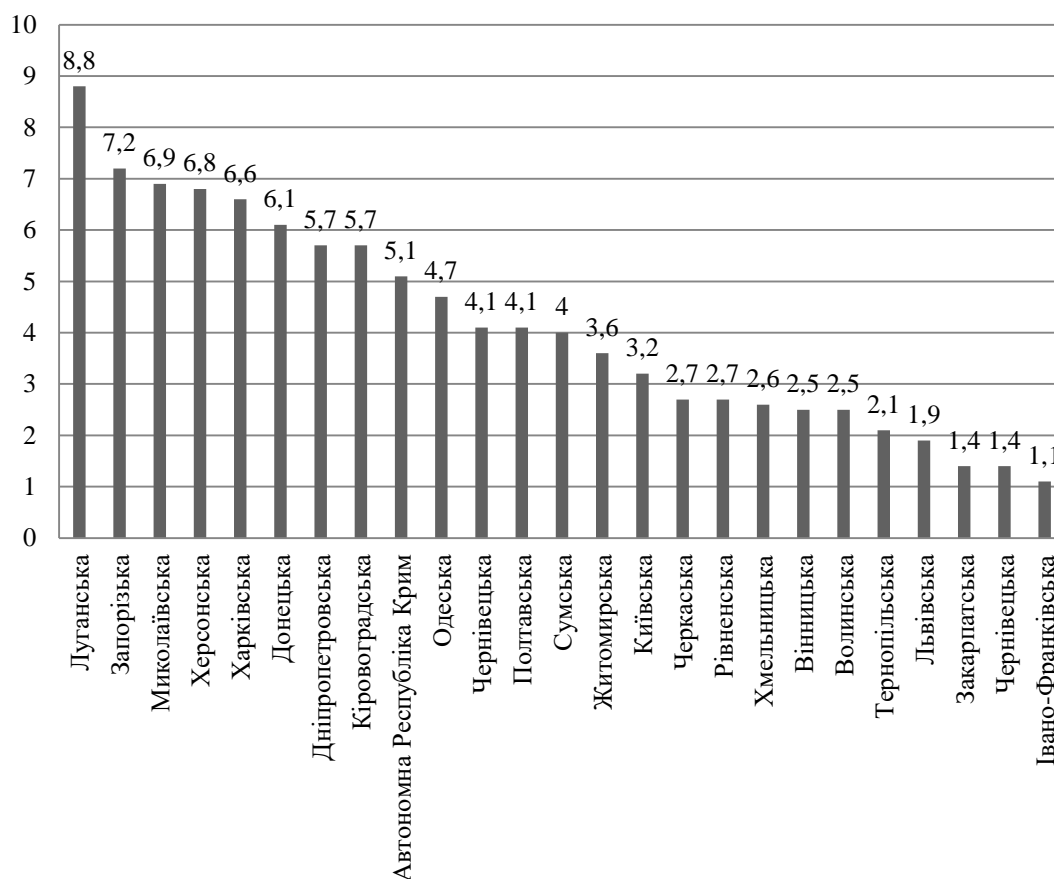

Рис. 12. Середній розмір земельної частки (пау) у розрізі регіонів, га.

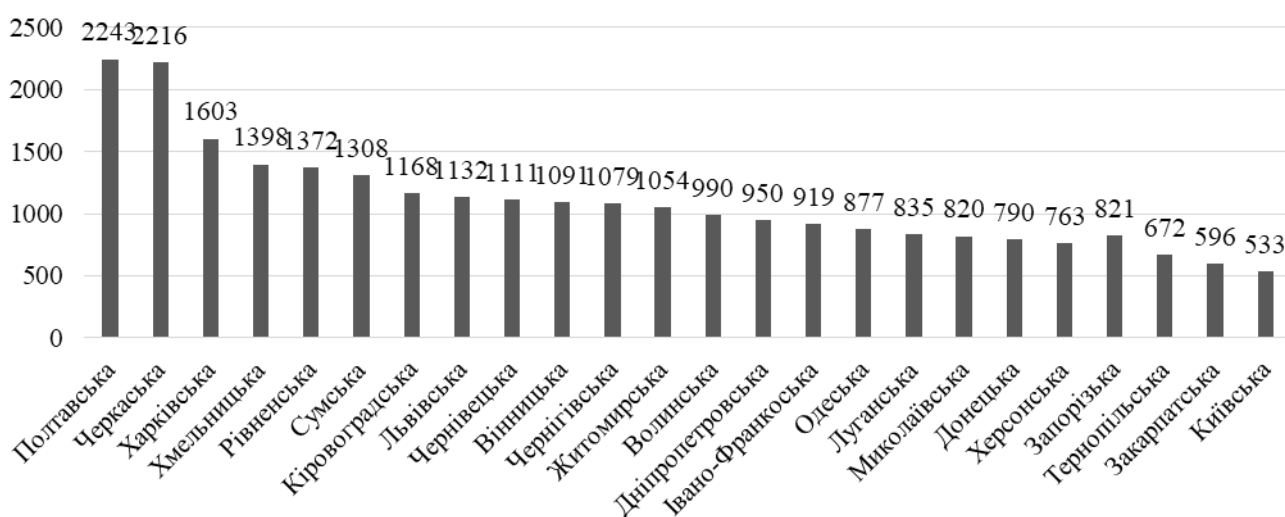

Рис. 13. Середній розмір орендної плати за 1 га земельної частки (пау) у розрізі регіонів, грн.

Через заборону вільного обігу земель сільськогосподарського призначення на сьогодні не здійснюються заходи з консолідації земель, а процеси урбанізації призводять до необґрунтованої зміни їх цільового призначення.

Нажаль в Україні практично відсутній механізм поєднання важелів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель, а також встановлення на законодавчому рівні природоохоронних обмежень через здійснення заходів із землеустрою.

1.2. Система контролю за використанням та охороною земель в Україні

В Україні в основу земельної реформи покладено денационалізацію землі шляхом її роздержавлення і приватизації. При цьому мета та завдання земельної реформи визначались, виходячи з конкретних історичних, економічних, політичних, соціальних, правових передумов розбудови незалежної України.

За час проведення земельної реформи відбулися принципові зміни у формах власності на землю, істотно змінилася структура землеволодінь і землекористувань в аграрній сфері. У цілому завершено первинну приватизацію сільськогосподарських угідь країни. Приватизація земель селянами відбулася через передачу земель державної власності недержавним сільськогосподарським підприємствам.

За Указами Президента України від 10 листопада 1994 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» та від 8 серпня 1995 року «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність» за порівняно короткий термін у власність недержавних сільськогосподарських підприємств і громадян безоплатно передано 29,5 млн. га земель державної власності або 48,8 % земельного фонду України.

Епоха колективної власності закінчилася. Видані селянам сертифікати на право володіння землею обмінювалися на повноцінні акти, виділялись земельні ділянки на місцевості, актами закріплювалось право вільно розпоряджатися земельними частками

(паями) (крім купівлі-продажу). Власники земельних часток (паїв) в основному передавали землі в оренду.

З метою інтенсифікації робіт щодо реформування аграрного сектора економіки та захисту прав землевласників було видано ряд Указів Президента, зокрема від 21 квітня 1998 року «Про захист прав власників земельних часток (паїв)», від 15 грудня 1998 року «Про гарантування захисту економічних інтересів та поліпшення соціального забезпечення селян-пенсіонерів, які мають право на земельну частку (пай)», від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» та ін.

Відповідно до мети земельної реформи у законодавстві України визначаються основні напрями, завдання та організаційно-правові заходи щодо реформування земельних відносин. Основними напрямками земельної реформи були і залишаються економічний, інституційно-функціональний і правовий (юридичний). Зміст кожного із вказаних напрямів здійснення земельної реформи визначений в Указі Президента України від 30 травня 2001 року «Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 рр.», а також в Указі Президента України від 4 лютого 2000 року «Про заходи щодо розвитку ринку земель населених пунктів та іншого несільськогосподарського призначення», у Постанові Верховної Ради України від 24 грудня 1999 року «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів», а також у Перехідних положеннях Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року. **На основі аналізу цих та інших нормативно-правових актів визначались напрями державної політики у здійсненні земельної реформи і регулюванні земельних відносин.**

Суб'єктами земельних реформаційних правовідносин є Український народ, держава, територіальні громади, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні і юридичні особи, об'єднання громадян, релігійні організації. Правове становище цих суб'єктів визначається Конституцією України, а також іншими нормативно-правовими актами.

За таких умов актуальним постає питання організації дієвого контролю за використанням та охороною земель, розподілення функцій у даній сфері земельних відносин, залучення до цього процесу різних гілок влади та місцевого самоврядування, підвищення

рівня свідомості землекористувачів, землевласників у питаннях додержання вимог чинного законодавства при використанні земель різного цільового призначення, а також визначення загальних повноважень органів влади різних рівнів у процесі розпорядження землями.

Отже, в Україні власники землі та землекористувачі наділені значними правами стосовно володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Однак ці права не повинні порушувати основних принципів земельного законодавства, зокрема стосовно забезпечення раціонального використання та охорони земель, пріоритету вимог екологічної безпеки, поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва (стаття 5 Земельного кодексу України). Виконання цих принципів перевіряється за допомогою контролю за використанням та охороною земель, який є важливою функцією управління земельними ресурсами.

Метою контролю є вирішення питань стосовно «ефективності» і «законності» дій суб'єктів суспільних відносин. Це досягається через планування, спостереження, аналіз, перевірку, розслідування, прийняття відповідних рішень і їх реалізацію по відношенню до дій відповідних суб'єктів.

Основним **завданням** контролю за використанням та охороною земель є забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України (стаття 187 Земельного кодексу України).

Якщо контроль розглядати як перевірку і спостереження з цілями протидіяти небажаним наслідкам чи допущенню відхилень; виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки, то завдання контролю в аспекті перспективи полягає у відновленні, встановленні, констатації та спрямуванні суспільних процесів.

Контроль здійснюється за усіма **суб'єктами** земельних відносин на **землях всіх форм власності** та повинен базуватись на таких основних **принципах**: законність; усебічність, об'єктивність і гласність контрольної діяльності; своєчасність, плановість та доцільність; справедливість, рівність та професіоналізм; дієвість, оперативність, результативність та ефективність.

У цілому контроль повинен бути універсальним, системним, дійовим, охоплювати усі сфери і галузі управління, що досягається широким залученням громадськості до контрольної діяльності.

Згідно статей 188-190 Земельного кодексу України контроль за використанням та охороною земель поділяється на **державний, самоврядний та громадський** (рис. 14).

Рис. 14. Структура системи контролю за використанням та охороною земель.

За сферою застосування контрольних повноважень органами виконавчої влади виділяють різновиди контролю: щодо виявлення незаконних дій; щодо припинення порушень у сфері землекористування; щодо поновлення порушеного стану відносин землекористування; щодо відшкодування завданої шкоди тощо.

За відносинами у землекористуванні, на забезпечення яких проводяться контролюючі заходи, можна виділити: зовнішній контроль (стосовно порушень прав землекористувачів з боку інших осіб, у тому числі органів місцевого самоврядування, органів влади чи їх посадових осіб) та внутрішній контроль (стосовно дотримання імперативних вимог земельного та природоохоронного законодавства самими суб'єктами землекористування).

Принципова нетотожність понять контролю та нагляду як важливих функцій адміністративної діяльності **виокремлює функцію нагляду, яку частково виконує прокуратура**. Згідно сучасного законодавства України повноваження прокурори полягають у здійсненні представницьких повноважень на захист інтересів держави у земельній сфері.

Прикладом прокурорської наглядової функції в сфері земельних відносин є такі факти:

- у 2016 році Павлоградською місцевою прокуратурою до суду направлено обвинувальний акт у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 197-1 КК України, за фактом самовільного зайняття земельних ділянок загальною площею 120 га, які згідно балансового обліку належать до земель запасу державної форми власності, непереданих у власність чи користування;
- у 2017 році за позовами прокурорів Рівненської області на захист інтересів держави задоволено позовів на суму 169 млн. грн., завдяки прокуратурі попереджено незаконне виділення та повернуто з протиправного володіння майже 2 тис. га земель.

Часто контролюючий орган – Держгеокадастр – може лише зафіксувати виявлене правопорушення в сфері землекористування та направити відомості до прокуратури для прийняття конкретного рішення, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) або Кримінальним кодексом України (КК України).

Підсумовуючи вищенаведене, слід відзначити, що контроль і нагляд за використанням та охороною земель мають на меті забезпечувати дотримання законодавчих актів, поновлювати порушені права та законні інтереси землекористувачів та землевласників, забезпечувати умови для безперешкодної реалізації суб'єктами землекористування своїх прав та обов'язків, забезпечувати притягнення винних до відповідної юридичної відповідальності. А також повинні задовольняти справедливі соціальні, економічні, екологічні потреби нинішнього і майбутнього поколінь у сфері розвитку й охорони земельних ресурсів та навколишнього природного середовища в цілому.

Контрольні питання по розділу 1

1. Що таке земельні ресурси?
2. Як поділяються землі України за категоріями?
3. Опишіть структуру земельного фонду України.
4. Охарактеризуйте стан використання земельних ресурсів в Україні.
5. Назвіть найпоширеніші види деградації земель.
6. Як вплинула земельна реформа на використання земельних ресурсів в Україні?
7. Розкрийте мету та завдання контролю за використанням та охороною земель в Україні.
8. Назвіть принципи контролю за використанням та охороною земель.
9. Як поділяється контроль за використанням та охороною земель згідно чинного законодавства України?
10. Хто здійснює контроль за використанням та охороною земель?
11. Назвіть повноваження прокуратури у сфері нагляду за використанням та охороною земель.

Теми рефератів

1. Стан Землекористування в Україні.
2. Особливості сільськогосподарського землекористування: проблеми використання та перспективи розвитку.
3. Значення контролю в системі раціонального використання земель та їх охорони.
4. Контроль і нагляд як важливі функції адміністративної діяльності у сфері земельних відносин в Україні.

РОЗДІЛ 2

Розвиток контролю за використанням і охороною земель в Україні та зарубіжний досвід у цій сфері

2.1. Ретроспективний аналіз розвитку контролю за використанням і охороною земель в Україні

Історія функціонування контролю за використанням та охороною земель в Україні простежується з **часів Київської Русі (приблизно X століття)**. У цей період передбачалась кримінально-правова охорона меж земельних ділянок. Порухення меж та руйнування огорож каралися штрафом. За порушення межі передбачався штраф у розмірі 12 грн. (до порівняння – за вбивство людини покарання встановлювалося у розмірі 80 грн.) (стаття 34 Короткої редакції, стаття 72 Просторової редакції Руської Правди).

У часи **Литовсько-польської доби (XIV-XVII століття)** на законодавчому рівні закріплювалась процедура вирішення земельних спорів, яка передбачала залучення не суддів, а «їздців» – спеціально відібраних осіб, що викликалися на спірну земельну ділянку для визначення її меж. У разі потреби проводили опитування старожилів про права на земельну ділянку сторін спору (артикули 20, 21 Судебника Казимира Ягелловича, 1568 рік).

У **XVI столітті** звичаєве право передбачало можливість шляхтича вільно розпорядитися лише третиною «імення отчизного», причому навіть при складанні заповіту. Звичаєвим правом передбачався строк добросовісності володіння: фактичне володіння понад 3 роки розглядалося як добросовісне і тому захищалося від самоправного захоплення навіть дійсним власником.

У період **Гетьманщини** існували спеціалізовані суди: митні, ярмаркові, третейські, суд Грецького Ніжинського братства тощо.

Більшість з них могли розглядати земельні спори. З 1751 року відповідно до Універсалу гетьмана Кирила Розумовського земельні справи генеральної старшини, полковників, бунчукових та військових товаришів із Генерального військового суду вирішували полкові суди. У 1763 році запроваджено земські суди. До компетенції земських повітових судів належали справи про спадщину та розподіл майна між родичами, застава, про вирубування та захоплення лісу, затоплення сінокосів, оранку чужих земель, скошене сіно на чужому лузі, збитки, незаконні записи в підсусідки, потраву сінокосів тощо. Відшкодування шкоди потерпілому було основним принципом судового процесу, звернення стягнення на земельні ділянки застосовувалося як у цивільних, так і у кримінальних справах.

На час перебування України в складі Російської імперії (XVIII – початок XIX століття) відповідно до збірки норм феодално-кріпосницького права першої половини XVIII століття «Права, за якими судиться малоросійський народ», що діяли на Лівобережній Україні, закріплювались положення про право користування здавна існуючими шляхами, відтворювались норми Литовського Статуту про можливість проїзду та проходку по здавна існуючих дорогах у межах приватних землеволодінь, норми щодо угідь на чужих земельних ділянках, щодо права зводити будівлі зі скатом даху та спуском із неї води на чужу земельну ділянку, щодо підведення води до своєї земельної ділянки, щодо заборони проведення води на свою земельну ділянку, які спричиняють відвернення русла річки від її звичайного усталеного напрямку, спорудження загати на шкоду іншим землевласникам.

З 1766 року проводилось генеральне межування, при якому всі земельні угіддя поділялися на так звані «генеральні дачі» – за назвами сіл і урочищ, які могли знаходитися у власності кількох осіб. Також проводилось спеціальне межування – поділ дач між окремими власниками. Обидва види межування проводилися через повітових землемірів за взаємною згодою суміжних власників. У разі відсутності згоди межі встановлювались у судовому порядку за правилами, виданими у 1853 році.

З завдань генерального межування виключалася редуція та ревізія земель, тобто перевірка прав власника на землю. Основою для межування визнавалися не документи, а фактичне володіння, крім

випадків спорів між суміжними землекористувачами. Метою межування було забезпечення сталості землеволодіння.

У зв'язку із проведенням генерального межування у західних губерніях Російської імперії було створено спеціальні межові суди (загальний межовий суд, апеляційні межові суди у повітових містах, а з 1815 року – вищий губернський межовий апеляційний суд), які проіснували до 1840 року.

У 1861 році відбулось звільнення селян з кріпосної залежності, що супроводжувалось вирішенням земельного питання та докорінною перебудовою земельних відносин на селі. Згідно із Положенням про селян, що звільнилися з кріпосної залежності, такі селяни не повинні були мати небезпечних у пожежному відношенню будівель на певній відстані від поміщицьких будівель. Встановлювалися й інші обмеження прав селян на земельні ділянки.

Законодавство Російської імперії кінця XIX – початку XX століття передбачало нормування структури земельних угідь.

У Статуті будівельному у зв'язку із розплануванням селянських поселень передбачаються нормативи відступу поселень від берегів «текучих вод», нормативи ширини вулиць, просторових розмірів садиб, нормативи розміщення токів, хлівів, садів, лазень, кузень, сушилень, магазинів, конопляників, провулків, кладовищ тощо, нормативи взаємного розташування садиб. Більшість нормативів досить повно враховували вимоги санітарного благополуччя та пожежної безпеки.

У Статуті шляхів сполучення були передбачені нормативи влаштування доріг, мостів, гребель, загат, каналів тощо, у Статуті сільського господарства – нормативи влаштування осушувальних каналів (у тому числі на чужих землях), у Статуті лісовому – нормативи влаштування на земельних ділянках захисних лісів та чагарників. Нормування здійснювалося в цей період також у «місцевих обов'язкових постановках про взаємне розташування та взаємне віддалення садиб, про ширину вулиць, про стічні канали, про палісадники, про деревні насадження між садибами, виїзди, скотопрогони, колодязі, протипожежні ставки, кладовища тощо».

Численні нормативи структури земель закріплювалися також у актах цивільного законодавства. Наприклад, Звід законів цивільних Російської імперії (1914 рік) передбачав нормування ширини доріг і прилеглих до них територій (призначених для випасання тяглової

худоби), земель вздовж водних шляхів (призначених для мотузяної тяги), навколо озер (призначеної для причалювання), для промислів тощо. У Цивільному кодексі царства Польського (Кодексі Наполеона) нормувалися віддалі від зелених насаджень до межі, розміщення колодязів, помийних ям, кузень, печей, соляних магазинів чи складів їдких матеріалів та ін.

Для забезпечення дотримання передбачених нормативів використовувались засоби юридичної відповідальності. Статутом про покарання передбачалася відповідальність за порушення будівельних правил, у тому числі правил щодо планування та забудови міст. Крім відповідальності у вигляді штрафу, передбачався також обов'язок винних виправити або знести усе неправильно збудоване, якщо «допущена несправність буде визнана шкідливою для громадської безпеки або народного здоров'я».

Земельно-правове нормування цього періоду являє чимало прикладів вдалого регулювання земельних відносин, наприклад, нормування структури земельних ділянок (насамперед, сільсько-господарського призначення), закріплення нормативів у кодифікованих законодавчих актах, що спрощує їх застосування, ефективне забезпечення нормування засобами юридичної відповідальності.

На початку ХХ століття назріла потреба у новій земельній реформі, яка розпочалась у 1905 році. Цю реформу було названо Столипінською і вона була спрямована на ліквідацію недоліків у землекористуванні за допомогою сприяння виходу з общини, заохочення купівлі та оренди земель селянами, заохочення переселення й інших заходів.

Відповідно до Указу Урядового Сенату «Про призначення вільних казенних земель у Європейській Росії до продажу для розширення селянського землеволодіння» (1906 рік) передбачалося встановлення граничного розміру земельної ділянки (враховуючи надільні та раніше куплені землі), що могли викупатися одним домогосподарем з казенних земель. Ці граничні розміри встановлювалися місцевими комітетами у справах землеустрою за поданням повітових землепорядних комісій.

Під час здійснення столипінської реформи у землеустрої впроваджено нормативи структури земель, що було обумовлено спрямованістю реформи на досягнення раціонального землекористування. Нормуванню були піддані форма, склад та

розташування ділянок, що виділялися при здійсненні землеустрою. Наприклад, встановлювалося, що форми ділянок повинні наближатися до квадрату чи прямокутника, довжина якого не перевищує ширини більш ніж як у 5 разів. Також передбачалося, що при проектуванні меж ділянок бажано було уникати кутів, менших від 45° (гарний приклад для відтворення у сучасному законодавстві). Встановлювалися вимоги до облаштування земельних ділянок: вони повинні були бути забезпечені водою, шляхами сполучення, тощо. Земельні ділянки не повинні були, по можливості, перетинатися з дорогами, річками, ярами та іншими перешкодами в обробітку. У цей період висувались ідеї щодо необхідності законодавчого закріплення нормативу неподільності земельних ділянок, однак ідея ця до кінця реалізована не була. Це не означає, що нормативів неподільності не існувало: вони визначалися нормами звичаєвого права.

Після Жовтневої революції (1917 рік) протягом квітня-липня 1920 року між Наркоматом землеробства і Наркоматом юстиції вирішувались питання щодо розмежування їх компетенції у справі вирішення земельних спорів. У результаті наркомати дійшли компромісної позиції, за якою повітовим і губерньським земельним відділам підвідомчі всі спори, що виникають під час землеустрою і виходять з його суті, крім спорів у існуючих трудових господарствах, які вирішуються народними судами. Земельні спори повинні були вирішуватися земельними відділами відповідно до Тимчасового положення про народні суди Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі Української РСР) та інструкції до нього.

Починаючи з 1930 року в Україні відбувалась колективізація – створення великих колективних господарств на основі селянських дворів (у 1933 році колективізацією в Україні було охоплено 69,5 % селянських господарств, на кінець 1934 року – 88 %, у середині 1935 року – 91 %).

Постановою Центрального виконавчого комітету Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі СРСР) «За доповіддю народного комісара землеробства СРСР т. Яковлева Я.А. про укріплення колгоспів» від 30 січня 1933 року була встановлена обов'язкова вимога щодо запровадження до 1934 року в усіх колгоспах сівозмін. Крім того, передбачалося затвердження для кожного району райвиконкома «із затвердження крайових земельних органів» обов'язкових «для усіх колгоспів, колгоспників та

одноосібників агрономічних правил», за недотримання яких передбачалася дисциплінарна відповідальність та «інші, більш серйозні стягнення».

У 1968 році прийнято Основи земельного законодавства СРСР, а на їх розвиток у 1970 році ухвалено новий Земельний кодекс Української РСР (від 08 липня 1970 року). У цьому кодексі передбачено, що **державний контроль за використанням та охороною всіх земель** полягав у забезпеченні додержання міністерствами, державними комітетами і відомствами, державними, кооперативними, громадськими підприємствами, організаціями і установами, а також громадянами земельного законодавства, порядку користування землею, правильності ведення земельного кадастру і землеустрою з метою раціонального, ефективного використання та охорони земель (стаття 47 Земельного кодексу Української РСР).

Державний контроль за використанням та охороною всіх земель здійснювався Радами народних депутатів, їх виконавчими і розпорядчими органами, а також спеціально уповноваженими на те державними органами в порядку, встановлюваному законодавством СРСР. Відповідно до законодавства СРСР спеціально уповноваженим органом по здійсненню державного контролю за використанням та охороною земель була землепорядна служба системи Міністерства сільського господарства СРСР, компетенція якої визначалась положенням, затвердженим Радою Міністрів СРСР.

У **незалежній Україні** історія контролю за використанням та охороною земель розпочалась з початком земельної реформи та прийняттям 18 грудня 1990 року Земельного кодексу України (далі ЗКУ). Згідно статті 93 цього кодексу завдання державного контролю за використанням і охороною земель полягали у забезпеченні додержання всіма державними та громадськими органами, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог земельного законодавства з метою ефективного використання та охорони земель.

Відповідно до редакції ЗКУ від 1992 року державний контроль за використанням і охороною земель здійснювався Радами народних депутатів, Державним комітетом України по земельних ресурсах, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та іншими спеціально уповноваженими на те державними органами. Порядок здійснення державного контролю за

використанням і охороною земель встановлювався законодавством України.

Відмінністю між здійсненням контролю згідно редакцій 1990 року та 1992 року є те, що державний контроль за використанням і охороною земель з 1992 року здійснювався Державним комітетом України по земельних ресурсах (надалі Держкомзем), до цього часу державний контроль за використанням земель здійснювався землевпорядною службою Міністерства сільського господарства України. Тобто з 1992 року здійснення державного контролю за використанням та охороною земель віднесено до завдань Держкомзему.

Відповідно до «Тимчасового положення про порядок здійснення органами Державного комітету України по земельних ресурсах державного контролю за використанням та охороною земель» державний контроль за використанням та охороною земель у структурі Держкомзему покладался на управління моніторингу земель, обласні, Київське і Севастопольське міські управління земельних ресурсів та районні відділи земельних ресурсів.

Органи Держкомзему здійснювали державний контроль за використанням та охороною земель у взаємодії з радами, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та іншими спеціально уповноваженими на те державними органами.

Голова Держкомзему, начальники обласних, Київського і Севастопольського міських управлінь земельних ресурсів, одночасно були головними державними інспекторами по використанню та охороні земель відповідно України, областей, міст Києва і Севастополя, їх заступники – заступниками головних державних інспекторів по використанню та охороні земель.

Головні державні інспектори і державні інспектори по використанню та охороні земель України, областей, районів у межах своєї компетенції мали право:

- безперешкодно, при пред'явленні службового посвідчення, відвідувати підприємства, установи, організації у тому числі військові і оборонні об'єкти незалежно від форм власності і відомчої належності для перевірки додержання вимог земельного законодавства щодо використання та охорони земель;

- давати власникам землі та землекористувачам незалежно від відомчої належності обов'язкові для виконання вказівки з питань використання та охорони земель, а також по усуненню виявлених порушень;
- права власності або права користування землею у випадках, передбачених ЗКУ;
- складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення земельного законодавства, пов'язані з порушенням правил використання земель, приховуванням або перекрученням даних земельного кадастру, самовільним відхиленням від проектів внутрігосподарського землеустрою, знищенням межових знаків, а також складати протоколи про адміністративні правопорушення земельного законодавства, пов'язані з псуванням і забрудненням сільськогосподарських та інших земель, самовільним зайняттям земельної ділянки, несвоєчасним поверненням тимчасове займаних земель або не приведенням їх у стан, придатний для використання за призначанням та подавати їх адміністративним комісіям органів виконавчої влади або виконавчим органам місцевого самоврядування;
- порушувати перед радами, які прийняли рішення, а також перед вищестоячими радами питання про припинення рішень рад, які суперечать діючому земельному законодавству;
- одержувати безплатно від органів виконавчої влади, власників землі і землекористувачів дані про наявність, стан і використання земельних угідь, а також інформацію про наявність земель запасу;
- залучати на умовах договору за погодженням з керівниками підприємств, установ, організацій, науково-дослідних і проектних інститутів спеціалістів для участі у проведенні обстеження земель;
- вносити до органів виконавчої влади або виконавчих органів місцевого самоврядування питання про:
 - припинення розробки корисних копалин і торфу, проведення геологорозвідувальних, пошукових та інших робіт, якщо вони проводяться із порушенням земельного законодавства і можуть призвести до знищення, забруднення, псування родючого шару

- грунту, розвитку ерозії, засолення, заболочення і інших процесів, які знищують продуктивність земель;
- припиненням промислового, цивільного і інших видів будівництва, експлуатації об'єктів, агротехнічних, культур-технічних лісомеліоративних робіт, які ведуться з порушенням вимог земельного законодавства;
 - вилучення або тимчасову консервацію деградованих чи забруднених земель, подальше використання яких може призвести до негативних наслідків або якщо іншими способами неможливо відновити родючість ґрунтів;
 - брати участь в роботі комісій по прийомці в експлуатацію меліорованих і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних і гідротехнічних споруд і інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості і охорони земель.

У процесі розвитку земельних відносин та контролю за використанням земель формувалась і удосконалювалась нормативно-правова база відповідальності за порушення земельного законодавства. У статті 115 ЗКУ (у редакції 1992 року) було визначено перелік правопорушень, за які особи несли цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України, зокрема:

- самовільне зайняття земельних ділянок;
- псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими відходами і стічними водами;
- розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;
- невиконання вимог природоохоронного режиму використання земель;
- порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- знищення межових знаків;
- невжиття заходів щодо боротьби з бур'янами та шкідниками сільськогосподарських культур;

- неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень;
- приховування або перекручування відомостей про стан екологічної, у тому числі радіаційної обстановки, пов'язаної з забрудненням землі;
- порушення строків розгляду заяв громадян і вирішення питань про передачу та надання земельних ділянок;
- перекручення даних державного земельного кадастру і приховування інформації про наявність земель запасу;
- невиконання умов знімання, зберігання і нанесення родючого шару ґрунту;
- самовільне відхилення від проектів внутрігосподарського землеустрою.

Накладати штраф від імені органів, які здійснювали державний контроль за використанням та охороною земель, мали право головні державні інспектори по використанню та охороні земель України областей, міст Києва і Севастополя та їх заступники, державні інспектори по використанню та охороні земель районів за порушення і у розмірах згідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 03 лютого 1993 року.

У 2001 році схвалено «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки». Серед напрямів державної політики у сфері регулювання земельних відносин визначено поліпшення організації контролю за використанням та охороною земель, що передбачало:

- удосконалити порядок здійснення контролю за використанням та охороною земель, а також механізми моніторингу земель та землекористувань з метою своєчасного виявлення та оцінки змін стану земель;
- запровадити економічне стимулювання охорони земель, спрямоване на підвищення заінтересованості власників землі і землекористувачів у захисті земель від негативних наслідків господарської діяльності;
- поліпшити профілактичну роботу з попередження порушень земельного законодавства, інформування населення про

діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель;

- удосконалити діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, порядок їх взаємодії з прокуратурою, органами внутрішніх справ та запровадити практику систематичного проведення спільних комплексних перевірок додержання суб'єктами земельних відносин земельного законодавства;
- опрацювати питання створення координаційних органів щодо здійснення на міжвідомчій основі контролю за використанням земель. У процесі реформування земельних відносин в Україні із збільшенням кількості власників та користувачів земельних ділянок намітилась тенденція зростання порушень земельного законодавства.

У 2002 році згідно Указу Президента України «Про вдосконалення системи державного управління земельними ресурсами та контролю за їх використанням і охороною» визначено, що одним із пріоритетних завдань органів виконавчої влади при здійсненні ними заходів, пов'язаних із реформуванням земельних відносин, є забезпечення належного контролю за використанням та охороною земель, додержання вимог земельного законодавства та запобігання правопорушень.

Цим Указом запропоновано Кабінету Міністрів України утворити у складі Державного комітету України по земельних ресурсах Державну інспекцію з контролю за використанням та охороною земель як урядового органу державного управління.

У грудні 2002 року в складі Держкомзему України створена **Державна інспекція** з контролю за використанням та охороною земель (надалі Держземінспекція), **до основних завдань якої входили:**

- участь у реалізації державної політики в сфері земельних відносин (у межах своєї компетенції);
- організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель;
- узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

Держземінспекція відповідно до покладених на неї завдань:

1) організовувала і здійснювала державний контроль за:

- дотриманням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, а також іноземними юридичними особами земельного законодавства;
- дотриманням встановленого порядку набуття і реалізації права на землю, в тому числі на землі водного і лісового фонду;
- використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення;
- дотриманням законодавства у процесі укладання цивільно-правових угод, надання у користування, передачі у власність, вилучення (викупу) земельних ділянок;
- веденням державного обліку і реєстрації земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель;
- розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням у дію об'єктів, які негативно впливають або можуть вплинути на стан земель;
- виконанням комплексу необхідних заходів щодо захисту земель від водної і вітрової ерозії, їх псування, забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, недопущення заростання бур'янами, чагарниками та дрібноліссям, селів, підтоплення, заболочення, засолення, солонцювання, висушування, ущільнення та інших процесів, що ведуть до погіршення стану земель;
- дотриманням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового виконання заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геолого-розвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву, своєчасного проведення рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених проектом рекультивації земель;

- дотриманням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків;
- дотриманням порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва; проведенням державної земельпорядної експертизи містобудівної і земельпорядної документації;
- дотриманням строків розгляду заяв чи клопотань щодо набуття і реалізації прав на землю;

2) вживала в межах своєї компетенції заходів до усунення порушень земельного законодавства, у тому числі щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам;

3) обстежувала земельні ділянки, які підлягали рекультивациі, та видавала спеціальні дозволи на зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок відповідно до проектів, затверджених в установленому порядку, а також обстежувала земельні ділянки, на яких заподіяна шкода внаслідок їх самовільного зайняття, використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу;

4) брала участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань державного контролю за використанням та охороною земель;

5) подавала пропозиції Держкомзему щодо анулювання ліцензій на проведення земельпорядних та землеоціночних робіт;

6) брала участь у роботі комісій з приймання меліорованих, рекультивованих та інших земель, а також у визначенні земельних ділянок для розміщення об'єктів будівництва та у вирішенні інших питань, пов'язаних з викупом (викупом) земель;

7) вносила в установленому порядку до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотання щодо:

- приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель;
- обмеження або зупинення освоєння земельних ділянок у разі розробки корисних копалин, у тому числі торфу, проведення геологорозвідувальних, пошукових та інших робіт з порушенням вимог земельного законодавства;

- припинення будівництва та експлуатації об'єктів у разі порушення вимог земельного законодавства до повного усунення виявлених порушень і ліквідації їх наслідків;
- припинення права користування земельною ділянкою відповідно до закону;

8) надавала методичну допомогу і рекомендації органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, власникам землі, землекористувачам з питань використання і охорони земель;

9) вивчала і впроваджувала у практику досягнення вітчизняної та зарубіжної науки і техніки для здійснення державного контролю за використанням і охороною земель;

10) взаємодіяла з засобами масової інформації з питань висвітлення актуальних проблем здійснення державного контролю за використанням і охороною земель;

11) розробляла узгоджені з державними органами по земельних ресурсах плани заходів та організувала роботу своїх територіальних органів, громадських інспекторів, надавала їм методичну та практичну допомогу, контролювала їх діяльність, вживала заходів до усунення виявлених недоліків і порушень;

12) здійснювала заходи щодо професійної підготовки та перепідготовки кадрів;

13) організувала збирання, зведення та аналіз інформації щодо використання та охорони земель;

14) подавала до Держкомзему, його територіальних органів, інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо фінансування заходів з охорони земель;

15) надавала методичну допомогу територіальним органам Держземінспекції з питань надання платних послуг згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Держземінспекції та державним інспекторам з контролю за використанням та охороною земель було надано дієві контролюючі повноваження в регулюванні земельних відносин. До основних із них було віднесено:

- складання актів перевірок, протоколів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства;
- розгляд відповідно до законодавства справ про адміністративні правопорушення;

- подання, в установленому законодавством порядку, до відповідних органів матеріали перевірок щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

Державним інспекторам також було надано право давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства, викликати громадян, у тому числі посадових осіб, для отримання від них усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з порушенням земельного законодавства та інше.

У 2003 році прийнято Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». У Законі прописані основні положення стосовно забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками землі та землекористувачами вимог земельного законодавства, а також механізми реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель.

Законом передбачено права державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель та норми, що гарантують соціальний і правовий захист посадових осіб.

Також цим Законом встановлено перелік спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель:

- державний контроль за використанням та охороною земель здійснював уповноважений орган виконавчої влади по земельних ресурсах – Державна інспекція з контролю за використанням і охороною земель (пункт 1.2 Порядку планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель);
- дотримання вимог законодавства про охорону земель – здійснював спеціально уповноважений орган з питань екології та природних ресурсів (стаття 188 ЗКУ, стаття 19 Закону України «Про охорону земель»);
- моніторинг родючості ґрунтів та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення здійснював спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань аграрної політики, повноваження якого визначені у статті 8 Закону України «Про охорону земель».

У розвиток Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» було прийнято ряд відомчих нормативних актів (порядків, методичних рекомендацій). Одним із таких нормативних актів був «Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель», затверджений у 2003 році. Даний Порядок установив процедуру планування та проведення перевірок, порядок оформлення матеріалів за їх результатами, визначав перелік підготовчих заходів, які необхідно здійснити перед початком проведення перевірок. Підготовка та внесення до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотань з питань дотримання вимог земельного законодавства знайшло своє закріплення в «Порядку підготовки та внесення до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотань з питань дотримання вимог земельного законодавства», який був затверджений у 2004 році.

Протягом 2005-2010 років були прийняті нормативні документи, які забезпечували ефективне здійснення державного контролю за використанням та охороною земель:

- Методичні рекомендації щодо здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення при притягненні до відповідальності порушників земельного законодавства (2005 рік);
- Порядок видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок (2005 рік);
- Порядок одержання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного контролю за використанням та охороною земель (2005 рік);
- Інструкція з оформлення державними інспекторами з контролю за використанням та охороною земель Держземінспекції та її територіальних органів матеріалів про адміністративні правопорушення (2009 рік);
- Порядок взаємодії Державного комітету України із земельних ресурсів і його територіальних органів та органів прокуратури з питань захисту інтересів держави у сфері регулювання земельних відносин (2010 рік).

У 2010 році Держземінспекцію ліквідовано, а повноваження здійснення державного контролю за використанням і охороною земель передано Державному комітету із земельних ресурсів.

У 2011 році створено Державну інспекцію сільського господарства України (надалі Держсільгоспінспекція), на яку покладено наступні завдання:

1) організація та здійснення державного нагляду (контролю):

а) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності, у тому числі за:

- веденням державного обліку і реєстрації земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель;
- виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геолого-розвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних із порушенням ґрунтового покриву, своєчасного проведення рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених проектом рекультивації земель;
- дотриманням вимог земельного законодавства при набутті права власності на земельні ділянки за договорами купівлі-продажу, міни, дарування, застави та іншими цивільно-правовими угодами;
- дотриманням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю;
- дотриманням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків;
- проведенням землеустрою, виконанням заходів, передбачених проектами землеустрою, зокрема, за дотриманням власниками та користувачами земельних ділянок вимог, визначених у проектах землеустрою;
- розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням у дію об'єктів, які негативно впливають або можуть вплинути на стан земель;
- здійсненням заходів, передбачених проектами землеустрою щодо захисту земель від водної і вітрової ерозії, селів, підтоплення, заболочення, засолення, солонцювання, висушування, ущільнення та інших процесів, що призводять до погіршення стану земель, а також щодо недопущення

власниками та користувачами земельних ділянок псування земель шляхом їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, заростання чагарниками, дрібноліссям та бур'янами;

- дотриманням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового виконання заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- дотриманням порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва;
- використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення;
- дотриманням вимог земельного законодавства органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань передачі земель у власність та надання у користування, у тому числі в оренду, зміни цільового призначення, вилучення, викупу, продажу земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах;

б) у частині родючості ґрунтів за:

- зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення;
- своєчасним проведенням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності заходів щодо збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- обстежує земельні ділянки, які підлягають рекультивації, та видає спеціальні дозволи на зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок відповідно до проектів, затверджених у встановленому порядку, а також обстежує земельні ділянки, яким заподіяна шкода внаслідок їх самовільного зайняття, використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу;

2) участь у роботі комісій при прийнятті в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель;

3) внесення у встановленому порядку до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотання щодо:

- приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель;
- обмеження або зупинення освоєння земельних ділянок у разі розробки корисних копалин, у тому числі торфу, проведення геологорозвідувальних, пошукових та інших робіт з порушенням вимог земельного законодавства;
- припинення будівництва та експлуатації об'єктів у разі порушення вимог земельного законодавства до повного усунення виявлених порушень і ліквідації їх наслідків;
- припинення права користування земельною ділянкою відповідно до закону;

4) розрахунок розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання їх не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву без спеціального дозволу, та вживає заходів до її відшкодування в установленому законодавством порядку;

5) подання пропозицій щодо фінансування заходів з охорони земель.

У червні 2015 року Держсільгоспінспекцію ліквідовано. Територіальні органи, які ліквідовані, продовжували виконання своїх функцій і повноважень до їх передачі відповідним органам виконавчої влади, а саме **Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр).**

Отже, в Україні формування правового поля контролю за використанням земель розпочато з часів Київської Русі, а етапи розвитку нормативно-правового регулювання земельних відносин в сфері нагляду за землевласниками та землекористувачами ув'язуються із розвитком інституту приватної власності на землю. Найбільш розвинене правове поле щодо контролю за використанням та охороною земель спостерігається в часи незалежної України (починаючи з 1991 року) коли відбулась земельна реформа, з'явилися три форми власності на землю та активізувався процес приватизації земель, що призвело до утворення великої кількості землекористувачів та землевласників. Саме в таких умовах виникає необхідність чіткого контролю в сфері землекористування.

2.2. Зарубіжний досвід здійснення контролю за використанням земель

Здійснення контролю за використанням та охороною земель виступає важливою функцією управління природокористуванням у багатьох зарубіжних країнах. Звичайно цей процес різниться умовами інституційного забезпечення та нормативно-правовою базою, але основним завданням контролю в сфері землекористування є забезпечення виконання норм та правил щодо ефективного використання і охорони земель як важливого природного ресурсу.

Вже з часів розвитку західної цивілізації контроль за використанням земель був важливою складовою управління землекористуванням. Наприклад, у Римській імперії в 450 році до н.е. були оприлюднені правила, що стосувались регулювання ліній забудови залежно від відстаней між деревами і межами забудованих територій.

Аналізуючи римське право, слід зазначити про існування таких категорій як зобов'язання (*obligatio*), що обмежували особу у своїй поведінці, та делікт (*delictum*), що означало неправомірну дію, правопорушення. У римському приватному праві вже на той час був чітко визначений такий різновид делікту, а отже, і різновид зобов'язання, яке виникало з нього, як «неправомірне пошкодження або знищення чужого майна» (*damnum injuria datum*). Закони XII таблиць¹ передбачали такі розрізнені випадки завдання шкоди як, наприклад, вирубування дерев; знищення врожаю; підпалення скирти хліба тощо.

Існували також квазіделікти (*quasi ex delicto*), які не підпадали під ознаки делікту. Поширеним різновидом визнавався квазіделікт, унаслідок якого наставала відповідальність за викинуте або вилите із помешкання на вулицю, унаслідок чого завдається шкода людям, які цією вулицею користувалися. Відповідальним за шкоду, завдану таким квазіделіктом, міг бути будь-який мешканець житла, з якого було щось викинуто або вилито на територію загального

¹ (лат. *duodecim tabularum*) 451–449 до н. е. – кодифікація державного закону від народу (*lex publica*) у Стародавньому Римі. Закони Дванадцяти таблиць були створені спеціальною комісією з 10 осіб (*decemviri legibus scribundis*) і регулювали практично усі галузі життя (в юридичному плані – дії/події, що мали місце повсякчас).

користування. Від відповідальності звільнялися лише тимчасові мешканці. Позов до відповідального за зазначений делікт міг бути пред'явлений будь-яким громадянином. Розмір відшкодування дорівнював подвійній сумі заподіяної шкоди.

До менш значного правопорушення у вигляді квазіделікту відносилось правопорушення землеобмірювача, який допустив прорахунок при розподілі земельних ділянок.

Існував також прогібіторний позов (*actio prohibitoria*) – позов про заборону (лат. *prohibere* – забороняти), який застосовувався в разі, якщо треті особи, які не зазіхали на чуже майно ні в цілому, ні в рамках обмеженого права, проте своєю поведінкою заважали власнику нормально користуватися майном. Суд зобов'язував порушника в таких випадках усунути наслідки вчинених дій і не здійснювати такі дії в майбутньому.

До різновидів прогібіторних позовів, які були ще відомі із Законів XII таблиць, слід віднести позови по захисту нерухомої власності (майна) у відносинах сусідства. Наприклад:

1) про удосконалення межі земельних ділянок, які межують одна з одною (*actio finium regundorum*), у разі непорозуміння або незгоди щодо розташування межових знаків та належності відповідних земельних ділянок на їх межах;

2) про затримання дощової води (*actio aquae pluviae arcendae*) у разі зміни природного режиму стоку води або штучного позбавлення води;

3) про збір плодів (*interdictum de glande legenda*) – у разі якщо власник земельної ділянки забороняв своєму сусідові заходити на його територію, щоб збирати свої плоди;

4) гарантія на випадок загрозованої шкоди (*cautio damni infecti*) у разі якщо одна із двох розташованих по сусідству будівель унаслідок природних або залежних від людини причин виявлялась у загрозованому стані, – надання сусідом обіцянки відшкодувати шкоду, яка може бути спричинена об'єктами права власності;

5) про обрізування дерев (*interdictum de arboribus caedendis*) мав місце в тому разі, якщо претор давав розпорядження власникові нерухомості особисто обрізати гілки дерев, які схилилися над сусідньою ділянкою.

У різні періоди розвитку суспільства (первісна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична формації, або доіндустріальна, індустріальна та постіндустріальна стадії) функціонували організаційно-правові інститути регулювання відносин у сфері природокористування та охорони довкілля, притаманні тій чи іншій системі державного управління

Аналізуючи сучасну зарубіжну систему регулювання відносин у сфері природокористування, хочеться відмітити, що з кінця ХХ століття у більшості розвинених країнах світу контроль у землекористуванні акцентується на досягненні екологічної стійкості через визначення рівня **сталого (збалансованого) розвитку**, який може підтримуватися без критичної шкоди для навколишнього середовища, у той час як задовольняються економічні і соціальні потреби нинішнього і майбутніх поколінь. Цей зв'язок між екологічними, економічними і соціальними цінностями відомий як «триєдність».

Питання зарубіжного досвіду стосовно здійснення контролю за використанням та охороною земель потрібно розглядати в комплексі з існуванням системи управління земельними ресурсами у цих країнах та стану ринкових відносин, пов'язаних із землею, адже їх будова передбачає запобігання порушенням у сфері використання та охорони земель. **У багатьох країнах землевласник чи землекористувач розглядається як суб'єкт земельних відносин, на якого покладена значна відповідальність за земельні ресурси.**

Розглянемо правові норми здійснення контролюючої функції управління земельними ресурсами у деяких зарубіжних країнах.

Статтею 87 Земельного Кодексу Молдови передбачено, що завдання державного контролю в галузі використання і охорони земель полягають у забезпеченні додержання всіма державними і громадськими органами, державними, кооперативними і громадськими сільськогосподарськими підприємствами, установами та організаціями, а також спільними підприємствами, іноземними фізичними та юридичними особами вимог земельного законодавства з метою ефективного використання і належної охорони земель.

У статті 96 цього ж кодексу вказано:

- особи, які порушили земельне законодавство, несуть адміністративну та кримінальну відповідальність, передбачену законодавством;

- виявлення порушень здійснюється органами місцевого публічного управління та уповноваженими на те державними органами в межах їх компетенції;
- застосування санкцій не звільняє винних від обов'язку усунути допущені порушення;
- кошти, отримані від стягнення штрафів, перераховуються до державного бюджету і використовуються для відновлення і поліпшення земель, підвищення родючості ґрунтів і охорони навколишнього середовища.

У загальному питанні стосовно відповідальності за порушення земельного законодавства розкриті у статтях 95-101 вище згаданого кодексу.

У **Земельному Кодексі Республіки Казахстан** статтею 144 передбачено завдання державного контролю за використанням і охороною земель, які полягають у забезпеченні дотримання земельного законодавства Республіки Казахстан державними органами, фізичними, юридичними та посадовими особами, виявлення і усунення порушень законодавства Республіки Казахстан, відновлення порушених прав громадян та юридичних осіб, дотримання правил користування земельними ділянками, правильності ведення земельного кадастру та землеустрою і виконання заходів щодо раціонального використання та охорони земель.

Згідно статті 168 Земельного Кодексу Республіки Казахстан відповідальність за порушення земельного законодавства передбачається Кодексом Республіки Казахстан про адміністративні порушення (статті 136-138) та Кримінальним Кодексом Республіки Казахстан (стаття 332). **До прикладу:**

- Незаконне зайняття або обмін державних земельних ділянок, або вчинення інших угод, які в прямій або непрямій формі порушують право державної власності на землю, а також несвоєчасне повернення тимчасово займаних державних земель – передбачають штраф на фізичних осіб у розмірі сімдесяти п'яти місячних розрахункових показників, на посадових осіб, суб'єктів малого підприємництва та некомерційні організації – у розмірі ста, на суб'єктів середнього підприємництва – у розмірі ста п'ятдесяти, на суб'єктів великого підприємництва – у розмірі семисот місячних розрахункових показників (стаття 136 Кодексу про адміністративні порушення).

- Засмічення землі промисловими, побутовими або іншими викидами чи відходами, а також отруєння, забруднення чи інше псування землі шкідливими продуктами господарської чи іншої діяльності внаслідок порушення правил поводження з отрутохімікатами, добривами, стимуляторами росту рослин або іншими небезпечними хімічними, радіоактивними чи біологічними речовинами при їх зберіганні, використанні, транспортуванні або похованні – якщо така діяльність призвела або могла призвести до заподіяння великої шкоди навколишньому середовищу чи заподіяла шкоду здоров'ю людини, то покарання відбувається у вигляді штрафу розміром до трьох тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.
- Та ж сама діяльність, якщо вона заподіяла особливо великого збитку навколишньому середовищу або смерть людини, або масове захворювання людей, то покарання відбувається у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без цього.

У **Республіці Киргизія** навіть тимчасове невикористання фермерами наданих їм земельних ділянок може суперечити інтересам країни і майбутнім поколінням. У зв'язку з цим відповідні органи влади цієї країни, земельні відносини в якій базуються на праві приватної власності, мають право примусити сільськогосподарського товаровиробника взяти в оренду землю, що не використовується. Місцеві чиновники, прибічники жорстокого державного контролю за використанням та охороною земель, наділені також правом конфіскації не використовуваних приватизованих земель. На наш погляд, земельне законодавство Киргизії надає контролюючим органам надмірно великі повноваження у сфері використання та охорони земель. Як свідчить досвід, за відсутності у власників та користувачів земель зацікавленості у використанні земель навряд чи можна забезпечити ефективне використання ними таких земель адміністративними методами.

Варто зазначити, що у країнах з ринковою економікою при вирішенні завдань охорони земель також особлива увага приділяється охороні сільськогосподарських угідь та їх раціональному використанню.

Аналізуючи законодавчу практику країн **Європейського Союзу**, слід відзначити, що питання регулювання земельних відносин у сфері використання та охорони земель там також присутні. Наприклад, у Німеччині фермерам заборонено використовувати ті добрива та хімікати, які завдають шкоди навколишньому середовищу. Що стосується власників земель сільськогосподарського призначення, вони повинні здійснювати належний догляд за ними, не допускається, щоб ця земля була тільки вкладенням капіталу. Вимогу до власника раціонально використовувати землі прописано в законах Великобританії, у конституціях Чехії, Польщі та інших країн. У Швеції спадкоємець не може отримати у спадок сільськогосподарську землю, якщо він не має відповідної кваліфікації. У цьому разі він одержує компенсацію. А у Фінляндії для придбання ділянки, розташованої далі ніж за 20 км від місця проживання, необхідний спеціальний дозвіл.

У **Сполучених Штатах Америки (США)** Міністерство сільського господарства звернуло увагу на необхідність вирішення проблеми охорони сільськогосподарських ще в 30-ті роки минулого століття. У 1935 році Конгрес США прийняв Закон про збереження ґрунту, відповідно до якого створено Службу збереження ґрунту (*Soil Conservation Service (SCS)*) при Міністерстві сільського господарства (*Department of Agriculture (USDA)*).

Головну умову підвищення ефективності використання і охорони сільськогосподарських земель американські спеціалісти вбачають у підвищенні наукової обґрунтованості законодавчих рішень, що приймаються. Важливу роль тут покликаний відіграти кадастр земель сільськогосподарського призначення, ведення якого тепер все більше і більше набуває ознак самостійної функції державного управління. Використання подібних систем земельно-кадастрового обліку в якості основи для розробки диференційованого правового режиму сільськогосподарських земель з узгодженістю із землями інших категорій дозволяє виключити елемент суб'єктивізму в прийнятті земельно-правових рішень, науково обґрунтувати законодавчі заходи їх охорони, коректувати правові режими в

залежності від об'єктивних тенденцій розвитку процесу використання земель.

В **Японії** через високу чисельність населення та низьку землезабезпеченість країни проблема забезпечення раціонального використання сільськогосподарської землі постає більш гостро, ніж у **Західній Європі чи Північній Америці**. Тому в цій країні передбачені більш суворі заходи проти землевласників, які не обробляють землю або обробляють її неефективно (примусовий продаж або передача в оренду). Однак, приклад Японії являє собою швидше виключення із загального правила організації контролю за використанням та охороною земель у розвинутих країнах.

Аналізуючи **систему контролю за використанням та охороною земель у зарубіжних країнах**, слід зазначити, що в загальному розумінні контроль землекористування включає в себе компроміс між правами окремого землевласника і необхідністю уникнути негативних наслідків неправильного землекористування для населення в цілому. Основними завданнями контролю є:

- збереження важливих природних ресурсів;
- раціональний розподіл земель під дороги та інші об'єкти інфраструктури, такі як вода, каналізація, енергопостачання, телекомунікації та ін.;
- розділення несумісних видів землекористування.

У різних державах використовується різноманітні нормативно-правові документи, що стосуються питання контролю за використанням та охороною земель. Ці документи варіюються від пасивного підходу, де наслідки землекористування лише документуються у звітності про вплив на навколишнє середовище, до усесторонніх програм управління і контролю розвитком землекористування та прогнозування його впливу на навколишнє середовище.

У Європейському Союзі (особливо в таких країнах як Німеччина, Франція, Польща) землеохоронні та водоохоронні заходи є пріоритетними та активно підтримуються на державному рівні.

Розглянемо систему контролю за використанням земель у деяких країнах. Головною умовою ефективного функціонування сільського господарства є забезпечення охорони ґрунтів та здійснення системи заходів з підвищення їх родючості. Основним

принципом законодавства багатьох країн Європейського Союзу є неприпустимість заходів, що призводять до погіршення якості, забруднення та виснаження земельних ресурсів.

За останні десятиліття політика Європейського Союзу трансформувалась з підтримки сільськогосподарського виробництва у підтримку **сталого розвитку сільських територій та ощадливого використання природних ресурсів, впровадження збалансованої соціо-еколого-економічної системи розвитку аграрної галузі.** Важливим аспектом є передача повноважень та функцій управління наявними природними, матеріальними та фінансовими ресурсами у розпорядження місцевого самоврядування.

Основні напрями охорони земельних ресурсів – дотримання сівозмін, екстенсифікація рільництва (залуження деградованих земель), впровадження заходів агролісотехнічної меліорації, проведення аналізу на вміст гумусу у ґрунті (кожні 6 років), смугове розміщення сільгоспкультур, консолідації зрошуваних земель та ін. За дотриманням землеохоронних заходів та принципів ощадливого землекористування здійснюється контроль.

Контроль землекористування, спрямований на захист екологічних цінностей через засоби управління, які:

- обмежують розвиток, щоб захистити важливі області біорізноманіття;
- забороняють знищення природних угідь, наприклад, таких як чагарник, болото, лук, які є місцями існування диких тварин;
- регулюють утилізацію відходів та відведення стічних вод;
- регулюють щільність житлової забудови поблизу транспортних вузлів громадського користування, таких як залізничні станції, щоб стимулювати використання громадського транспорту і зменшити приватне використання транспортних засобів.

Контроль землекористування, спрямований на підвищення економічних цінностей через засоби управління, які:

- регулюють землекористування для розвитку бізнесу і промисловості в міських районах, що сприяє забезпеченню економічного зростання, а також створює робочі місця для місцевих жителів;
- захищають якість природних ресурсів, наприклад, родючість ґрунту;

- забезпечують розвиток нових житлових районів з найбільш ефективною віддачею від державних коштів, вкладених у будівництво нової інфраструктури.

Контроль землекористування, спрямований на підвищення соціальних цінностей через засоби управління, які:

- захищають здоров'я і безпеку жителів, обмежуючи розвиток у районах, схильних до повеней, ерозії, лісових пожеж або інших стихійних лих;
- захищають існуючу архітектуру через обмеження, пов'язані із заборонаю знесення або зміни стилю будівель;
- сприяють розвитку громадських об'єктів, таких як площі, сквери, парки та території для відпочинку;
- сприяють розвитку житлового будівництва для незахищених верств населення.

У загальному контроль у землекористуванні за кордоном умовно можна поділити на:

- контроль за використанням земель на основі зонування (контроль з боку органів влади та органів самоврядування, який регулює дозвіл або заборону на використання земель у населених пунктах згідно розмежування з виділенням особливих зон, для кожної з яких встановлюється цільове призначення, пріоритетні функції і відповідні режими землекористування);
- контроль за охороною земель, який здійснюється на основі моніторингу (надання географічної інформації про стан ґрунтово-рослинного покриву і землекористування, а також про зміни, пов'язані з, наприклад, станом рослинності, води та ін.).

Основна ідея проведення контролю в сфері землекористування за кордоном мотивується тим, що будь-яка громада складається з людей з різними потребами, інтересами і способом життя. Однак, деякі потреби є загальними для всіх людей, такі, як свіже повітря, чиста вода, вільні місця для відпочинку, санітарія та ін. Розвиток містобудування, індустрії та сільського господарства має прямий вплив на ці потреби, а отже і на якість життя своїх громадян. Тому, якщо використання землі не буде знаходитись під контролем, можна спостерігати надмірну урбанізацію, індустріалізацію і таке інше, що призводить до знищення комунальної інфраструктури та погіршення екологічних умов навколишнього середовища.

Контрольні питання по розділу 2

1. Розкрийте особливості історичного розвитку державного контролю за використанням земель в Україні.
2. Розкрийте етап формування державного контролю за використанням та охороною земель у Українській РСР.
3. Назвіть основні етапи розвитку державного контролю за використанням земель у незалежній Україні.
4. Коли і з якою метою утворили Державну інспекцію з контролю за використанням та охороною земель?
5. Коли прийнято Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»?
6. Які основні нормативно-правові документи стосовно здійснення державного контролю за використанням та охороною земель в Україні прийнято в період 2005-2010 років?
7. Коли створено та ліквідовано Державну інспекцію сільського господарства України? Які функції на неї було покладено?
8. Розкрийте особливості контролю за використанням земель у римському праві.
9. У чому полягає стратегія сталого (збалансованого) розвитку?
10. Назвіть основні завдання державного контролю в галузі використання і охорони земель у пострадянських державах (Молдові, Республіці Казахстан, Республіці Киргизії).
11. Розкрийте особливості регулювання земельних відносин у сфері використання та охорони земель у країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки.
12. У чому, на вашу думку, відмінність між контролюючими функціями у сфері землекористування в пострадянських державах та державах з розвинутою ринковою економікою?

Теми рефератів

1. Розвиток державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні.
2. Особливості контролю за використанням земель у зарубіжних країнах.
3. Історичні аспекти розвитку земельних відносин у сфері контролю за використанням земель в Україні.

РОЗДІЛ 3

Здійснення державного контролю за використанням та охороною земель в Україні

3.1. Поняття, завдання та принципи державного контролю за використанням і охороною земель

Державний контроль – вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею відповідним засобами та способами специфічного контрольно-владного впливу держави на стан суспільних відносин.

Державний контроль базується на чітких конституційних засадах, функціонує на основі встановлених норм права і завжди тягне за собою певні юридичні наслідки. Це говорить про те, що в основі його виникнення і в процесі здійснення проявляється його правова субстанція.

Державний контроль характеризується певними ознаками:

- здійснюється уповноваженими органами влади;
- одержує своє закріплення в нормах, що визначають функції і правомочність контролюючих суб'єктів;
- держава наділяє контролюючих суб'єктів повноваженнями у здійсненні конкретних дій, які закріплені у відповідних нормативно-правових актах.

Державний контроль за використанням та охороною земель віддзеркалює державні інтереси, тобто інтереси всього народу України.

Здійснення державного контролю за використанням та охороною земель регулюються Земельним кодексом України, законами України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про охорону земель»,

«Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими нормативно-правовими актами.

Правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель визначено в **Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»**.

Основними завданнями державного контролю за використанням та охороною земель є:

- забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами земельного законодавства України;
- забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель;
- запобігання порушенням законодавства України у сфері використання та охорони земель, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів щодо їх усунення;
- забезпечення додержання власниками землі та землекористувачами стандартів і нормативів у сфері охорони та використання земель, запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного і тваринного світу, водних та інших природних ресурсів.

У зв'язку з різноманітністю чинників, які впливають на організацію землекористування, недостатньою обізнаністю землекористувачів з правами і обов'язками щодо використання земель, проведення державного контролю за використанням і охороною земель в Україні пов'язано із значними труднощами. Тому необхідно дотримуватись певних принципів роботи.

Основними **принципами** здійснення державного контролю за використанням та охороною земель є:

- забезпечення раціонального використання та охорони земель як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами;
- повне відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України;
- поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель.

Ведення ефективного державного контролю за використанням і охороною земель передбачає не лише виконання основних завдань та дотримання принципів проведення державного контролю. Ця сфера землевпорядного виробництва вимагає від фахівця глибоких знань земельного законодавства, адміністративного, а в окремих випадках кримінального кодексів, а також глибокої обізнаності у землевпорядкуванні (тобто бути фахівцем із землеустрою та кадастру). Така позиція зумовлена тим, що лише спеціаліст-землевпорядник володіє необхідними базовими знаннями, без яких практично неможливо професійно та ефективно здійснювати державний контроль за використанням і охороною земель.

3.2. Система органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель

Державний контроль у сфері землекористування здійснюють відповідні органи влади та їх структурні підрозділи (рис. 15). Кожному з цих суб'єктів контролю належать чітко прописані законодавством компетенції.

Рис. 15. Органи, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

Державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює **центральный орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру).**

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

Згідно Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру Держгеокадастр відповідно до покладених на нього завдань:

▪ організовує та здійснює державний нагляд (контроль):

а) за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, у тому числі за:

– веденням державного обліку і реєстрацією земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель;

– виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геолого-розвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних із порушенням ґрунтового покриву, своєчасним проведенням рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених відповідним робочим проектом землеустрою;

– дотриманням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок;

– дотриманням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог

земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю;

– дотриманням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків;

– проведенням землеустрою, виконанням заходів, передбачених проектами землеустрою, зокрема за дотриманням власниками та користувачами земельних ділянок вимог, визначених у проектах землеустрою;

– розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням в експлуатацію об'єктів, що негативно впливають або можуть вплинути на стан земель;

– здійсненням заходів, передбачених відповідними робочими проектами землеустрою, стосовно захисту земель від водної і вітрової ерозії, селів, підтоплення, заболочення, засолення, солонцювання, висушування, ущільнення та інших процесів, що призводять до погіршення стану земель, а також щодо недопущення власниками та користувачами земельних ділянок псування земель шляхом їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, заростання чагарниками, дрібноліссям та бур'янами;

– дотриманням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язковим здійсненням заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

– дотриманням порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва;

– використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення;

– дотриманням органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування вимог земельного законодавства з питань передачі земель у власність та надання у користування, зокрема в оренду, зміни цільового призначення, вилучення, викупу, продажу земельних ділянок або прав на них на конкурентних засадах;

б) у частині родючості ґрунтів за:

– зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення;

– своєчасним проведенням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності заходів щодо збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;

- обстежує земельні ділянки, які підлягають рекультивації, та видає спеціальні дозволи на зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок відповідно до проектів, затверджених у встановленому порядку, а також обстежує земельні ділянки, яким заподіяна шкода внаслідок їх самовільного зайняття, використання не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу;
- бере участь у роботі комісій під час прийняття в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель;
- надає експертні висновки щодо зміни зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; видає висновок про поліпшення екологічного стану земель і підвищення родючості ґрунтів сільськогосподарського призначення;
- вносить у встановленому порядку до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотання щодо:
 - приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель;
 - обмеження або зупинення освоєння земельних ділянок у разі розробки корисних копалин, у тому числі торфу, проведення геологорозвідувальних, пошукових та інших робіт з порушенням вимог земельного законодавства;
 - припинення будівництва та експлуатації об'єктів у разі порушення вимог земельного законодавства до повного усунення виявлених порушень і ліквідації їх наслідків;
 - припинення права користування земельною ділянкою відповідно до закону;
- вносить до відповідної кваліфікаційної (екзаменаційної) комісії подання про позбавлення сертифікованого інженера-землевпорядника, інженера-геодезиста кваліфікаційного

сертифіката (його анулювання), а оцінювачів – кваліфікаційного свідоцтва оцінювача з експертної грошової оцінки земельних ділянок;

- складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення;
- розраховує розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання їх не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву без спеціального дозволу, та вживає заходів до її відшкодування в установленому законодавством порядку;
- подає пропозиції щодо фінансування заходів з охорони земель;
- вживає відповідно до закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам.

Контроль за використанням та охороною земель й дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює **державний інспектор.**

Головним державним інспектором у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель є Голова Держгеокадастру, а його перший заступник та заступник – відповідно першим заступником та заступником Головного державного інспектора у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель.

Керівники територіальних органів Держгеокадастру є головними державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві та Севастополі, районі, а їх перші заступники та заступники – відповідно першими заступниками та заступниками головних державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві та Севастополі, районі.

Керівники структурних підрозділів Держгеокадастру та його територіальних органів, на яких покладено повноваження щодо

виконання інспекційних функцій, є одночасно старшими державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель.

Головні та провідні спеціалісти, які безпосередньо здійснюють державний нагляд (контроль), є одночасно державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель.

Під час виконання службових обов'язків державний інспектор має право на носіння форменого одягу встановленого зразка та використовувати спеціальні транспортні засоби з кольорографічним забарвленням і написом з емблемою в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Посадові особи Держгеокадастру та його територіальних органів, які є державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель, в межах своїх повноважень мають право:

- безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку земельні ділянки, що перебувають у власності та користуванні юридичних і фізичних осіб, перевіряти документи щодо використання та охорони земель;
- давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель відповідно до їх повноважень, а також про зобов'язання приведення земельної ділянки у попередній стан у випадках, установлених законом, за рахунок особи, яка вчинила відповідне правопорушення, з відшкодуванням завданих власнику земельної ділянки збитків;
- складати акти перевірок чи протоколи про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, а також подавати в установленому законодавством порядку до відповідних органів матеріали перевірок щодо притягнення винних осіб до відповідальності;

- у разі неможливості встановлення особи порушника земельного законодавства на місці вчинення правопорушення доставляти його до органів Національної поліції чи до приміщення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради для встановлення особи порушника та складення протоколу про адміністративне правопорушення;
- отримувати в установленому законодавством порядку від центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності документи, матеріали та іншу інформацію, необхідну для виконання покладених на Держгеокадастр завдань;
- проводити лабораторний аналіз стану забруднення земель, у тому числі радіоактивного, в зонах безпосереднього впливу викидів і скидів підприємствами забруднюючих речовин, а також у разі виникнення аварій та надзвичайних ситуацій;
- звертатися до суду з позовом щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також повернення самовільно зайнятих чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився;
- викликати громадян, у тому числі посадових осіб, для отримання від них усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з порушенням земельного законодавства;
- передавати до органів прокуратури, органів дізнання та досудового слідства акти перевірок та інші матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки злочину;
- проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для запобігання порушенням земельного законодавства.

На державного інспектора покладена відповідальність – державний інспектор у сфері державного контролю за використанням та охороною земель зобов'язаний дотримуватись Конституції України, Законів України, Актів Президента України та Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів.

За невиконання або неналежне виконання обов'язків державний інспектор несе відповідальність згідно із законом.

Державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель здійснює центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди)).

До повноважень центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, належать:

- здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель у частині;
 - додержання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами вимог законодавства України про охорону земель;
 - консервації деградованих і малопродуктивних земель;
 - збереження водно-болотних угідь;
 - виконання екологічних вимог при наданні у власність і користування, у тому числі в оренду, земельних ділянок;
 - здійснення заходів щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами;
 - додержання встановленого законодавством України режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні;
 - додержання вимог екологічної безпеки під час транспортування, зберігання, використання, знешкодження та захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних, радіоактивних речовин та відходів;
 - додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;
 - додержання вимог екологічної безпеки при розробленні нової техніки і технологій для обробки ґрунтів, а також під час

- проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів;
- проведення лабораторного аналізу стану забруднення земель, у тому числі радіоактивного, в зонах безпосереднього впливу викидів і скидів підприємствами забруднюючих речовин, а також у разі виникнення аварій та надзвичайних ситуацій;
- участь у розробці нормативно-правових актів у сфері охорони земель;
- організація ліквідації екологічних наслідків аварій, залучення до цього підприємств, установ, організацій незалежно від підпорядкування та форм власності, а також громадян;
- вирішення інших питань відповідно до закону.

Моніторинг родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення проводить **центральный орган виконавчої влади з питань аграрної політики (Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики України))**.

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин при проведенні моніторингу родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення належать:

- організація розроблення та впровадження загальнодержавних і регіональних програм із збереження, відтворення та охорони родючості ґрунтів;
- розроблення та впровадження ґрунтозахисних та еколого-безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- забезпечення спостереження за зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення;
- проведення моніторингу родючості ґрунтів та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення;
- забезпечення формування національного, регіонального та місцевих інформаційних банків даних про стан ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;

- забезпечення ведення балансу потреби і надходження пестицидів та агрохімікатів в Україну, погодження технічних умов та питань щодо їх ввезення;
- розроблення і сприяння впровадженню механізму економічного стимулювання застосування ґрунтозахисних технологій та підвищення родючості ґрунтів;
- ведення інформаційного банку даних про стан ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;
- вирішення інших питань відповідно до закону.

Крім основних органів влади, що здійснюють контроль за використанням та охороною земель, ці функції також виконує **Кабінет Міністрів України**, а саме приймає рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства про навколишнього природного середовища.

Фінансування і матеріально-технічне забезпечення спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України.

Держава гарантує захист честі, гідності, здоров'я, життя, майна посадових осіб спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і членів їх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій.

Шкода, заподіяна знищенням або пошкодженням майна посадової особи спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель чи членів її сім'ї у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, компенсується в повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України з наступним стягненням цієї суми з винних осіб.

Посадові особи спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

3.3. Проведення державного контролю за використанням та охороною земель

Для проведення державного контролю за використанням і охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель і моніторингу ґрунтів використовують **методи:**

- проведення перевірок;
- розгляд звернень юридичних і фізичних осіб;
- участь у прийнятті в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель;
- розгляд документації із землеустрою, пов'язаної з використанням та охороною земель;
- проведення моніторингу ґрунтів та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.

Одним з основних методів здійснення державного контролю за використанням і охороною земель є **проведення перевірок**. Такі перевірки проводились відповідно до Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку планування та здійснення контрольних заходів з питань перевірки стану дотримання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства», однак цей документ втратив чинність від 21 травня 2017 року.

З 10 березня 2017 року набула чинності «**Інструкція з оформлення державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель матеріалів про адміністративні правопорушення**», затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 17 року (далі – Інструкція).

Рішення про проведення перевірок приймаються у формі наказу Держгеокадастру або Головного управління Держгеокадастру в області за підписом керівника, а в разі його відсутності – посадової особи, яка виконує його обов'язки.

Проекти наказів готуються й подаються структурними підрозділами за дорученням керівника установи чи за власною ініціативою (Типова інструкція з діловодства в центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року).

Для проведення перевірки державному інспектору потрібно мати необхідні підстави та викласти їх у письмовій формі. За наявності підписаного і зареєстрованого наказу інспектор має право здійснювати перевірку.

Граничні терміни проведення перевірки не встановлено. Справа розглядається протягом 15 днів із дня виявлення правопорушення (пункт 2 розділу 3 Інструкції).

У справах про адміністративні правопорушення протоколи можуть складати уповноважені на те наказом посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, тобто Держгеокадастр (стаття 255 Кодексу України про адміністративні порушення). Тому при появі інспектора необхідно ознайомитися з наказом про його повноваження, його службовим посвідченням, наказом про проведення перевірки.

У разі виявлення порушення, за яке передбачено адміністративну відповідальність, державний інспектор складає протокол за зразком, установленим Інструкцією.

Порядок розгляду звернень фізичних осіб при проведенні контролю за використанням та охороною земель визначається Законом України «Про звернення громадян».

Особа, яка помітила порушення земельного законодавства, може звернутись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, об'єднань громадян або посадових осіб, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.

Звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне) усно чи письмово.

Усне звернення викладається громадянином на особистому прийомі або за допомогою засобів телефонного зв'язку через визначені контактні центри, телефонні «гарячі лінії» та записується (реєструється) посадовою особою.

Письмове звернення надсилається поштою або передається громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, повноваження якої оформлені відповідно до законодавства. Письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

У зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги. Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати. В електронному зверненні також має бути зазначено електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним. Застосування електронного цифрового підпису при надсиланні електронного звернення не вимагається.

Звернення, оформлене без дотримання зазначених вимог, повертається заявнику з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження, крім випадків, передбачених частиною першою статті 7 Закону України «Про звернення громадян».

Звернення про надання безоплатної правової допомоги розглядаються в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Закон України «Про звернення громадян» не розповсюджується на юридичних осіб. Це підтверджує і його преамбула, відповідно до якої цей Закон регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи

державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Звернення юридичних осіб не може регламентуватись Законом України «Про звернення громадян», бо відповідно до чинного законодавства України скарги на дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб мають розглядатись тільки судом, окрім випадку, передбаченого ст. 85 Закону України «Про виконавче провадження», де безпосередньо передбачено право як юридичних так і фізичних осіб оскаржувати дії чи бездіяльність державних виконавців.

Державні інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель на відповідній території беруть участь у **роботі комісій при прийнятті в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель.**

Меліорація земель передбачає комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь.

Меліоративна система представлена технологічно цілісною інженерною інфраструктурою, що включає в себе такі окремі об'єкти, як меліоративна мережа каналів, трубопроводів (зрошувальних,

осушувальних, осушувально-зволожувальних, колекторно-дренажних) з гідротехнічними спорудами і насосними станціями, захисні дамби, спостережна мережа, дороги і споруди на них, взаємодію яких забезпечує управління водним, тепловим, повітряним і поживним режимом ґрунтів на меліорованих землях.

Експлуатація меліоративних систем повинна забезпечувати оптимальний водний та повітряний режим ґрунтів, створення умов для високоефективного та екологічно безпечного використання меліорованих земель. Ця експлуатація забезпечується відповідно до проектної документації та відповідних правил, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням з іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до статей 13, 14 і 16 Закону України «Про меліорацію земель».

Окремі об'єкти інженерної інфраструктури загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем можуть використовуватися для потреб, не пов'язаних з меліорацією земель, виключно на підставі проектів реконструкції, технічного переоснащення та вдосконалення цих об'єктів, розроблених і затверджених у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Експлуатація загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у державній власності, здійснюється підприємствами, установами і організаціями, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства.

Експлуатація міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у комунальній власності, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем здійснюється власниками цих систем або спеціально утвореними ними підприємствами, установами і організаціями.

Згідно статті 27 Закону України «Про меліорацію земель» державний контроль за дотриманням правил експлуатації меліоративних систем і використанням меліорованих земель здійснюють у межах своїх повноважень центральні органи

виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад.

Рекультивация земель передбачає здійснення комплексу заходів для забезпечення можливості повторного використання земель, пошкоджених у процесі виробничої діяльності, а також запобігання шкідливій дії промислового виробництва на екологію навколишнього середовища. Проведення рекультивации земель передбачає створення культурних ландшафтів, які б повністю відповідали вимогам охорони та збагачення природних ресурсів.

Рекультивации підлягають землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та в гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт. При проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву, відокремлена ґрунтова маса підлягає зняттю, складуванню, збереженню та перенесенню на порушені або малопродуктивні земельні ділянки відповідно до робочих проектів землеустрою.

Земельний кодекс України проголошує ґрунти земельних ділянок, незалежно від їх власницького статусу чи цільового призначення, об'єктом особливої охорони. Це означає, що права власників земельних ділянок і землекористувачів щодо ґрунтового покриву на їх ділянках обмежуються законом. Зокрема, вони не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

У разі отримання дозволу на проведення діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок і землекористувачі зобов'язані забезпечити зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту та його нанесення на ділянку, з якої він був знятий (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та інших якостей. Громадяни та юридичні особи, які не виконують вимог законодавства щодо рекультивации земельних ділянок, притягуються до юридичної відповідальності.

Згідно зі статті 166 Земельного кодексу України землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничо-добувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації.

За відсутності в Україні спеціального правового акту з питань рекультивації земель остання здійснюється відповідно до законодавства колишнього СРСР, яке не суперечить законодавству України. Зокрема, технологічні питання здійснення рекультивації земель регулюються державними стандартами, до яких належать ГОСТ 17.4.2.01-81 «Охорона природи. Ґрунти. Номенклатура показників придатності порушеного шару ґрунтів для землювання»; ГОСТ 17.5.3.04-83 «Охорона природи. Землі. Загальні вимоги до рекультивації земель»; ГОСТ 17.5.1.02-85 «Охорона природи. Землі. Класифікація порушених земель для рекультивації»; ГОСТ 17.5.3.06-85 «Охорона природи. Землі. Вимоги до визначення норм зняття родючого шару ґрунту при здійсненні земляних робіт».

Згідно із зазначеними державними стандартами, рекультивація земельної ділянки складається з двох частин: технічної та біологічної рекультивації.

Технічна рекультивація є першим етапом відновлення ґрунтового покриву земельних ділянок. Вона передбачає здійснення таких робіт, як засипання деформованої поверхні материнськими породами, планування, очищення, вирівнювання поверхні порушеної ділянки та інших.

Біологічна рекультивація є завершальним етапом відновлення ґрунтового покриву земельної ділянки. При біологічній рекультивації проводяться роботи щодо нанесення знятого раніше шару родючого ґрунту на порушену земельну ділянку в певній послідовності, визначеній проектом рекультивації земельної ділянки.

Кінцевим результатом рекультивації порушеної земельної ділянки має бути приведення її в стан, придатний для використання в сільському, лісовому господарстві або інших галузях економіки.

Згідно функціонального поділу лісів України існує категорія **захисних лісів**, до якої відносяться лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженер-

них об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних чинників.

Захисні лісонасадження за своїм головним призначенням діляться на:

- снігозатримуючі (снігозахисні);
- вітрозахисні;
- загороджувальні;
- піскозахисні;
- протиерозійні;
- ґрунтозакріплюючі;
- водоймозахисні,
- водорегулюючі;
- озеленювальні;
- санітарно-гігієнічні;
- шумозменшуючі;
- протиабразійні.

Створення захисних лісонасаджень – це перша стадія вирощування, яка починається вишукувальними роботами і проектуванням, а закінчується передачею посадок в експлуатацію. Вирощування включає процеси їх створення і формування у відповідності з цільовим призначенням необхідних захисних властивостей і сталого довголітнього породного складу.

Утримання лісонасаджень – це система агротехнічних і лісогосподарських заходів, технічного нагляду, капітального ремонту, що проводяться з метою запобігання в них різних розладів, регулювання в процесі росту і розвитку захисних властивостей, а також покращення стану, декоративного вигляду.

Експлуатація насаджень – це система заходів, націлених на утримання насаджень у стані надійної захисної ефективності.

Захисні насадження необхідно створювати за індивідуальними проектами, розробленими проектними організаціями або фахівцями дистанції захисних лісонасаджень (ПЧЛ) на основі матеріалів польових вишукувань і необхідних технічних, кошторисно-фінансових розрахунків. Після корчування старих насаджень молоді посадки, на їхньому місці, повинні створюватись за новими

проектами. Проекти затверджуються начальником дистанції захисних лісонасаджень.

Гідротехнічні споруди – споруди, що підпадають під вплив водного середовища, призначені для використання і охорони водних ресурсів, а також для захисту від шкідливого впливу вод.

До основних гідротехнічних споруд відносяться:

- греблі;
- стояни і підпірні стіни, що входять до складу напірного фронту;
- дамби обвалування;
- берегозакріплювальні, регуляційні і огорожувальні споруди;
- водоскиди, водоспуски і водовипуски;
- водоприймачі і водозабірні споруди;
- канали дериваційні, судноплавні, водогосподарських і меліоративних систем, комплексного призначення і споруди на них (наприклад, акведуки, дюкери, мости-канали, труби-ливнеспуски);
- тунелі;
- трубопроводи;
- напірні басейни і зрівнювальні резервуари;
- будівлі гідравлічних і гідроакумуючих електростанцій і насосних станцій;
- відстійники;
- судноплавні споруди (шлюзи, суднопідйомники і судноплавні греблі);
- рибопропускні споруди, що входять до складу напірного фронту;
- гідротехнічні споруди портів (причали, хвилеломи, моли, берегозахисні споди), міські набережні суднобудівних і судноремонтних підприємств, поромних переправ, крім віднесених до другорядних;
- гідротехнічні споруди для маломірних суден;
- гідротехнічні споруди теплових електростанцій і атомних електростанцій;
- гідротехнічні споруди, що входять до складу комплексів інженерного захисту населених пунктів і підприємств;

- гідротехнічні споруди інженерного захисту сільгоспугідь, територій санітарно-захисного призначення, комунально-складських підприємств, пам'ятників культури і природи;
- морські нафтогазопромислові гідротехнічні споруди, резервуари для зберігання вуглецевої сировини, точкові причали; гідротехнічні споруди засобів навігаційного устаткування;
- споруди (дамби), що огорожують сховища рідинних відходів промислових і сільськогосподарських організацій.

При розробленні проекту гідротехнічних споруд необхідно керуватися чинним законодавством України і нормативними документами, що встановлюють вимоги до захисту навколишнього середовища при інженерній діяльності. Необхідно передбачити технічні рішення, які забезпечать оптимізацію екологічної взаємодії гідротехнічних споруд і природного комплексу та запобігатимуть неприпустимим наслідкам цієї взаємодії.

Повинні бути розроблені біотехнічні заходи щодо збереження рідкісних видів рослин, риб, тварин, птахів на ділянках безпосереднього впливу основних гідротехнічних споруд, водоймищ, нижніх б'єфів, каналів. При цьому повинні розглядатися як умови будівництва гідротехнічних споруд, так і умови їх експлуатації.

Розгляд документації із землеустрою, пов'язаної з використанням та охороною земель.

Державний контроль за проведенням землеустрою, виконанням запроектованих заходів із землеустрою і дотриманням вимог, встановлених Законом України «Про землеустрій», іншими законами України та нормативно-правовими актами при розробці документації із землеустрою, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі (Держгеокадастр), центральними органами виконавчої влади, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель відповідно до повноважень, визначених законом.

Держгеокадастр здійснює державний нагляд у сфері землеустрою шляхом проведення перевірок.

Державний нагляд здійснюється за місцем провадження господарської діяльності виконавцем робіт із землеустрою або його

відокремленими підрозділами. Заходи державного нагляду можуть здійснюватися у приміщенні органу державного нагляду за згодою виконавця робіт із землеустрою.

У разі виявлення порушень вимог до технічного і технологічного забезпечення виконавців робіт із землеустрою центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, видає наказ про усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу.

Виконавець робіт із землеустрою повинен повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, про усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу, у визначені наказом строки.

Встановлення факту невиконання наказу про усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу, є підставою для зупинення виконання робіт із землеустрою за рішенням адміністративного суду, ухваленим за результатами розгляду позову центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Застосовані адміністративним судом заходи реагування за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, скасовуються адміністративним судом у порядку, встановленому законом.

Під час здійснення заходів державного нагляду виконавців робіт із землеустрою центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, перевіряє дотримання сертифікованим інженером-землевпорядником вимог положень законів, інших нормативно-правових актів, нормативно-технічних документів, стандартів, норм і правил у сфері землеустрою.

За наявності підстав для анулювання чи зупинення дії кваліфікаційного сертифіката інженера-землевпорядника акт перевірки є обов'язковим для розгляду на засіданні Кваліфікаційної комісії. За результатами розгляду акта Кваліфікаційна комісія направляє подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, про анулювання чи зупинення дії кваліфікаційного сертифіката інженера-землевпорядника.

На підставі подання Кваліфікаційної комісії про анулювання чи зупинення дії кваліфікаційного сертифіката центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, приймає рішення про анулювання чи зупинення дії кваліфікаційного сертифіката та повідомляє інженера-землевпорядника письмово у двотижневий строк після надходження відповідного протоколу засідання Кваліфікаційної комісії. Рішення про анулювання кваліфікаційного сертифіката може бути оскаржено до суду.

Проведення моніторингу ґрунтів та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення

Система моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля і являє собою систему спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про зміни показників якісного стану ґрунтів, їх родючості, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття рішень про відвернення та ліквідацію наслідків негативних процесів.

Об'єктами моніторингу ґрунтів є землі сільськогосподарського призначення (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, перелоги, землі тимчасової консервації).

Завданням **агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення** є визначення показників якісного стану ґрунту, їх зміни внаслідок господарської діяльності, а також умов для раціонального використання мінеральних, органічних добрив у господарствах всіх форм власності, збереження від забруднення, відтворення їх родючості.

Агрохімічна паспортизація орних земель проводиться раз у 5 років, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень – через кожні 5-10 років, а також на бажання землевласника, землекористувача, при зміні власника земель сільськогосподарського призначення.

Контрольні питання по розділу 3

1. Розкрийте зміст поняття «державний контроль».
2. Назвіть основні завдання та принципи державного контролю за використанням та охороною земель.
3. Який орган здійснює контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності?
4. Назвіть повноваження Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі.
5. Хто виконує функції державного інспектора при здійсненні контролю за використанням та охороною земель?
6. Назвіть права державних інспекторів.
7. Який орган здійснює державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель? Назвіть його повноваження.
8. Який орган здійснює моніторинг родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення? Назвіть його повноваження.
9. Які методи використовують для проведення державного контролю за використанням та охороною земель?

Теми рефератів

1. Державний контроль за використанням та охороною земель як важлива функція управління земельними ресурсами.
2. Повноваження органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.
3. Методи проведення державного контролю за використанням і охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель і моніторингу ґрунтів використовують.
4. Переваги та недоліки нормативно-правової бази здійснення державного контролю за використанням і охороною земель в Україні.

РОЗДІЛ 4

Самоврядний та громадський контроль за використанням та охороною земель в Україні

4.1. Здійснення самоврядного контролю за використанням та охороною земель

Згідно статті 7 Конституції України в нашій державі визнається і гарантується місцеве самоврядування – право територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб’єктами – територіальними колективами і сформованими ними органами, має особливий об’єкт – питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної).

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Територіальна громада – жителі, об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об’єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр; адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село.

Суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. **Представницькими органами місцевого самоврядування є ради.**

Органи місцевого самоврядування здійснюють самоврядне управління, яке тісно пов'язане з державним і складає систему управління суспільними справами певної територіальної громади чи адміністративно-територіальної одиниці та є вираженням народовладдя й здатності суб'єкта до самостійної організації та життєдіяльності.

Серед функцій самоврядного управління є контроль за використанням та охороною земель. Тобто такий контроль здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами.

Об'єктом самоврядного контролю є суспільні відносини, що передбачають здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства.

Суб'єктами самоврядного контролю є сільські, селищні, міські, районні та обласні ради, їх посадові особи.

Науковці-правники розділяють функції самоврядного контролю в двох напрямках: контроль за використанням земель та контроль за охороною земель. Ці два напрями є взаємозв'язаними, оскільки використання землі не повинно призводити до порушення екологічної безпеки територій.

У загальному розумінні самоврядний контроль повинен захищати інтереси конкретних територіальних громад у сфері раціонального використання та охорони земель.

Ефективність реалізації повноважень органів місцевого самоврядування щодо здійснення контрольної діяльності залежить від багатьох чинників, серед яких основними є:

- повнота та комплексність земельних повноважень;
- зрозумілість та коректність нормативного формування повноважень у галузі земельних відносин;
- практичне використання наданих повноважень;
- ресурсне наповнення процесу реалізації повноважень;
- ступінь інформаційно-аналітичного забезпечення компенсаційної сфери органів місцевого самоврядування.

Самоврядний контроль повинен дотримуватись основних принципів:

- забезпечення раціонального використання та охорони земель як основного національного багатства, що перебуває в комунальній власності;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів територіальної громади (або територіальних громад) – у рамках застосування Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» – над економічними інтересами;
- повне відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України;
- поєднання заходів економічного стимулювання відповідно до сфери використання та охорони земель.

Основною нормативно-правовою базою щодо здійснення самоврядного контролю є Земельний кодекс України, Закони України «Про місцеве самоврядування», «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища».

У статті 33 Закону України «Про місцеве самоврядування» визначено повноваження сільських, селищних, міських, районних та обласних рад у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, які поділяються на власні (самоврядні) та делеговані. Зокрема, здійснення контролю за додержанням земельного законодавства, використанням і охороною земель належить до делегованих повноважень.

Власні (самоврядні) повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища:

- підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів;

- підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля;
- підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом, підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про оголошення в місцях масового розмноження та вирощування потомства дикими тваринами «сезону тиші» з обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу;
- справляння плати за землю.

Делеговані повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища:

- здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів;
- координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;
- погодження клопотань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення;
- вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом;
- вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;
- визначення території для розміщення відходів відповідно до законодавства;
- здійснення контролю за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами;
- підготовка висновків щодо надання або вилучення в установленому законом порядку земельних ділянок, що проводиться органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- організація і здійснення землеустрою, погодження проектів землеустрою;
- здійснення контролю за впровадженням заходів, передбачених документацією із землеустрою;
- створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації;
- здійснення контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами вимог у сфері поводження з побутовими та виробничими відходами та розгляд справ про адміністративні правопорушення або передача їх матеріалів на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи;
- надання відомостей з Державного земельного кадастру відповідно до закону.

До відання виконавчих органів міських рад (за винятком міст районного значення), крім делегованих повноважень, належить координація на відповідній території діяльності спеціально уповноважених державних органів управління з охорони природи.

Діяльність органів самоврядування в сфері використання земель включає:

- перевірку фактичного використання, тобто встановлення факту використання чи невикористання землі;
- перевірку використання землі відповідно до цільового призначення, для якого вона надана;
- перевірку відповідності площі використовуваної ділянки її розмірам, визначеним у документах, що посвідчують право власності чи право користування землею.

Діяльність органів самоврядування в сфері контролю за охороною земельних ресурсів повинна забезпечувати:

- збереження ґрунтів, їхніх корисних властивостей, насамперед родючості, максимально можливе запобігання втрат і виснаження сільськогосподарських земель, обмеження відведення продуктивних земель для несільськогосподарських потреб;
- своєчасне попередження й усунення причин, що призводять до деградації, забруднення та засмічення земель небезпечними

відходами людської діяльності, порушення й знищення ґрунтів і збіднення екосистем;

- своєчасне здійснення підприємствами виробничої, гірничодобувної, аграрної та інших видів господарської діяльності, що зумовлюють руйнування ґрунтового покриву, втрату ним родючості та порушення екологічної рівноваги функціонування земель, а також підривають стійкість агроландшафтів тощо;
- раціональне використання і збереження земельних ресурсів, поліпшення корисних властивостей та санітарно-гігієнічного стану ґрунтів, екологічно й економічно обґрунтовані освоєння і меліорацію непридатних для господарського використання земель;
- своєчасне запобігання й усунення негативного впливу деградованих, забруднених і порушених земель на здоров'я людини, окремі природні ресурси й довкілля в цілому, а також на економічний та соціальний розвиток держави;
- максимальний захист від необґрунтованого вилучення для несільськогосподарських потреб земель, що використовуються сільським і лісовим господарством.

Також державний контроль за використанням та охороною земель, лісів, надр, води, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та інших природних ресурсів у межах, визначених Конституцією і законами України, здійснюють на відповідних територіях **місцеві державні адміністрації** (стаття 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

Оскільки на законодавчому рівні засади здійснення самоврядного контролю визначаються лише в загальному вигляді, існує практика деталізації положень про самоврядний контроль за використанням та охороною земель в актах самих органів місцевого самоврядування. Наприклад, рішення Київської міської ради № 16/890 від 25 вересня 2003 року «Про Порядок здійснення самоврядного контролю за використанням і охороною земель у м. Києві». Така практика можлива в межах та з дотриманням норм закону у випадку деталізації існуючих законодавчих положень і безумовній відповідності їм.

4.2. Здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель

Важливим принципом демократичної правової держави є публічність, яка включає **громадський контроль** за діяльністю органів публічного управління та їх посадових осіб, за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян, зокрема у сфері земельних відносин.

У загальному сутність громадського контролю полягає у взаємовідносинах органів влади і громадськості. Цей контроль є функцією управління і розглядається як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Громадський контроль здійснюється громадськістю (організованою та неорганізованою) з метою контролювання виконання соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення.

Громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, і діють на підставі положення, затвердженого центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, охорони навколишнього природного середовища.

Діяльність громадських інспекторів регулюється Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля».

Відповідно до Проекту Закону України «Про громадський контроль за використанням та охороною земель» основними завданнями громадського контролю за використанням та охороною земель є:

- перевірка додержання органами державної влади та органами місцевого самоврядування вимог земельного законодавства щодо

захисту прав на землю юридичних осіб і громадян у процесі регулювання земельних відносин;

- участь громадськості у забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель і додержання фізичними та юридичними особами земельного та природоохоронного законодавства;
- здійснення контролю за виконанням цільових програм і заходів, передбачених містобудівною та землевпорядною документацією, щодо використання та охорони земель шляхом проведення громадської експертизи відповідної документації, залучення громадських організацій до обговорення програм, проектів і іншої проектної документації.

Основними принципами здійснення громадського контролю є:

- співпраця об'єднань громадян, громадських організацій, які проводять громадський контроль, із спеціально уповноваженими органами виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель;
- пріоритет вимог економічної безпеки над економічними інтересами при використанні земель;
- забезпечення публічності, прозорості, інформованості громадськості щодо результатів здійснення конкретної діяльності.

Згідно вищезгаданого Законопроекту **об'єктом** громадського контролю за використанням та охороною земель є всі землі в межах території України, **суб'єктами** – громадські та інші некомерційні об'єднання, що створені відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» та громадяни України. Повноваження некомерційних об'єднань громадян (громадські природоохоронні формування, асоціації органів місцевого самоврядування, земельні спілки та спілки землевпорядників, земельні фонди тощо) і громадських інспекторів у сфері громадського контролю встановлюються законодавством.

Участь некомерційних об'єднань громадян у сфері громадського контролю визначається їх статутними документами (статути, положення).

Одним з видів громадського контролю в сфері земельних відносин є **саморегулювання у сфері землеустрою** (стаття 63 Закону України «Про землеустрій»).

Саморегулюючі організації у сфері землеустрою – це громадські організації, які об'єднують фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-землевпорядниками, які отримали свій статус відповідно до вимог Закону України «Про землеустрій» та здійснюють повноваження з громадського регулювання землеустрою.

Саморегулюючі організації у сфері землеустрою є юридичними особами, які діють на засадах самоврядування і не отримують прибутку від своєї діяльності.

Громадська організація фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-землевпорядниками, що претендує на визнання її статусу саморегулюючої організації у сфері землеустрою, повинна відповідати наступним критеріям:

- її кількісний склад повинен налічувати не менше 250 сертифікованих інженерів-землевпорядників;
- не менше 90 % членів її загального кількісного складу повинні бути сертифікованими інженерами-землевпорядниками;
- наявність встановленої процедури внутрішньої сертифікації своїх членів з метою контролю за якістю проведених ними робіт із землеустрою.

Порядок визнання статусу саморегулюючої організації у сфері землеустрою центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Саморегулюючі організації у сфері землеустрою здійснюють такі повноваження з громадського регулювання землеустрою:

- визначення правил і стандартів підприємницької та професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами таких організацій, а також передбачення механізму відшкодування збитків, завданих споживачам внаслідок надання членами саморегулюючої організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості;
- контроль за виконанням положень нормативно-технічних документів, державних стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, забезпеченням належної якості документації із

- землеустрою, яка складається сертифікованими інженерами-землевпорядниками – її членами;
- участь у розробленні нормативно-правових актів з проведення землеустрою;
 - участь у професійній підготовці та сертифікації інженерів-землевпорядників;
 - участь у складі Кваліфікаційної комісії;
 - захист своїх членів у питаннях судового та досудового вирішення спорів, пов'язаних із проведенням землеустрою, відповідно до закону;
 - сприяння розвитку конкуренції у сфері землеустрою;
 - підвищення професійного рівня членів саморегулюючої організації шляхом внутрішньої сертифікації за процедурою, встановленою саморегулюючою організацією;
 - сприяння розвитку інформаційних технологій у сфері землеустрою, широкому інформуванню суспільства про особливості організації раціонального використання та охорони земель, формування сталого землекористування;
 - встановлення інших вимог щодо сумлінного виконання своїми членами робіт із землеустрою, забезпечення виконання ними вимог Закону України «Про землеустрій» та нормативно-технічних документів у сфері землеустрою.

У цілому, в Україні громадський контроль як функція управління земельними ресурсами поки що розвивається повільними темпами, але для демократичної, соціальної та правової держави громадський контроль є невід'ємною складовою державного управління та місцевого самоврядування, а також важливим чинником розвитку громадянського суспільства.

Контрольні питання по розділу 4

1. Розкрийте зміст місцевого самоврядування.
2. Назвіть суб'єкти та об'єкти самоврядного контролю за використанням та охороною земель.
3. Яких принципів потрібно дотримуватись при здійсненні самоврядного контролю за за використанням та охороною земель?
4. Назвіть самоврядні повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.
5. Назвіть делеговані повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.
6. Що повинна забезпечувати діяльність органів самоврядування в сфері контролю за охороною земельних ресурсів?
7. Для чого здійснюють громадський контроль?
8. Хто здійснює громадський контроль за використанням та охороною земель?
9. Назвіть принципи здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель.
10. Назвіть суб'єкти та об'єкти громадського контролю за використанням та охороною земель.
11. Що таке саморегулювання у сфері землеустрою і хто його здійснює?

Теми рефератів

1. Самоврядний контроль у сфері земельних відносин в Україні.
2. Порядок здійснення самоврядного контролю за використанням і охороною земель
3. Регулювання громадського контролю землекористування: сучасний стан і шляхи вдосконалення.
4. Правове забезпечення самоврядного та громадського контролю за використанням та охороною земель.

РОЗДІЛ 5

Відповідальність за порушення земельного законодавства

5.1. Поняття та види юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства

Поряд з організаційно-правовими заходами стосовно раціонального використання та охорони земель чинне законодавство України передбачає юридичну відповідальність за порушення земельного законодавства. Юридична відповідальність виступає основним і самостійним різновидом соціальної відповідальності.

Під **юридичною відповідальністю** розуміють правовідносини із примусового покладення на правопорушника додаткових обов'язків негативного характеру або позбавлення його прав у зв'язку із вчиненням правопорушення.

Підставами юридичної відповідальності є сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою і необхідною. Відсутність сукупності таких обставин виключає таку відповідальність.

Юридична відповідальність характеризується ознаками:

- один з видів державного примусу у формах каральних і правовідновлювальних заходів;
- негативна реакція держави на правопорушення та суб'єкта, винного в його вчиненні;
- виникає тільки за наявності правопорушення;
- здійснюється лише за умови встановлення складу правопорушення;
- має зовнішній характер;

- здійснюється компетентним органом відповідно до закону та при дотриманні певного процедурно-процесуального порядку та форм;
- виражається в обов'язку особи (правопорушника) зазнати певних втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру.

Підставою для притягнення до юридичної відповідальності у сфері використання та охорони земель є вчинене земельне правопорушення.

Зміст земельного правопорушення – дія (або бездія), яка порушує встановлений порядок використання та охорони земель, суперечить приписам та вимогам, дозволам та заборонам земельного законодавства, спричиняє певну шкоду земельним ресурсам та навколишньому природному середовищу, а також здоров'ю людини та викликає відповідні юридичні наслідки.

Земельне правопорушення як негативне соціальне явище є соціально шкідливе, оскільки спричиняє чи може спричинити шкоду суспільним земельним відносинам. Ця шкода залежно від наслідків протиправного діяння та його соціальної оцінки може бути різною (значною і незначною, матеріальною і моральною та ін.), але вона завжди стосуватиметься земельних прав та законних інтересів суб'єктів.

Об'єктивна характеристика земельного правопорушення полягає в тому, що воно завжди виступає як конкретне діяння деліктоздатної особи. Таке діяння суб'єкта, з юридичної точки зору, може бути виражене:

- у невиконанні ним своїх обов'язків, які закріплені земельним законодавством чи впливають, наприклад, з договору оренди земельної ділянки;
- у недотриманні заборон, встановлених земельно-правовими нормами;
- у зловживанні суб'єкта своїми земельними правами та створенні перешкод у реалізації своїх прав іншими суб'єктами (наприклад, правомочностей власника земельної ділянки щодо володіння, користування та розпорядження нею) і т. ін.

Земельні правопорушення, за вчинення яких настає юридична відповідальність, характеризуються такими специфічними ознаками:

- земельні правопорушення завжди пов'язані з землею;

- такий зв'язок може виявлятися у різних формах (використання земель не за їх цільовим призначенням, псування та забруднення сільськогосподарських та інших земель, несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель та ін.);
- до земельних правопорушень можна віднести лише ті, зв'язок з землею яких є безпосереднім.

Суб'єктами земельних правопорушень виступають громадяни, юридичні і посадові особи незалежно від форми власності і підпорядкованості: як особи, які є суб'єктами земельних правовідносин (власники землі, землекористувачі, орендарі), так і особи, що, не будучи суб'єктами земельних відносин, допустили порушення земельного законодавства (наприклад, особи, що самовільно захопили земельну ділянку).

Об'єктом земельних правопорушень є земельний правопорядок, права і законні інтереси власника землі, землекористувачів, орендарів, а також інтереси Українського народу.

Суб'єктивна сторона земельного правопорушення характеризується обов'язковою наявністю вини, що може бути у формі прямого наміру (навмисне самовільне захоплення земельної ділянки) або недбалості (нераціональне використання землі).

Об'єктивна сторона земельного правопорушення полягає в протиправності поведінки, порушенні вимог земельного законодавства. Земельне правопорушення може бути вчинене як шляхом активних дій (знищення межових знаків, втрата ґрунтової родючості внаслідок неправильного обробітку землі (дія)), так і в результаті бездіяльності (невиконання заходів щодо охорони земель, невжиття заходів щодо охорони земель від руйнівних процесів).

Усі земельні правопорушення можна об'єднати в дві групи:

- земельно-правові порушення, що не завдають екологічної шкоди землі як складовій навколишнього природного середовища;
- земельні правопорушення, вчинення яких пов'язане із заподіянням шкоди землі, одночасно вони є екологічними правопорушеннями.

Основні положення про порушення земельного законодавства передбачені у Земельному кодексі України (глава 37), Законах України «Про землеустрій» (статті 60, 61), «Про охорону земель» (стаття 56), «Про меліорацію земель» (стаття 33) та ін.

У Земельному кодексі України зазначено, що громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення:

- укладення угод з порушенням земельного законодавства (угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду);
- самовільне зайняття земельних ділянок;
- псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;
- розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;
- невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням;
- порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- знищення межових знаків;
- приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок;
- не проведення рекультивації порушених земель;
- знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень;
- невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту;
- відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою; використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь;
- ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них;

- порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок;
- порушення строку видачі державного акта на право власності на земельну ділянку.

Законом може також бути встановлено відповідальність й за інші порушення земельного законодавства.

Щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок, то самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

У Законі України «Про землеустрій» відповідальність за порушення законодавства у сфері землеустрою полягає у тому, що кваліфікаційна комісія за результатами розгляду письмових звернень зацікавлених осіб, замовників документації із землеустрою, органів державної влади та місцевого самоврядування, саморегульованих організацій у сфері землеустрою робить подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, про позбавлення сертифікованого інженера-землевпорядника кваліфікаційного сертифіката (його анулювання) з таких підстав:

- грубе порушення сертифікованим інженером-землевпорядником вимог положень нормативно-правових актів, нормативно-технічних документів, стандартів, норм і правил у сфері землеустрою;
- рішення суду за фактами неякісного проведення землеустрою сертифікованим інженером-землевпорядником;
- наявність у сертифікованого інженера-землевпорядника непогашеної судимості за корисливі злочини;
- з'ясування факту неправомірної видачі кваліфікаційного сертифіката.

На підставі подання кваліфікаційної комісії про позбавлення сертифікованого інженера-землевпорядника кваліфікаційного сертифіката центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну

політику у сфері земельних відносин, приймає відповідне рішення та повідомляє його письмово у двотижневий строк після надходження відповідного протоколу засідання кваліфікаційної комісії.

Рішення про позбавлення сертифікованого інженера-землевпорядника кваліфікаційного сертифіката може бути оскаржено в судовому порядку.

Рішення про видачу кваліфікаційного сертифіката інженеру-землевпоряднику, який був позбавлений його на підставі цього Закону, приймається Кваліфікаційною комісією в порядку, передбаченому для видачі кваліфікаційного сертифіката.

Рішення про зупинення дії кваліфікаційного сертифіката сертифікованого інженера-землевпорядника приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у разі:

- невиконання вимог частини тринадцятої статті 66 цього Закону;
- зазначення завідомо неправдивих даних, що призвело до викривлення інформації в Державному реєстрі сертифікованих інженерів-землевпорядників.

Дія кваліфікаційного сертифіката поновлюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у тижневий строк після усунення особою наявних зауважень.

Складення документації із землеустрою особою, яка не отримала кваліфікаційного сертифіката, яка позбавлена кваліфікаційного сертифіката або дія кваліфікаційного сертифіката якої зупинена, забороняється. Документація із землеустрою та технічна документація з оцінки земель, яка була підписана такою особою, є недійсною.

Притягнення осіб, винних у порушенні законодавства у сфері землеустрою, до відповідальності, передбаченої законами України, не звільняє їх від обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну в результаті порушення цього законодавства.

Шкода, заподіяна в результаті здійснення землеустрою фізичній особі, її майну чи майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, у порядку, встановленому законодавством України.

Спори, що виникають при здійсненні землеустрою, вирішуються судом.

Згідно із Законом України «Про охорону земель» юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавства України про охорону земель, несуть відповідальність згідно із законом. Застосування заходів дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам. Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства України про охорону земель, підлягає відшкодуванню в повному обсязі.

Детально розписані правопорушення, що виникають у сфері меліорації земель, а саме:

- недотримання державних стандартів, норм і правил, у тому числі будівельних, екологічних і санітарно-гігієнічних, під час проектування, будівництва (реконструкції) і експлуатації меліоративних систем, що призвело до пошкодження цих систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- виконання робіт з будівництва чи реконструкції меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури без позитивного висновку комплексної державної експертизи, порядок проведення якої встановлюється Кабінетом Міністрів України, чи без затвердженого у встановленому порядку проекту або з відхиленням від нього;
- прийняття в експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, які споруджені з порушенням правил, установлених Законом України «Про меліорацію земель», державних стандартів, норм і правил;
- недотримання правил або встановленого режиму експлуатації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, що призвело до підтоплення, заболочення, засолення, забруднення ґрунтів, вітрової і водної ерозії меліорованих земель, їх деградації, а також погіршення стану водних об'єктів;
- порушення природних екосистем, що мають міжнародне значення, та умов збереження рослинного і тваринного світу на їх популяційному та видовому рівні;
- виконання робіт у зоні розміщення і функціонування меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури без відповідного попереднього погодження;

- використання без відповідного дозволу об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем для цілей, не пов'язаних з меліорацією земель;
- порушення встановленого порядку ведення книги історії полів, – несуть відповідальність згідно із Законами України.

Законами України може бути встановлена відповідальність за інші види порушення законодавства про меліорацію земель.

Кримінальна відповідальність – найсуворіший вид юридичної відповідальності за земельні правопорушення і має репресивний, каральний характер. Вона настає за вчинення злочину, яким визнається винне суспільно небезпечне діяння, заборонене Кримінальним кодексом України, під загрозою кримінального покарання. Кримінальній відповідальності за порушення земельного законодавства притаманні такі ознаки: виключно персоніфікований (особистий) характер, особливий порядок притягнення особи до цього виду відповідальності, обмеженість підстав її виникнення.

Адміністративна відповідальність пов'язана із застосуванням уповноваженими державними органами і посадовими особами адміністративних стягнень до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку в галузі земельних відносин. Вона є оперативним засобом впливу на порушників і застосовується в адміністративному, іноді – у судовому порядку.

Така відповідальність покладається на винних осіб лише за ті проступки, які не мають значної суспільної небезпеки і передбачені чинними адміністративним законодавством. Адміністративні заходи впливу на правопорушників стимулюють додержання ними вимог і правил, закріплених земельним законодавством.

Визначення складу земельних правопорушень і порядок притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення встановлює Кодекс України про адміністративні правопорушення. Найпоширенішим видом адміністративного стягнення за вчинені земельні правопорушення є штраф. Правовою підставою притягнення до адміністративної відповідальності є норми земельного та адміністративного законодавства.

У додатку 3 наведено норми застосування кримінальної та адміністративної відповідальності за земельні правопорушення.

Цивільна відповідальність – майнова відповідальність за шкоду, спричинену майну громадян і юридичних осіб, а також життю і здоров'ю людей. Шкода може бути спричинена у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням договору, а також у зв'язку з порушенням норма земельного законодавства, що заподіяло шкоду. Це розкривають норми Цивільного кодексу України про угоди, про відповідальність внаслідок спричинення шкоди, спричиненої життю і здоров'ю громадян. Цивільна відповідальність передбачає можливість компенсації шкоди, заподіяної порушенням законодавства про використання земель.

Компенсація може мати місце внаслідок правомірних дій в разі вилучення земель та інших природних ресурсів для громадських і державних потреб, винного заподіяння шкоди власнику чи користувачу природних ресурсів і компенсації державної шкоди, що виникла з вини екологічно шкідливих виробництв, тобто компенсації за «чужу вину».

Цивільна відповідальність сприяє вжиттю заходів щодо відновлення якості земель та інших природних ресурсів, захисту майнових та екологічних прав людини залежно від ступеня унікальності, природної та наукової цінності знищених чи пошкоджених природних ресурсів і об'єктів та передбачає елементи штрафного компенсування шкоди, а в ряді випадків – і заходи стимулювання, спрямовані на заохочення органів, що здійснюють контроль у цій сфері та витрачають кошти на оздоровлення навколишнього природного середовища і здійснення природоохоронних заходів.

У додатку 4 наведено норми застосування цивільної відповідальності за земельні правопорушення.

Дисциплінарна відповідальність передбачає застосування до осіб, які перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою, організацією, винних у вчиненні дисциплінарних проступків земельно-правового характеру, заходів особистого впливу у вигляді накладення дисциплінарних стягнень. Зазначена відповідальність застосовується на підставі норм трудового законодавства за вчинені дисциплінарні проступки земельно-правового характеру. Тобто така відповідальність настає за порушення особами трудових обов'язків, які стосуються земельних інтересів. Якщо внаслідок порушення норм земельного законодавства

особами, винними в невиконанні трудових обов'язків, буде заподіяно матеріальну шкоду земельним ресурсам, настає їх матеріальна відповідальність. Вона полягає в покладенні на працівників і посадових осіб підприємств, які перебувають у трудових відносинах з цими підприємствами і вчинили порушення земельного законодавства, внаслідок якого підприємству заподіяно матеріальну шкоду або порушені його матеріальні інтереси, обов'язок відшкодувати цю шкоду чи компенсувати заподіяні збитки у встановленому порядку.

Дисциплінарна відповідальність може застосовуватися за порушення земельного законодавства лише до тих працівників, чий трудові обов'язки входило дотримання земельно-правових норм. Об'єкт правопорушення тут подвійний: правила внутрішнього розпорядку і правила використання земель. Для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства необхідне співпадіння дисциплінарного проступку і земельного правопорушення, тобто невиконання працівником трудового обов'язку одночасно має бути порушенням ним земельного правопорядку.

У цілому всі правопорушення у сфері земельних відносин можна поділити на такі групи:

- правопорушення, які завдають екологічної шкоди, коли земельні ресурси виступають як об'єкт екосистеми (приховування або умисне перекручення відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням земель; незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель; забруднення або псування земель; порушення правил охорони або використання надр; порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням);
- правопорушення, що призводять до економічних втрат, коли земля виступає об'єктом майна (умисне знищення або пошкодження майна; відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності; знищення межових знаків);
- правопорушення, які посягають на землю як на об'єкт державного управління (самовільне зайняття земельної

- ділянки; порушення правил землеустрою; порушення законодавства про Державний земельний кадастр);
- правопорушення, які мають відношення до того, що вирощується на землі (знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу; незаконна порубка лісу; порушення законодавства про захист рослин).

Останнім часом все більшого поширення набуває підхід, за якого виділяються такі види юридичної відповідальності, як **фінансова, еколого-правова** у вузькому розумінні (обмеження, тимчасова заборона (зупинення) чи припинення діяльності або припинення права користування природним ресурсом), **земельно-правова** (відшкодування втрат сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва, припинення прав на землю)).

Як система заходів державного примусу, застосовуваних до винних у разі невиконання вимог законодавства, юридична відповідальність спрямована на стимулювання дотримання земельно-правових норм, відновлення порушених земельних прав, а також попередження вчинення нових правопорушень.

Неодмінною умовою для притягнення правопорушників до правової відповідальності є визначення в законі міри державного впливу, що має бути застосований до особи за вчинення нею протиправної дії.

Санкції, що накладаються за земельні правопорушення, поділяються на **каральні** (накладення штрафу, вилучення земельної ділянки), **правовідновлювальні** (повернення самовільно зайнятої ділянки, скасування незаконного акта з земельного питання) та **компенсаційні** (відшкодування шкоди).

Правові санкції за земельні правопорушення містяться в актах як земельного, так і інших галузей права, що або прямо вказують на міру відповідальності за земельні правопорушення, або поширюють передбачені в них міри відповідальності на земельні правопорушення.

Для застосування санкцій, що містяться в актах адміністративного, кримінального, цивільного, трудового законодавства, потрібно, щоб порушення земельного законодавства було одночасно і порушенням правових норм відповідної галузі права.

Передбачені в законодавстві санкції за земельні правопорушення застосовуються неоднозначно. Санкції земельного права

поширюються тільки на суб'єктів земельних правовідносин, кримінального законодавства – тільки на громадян і посадових осіб, санкції, що накладаються в адміністративному порядку, орієнтовані на застосування до всіх винних у вчиненні земельних правопорушень, у тому числі юридичних осіб.

Серед заходів правової відповідальності є такі, що можуть бути накладені тільки на винних посадових (приховування інформації про наявність вільного земельного фонду) або тільки на юридичних (відшкодування шкоди, заподіяної працівником під час виконання службових обов'язків) осіб. Санкції кримінального та адміністративного права за земельні правопорушення застосовуються на альтернативній основі, а санкції інших галузей можуть застосовуватися за те саме порушення одночасно. Так, за самовільне зайняття земель при наявності підстав, зазначених у законі, можуть бути застосовані одночасно заходи відповідальності, передбачені цивільним законодавством про відшкодування шкоди, земельним законодавством – про вилучення самовільно зайнятої ділянки, а також норми адміністративного або кримінального законодавства.

5.2. Оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель

Найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення є **адміністративна**, яка має каральний характер в основному у вигляді **штрафу** – основного адміністративного стягнення, яке за своєю суттю є грошовим.

Штраф як адміністративне стягнення відрізняється від аналогічного виду кримінального покарання розмірами штрафу, порядком застосування, а також тим, що штраф як адміністративне стягнення є лише основним стягненням, а штраф як кримінальне покарання може бути як основним, так і додатковим стягненням. Також адміністративний штраф відрізняється від аналогічного виду забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання, яке має на меті відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення зобов'язання, тоді як адміністративний штраф має на меті покарання правопорушника шляхом обмеження його майнових інтересів.

Як уже зазначалось у пункті 2.3 частини 2 відповідно до статті 244 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП), статті 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», підпункту 9 пункту 4 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 року, затверджено «Інструкцію з оформлення державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель матеріалів про адміністративні правопорушення» (надалі Інструкція).

Ця Інструкція визначає порядок оформлення матеріалів у разі виявлення державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель порушень вимог земельного законодавства, їх обліку, розгляду, а також оскарження та контролю за провадженням у справах про адміністративні правопорушення.

Вимоги Інструкції є обов'язковими для виконання державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастру) та її територіальних органів (державні інспектори), яким відповідно до законодавства України надано право складати протоколи про адміністративні правопорушення, розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення, які діють як державні інспектори сільського господарства відповідно до статті 244 КУпАП.

Зокрема у статті 244 КУпАП відзначено – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства у сфері використання та охорони земель і порядку та умов ведення насінництва та розсадництва, правил технічної експлуатації самохідних сільськогосподарських машин і правил техніки безпеки під час їх експлуатації (статті 52, 53-4, 54-56, 104-1, 108 та 188-5 КУпАП).

Від імені зазначеного органу розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право:

- головний державний інспектор сільського господарства України – штраф на громадян до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- головні державні інспектори сільського господарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, їх заступники – штраф на громадян до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- старші державні інспектори сільського господарства, державні інспектори сільського господарства – штраф на громадян до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку.

У разі виявлення порушення законодавства у сфері використання та охорони земель, за яке КУпАП передбачена адміністративна відповідальність, державний інспектор складає протокол про адміністративне правопорушення (далі протокол) (додаток 5).

Протокол оформляється державною мовою у двох примірниках, один з яких під розписку вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Усі реквізити протоколу заповнюються розбірливим почерком. Не допускається заповнення протоколу олівцем. У разі здійснення виправлень вони засвідчуються підписом державного інспектора, який склав, та особи, на яку складається протокол. Після підписання протоколу особою, щодо якої він складений, не допускаються закреслення чи виправлення відомостей, занесених до протоколу, а також внесення додаткових записів.

У протоколі зазначаються:

- дата та місце його складання;
- посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора, який склав протокол (указуються повністю, без скорочень);
- відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (прізвище, ім'я та по батькові, день, місяць та рік народження, місце народження, сімейний стан, у тому числі кількість утриманців (у разі наявності інформації), фактичне місце проживання/реєстрації (поштова адреса), посада та місце роботи або навчання (повне найменування юридичної особи та її місцезнаходження); якщо особа не працює, про це робиться відмітка);
- місце, час вчинення та суть адміністративного правопорушення. Суть правопорушення описується якомога точніше згідно з вимогами відповідної статті КУпАП, на підставі якої складається протокол;
- нормативно-правові акти, вимоги яких порушено та які встановлюють відповідальність за вчинене правопорушення (з обов'язковим зазначенням статей (їх частин), пунктів, абзаців тощо);
- прізвища, імена та по батькові, місця проживання/реєстрації свідків та потерпілих (за наявності);
- пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (можуть бути викладені в протоколі або на окремому аркуші з відміткою про це в протоколі). Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право надати в протоколі пояснення та зауваження щодо його змісту, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від надання пояснень у протоколі чи від його підписання, про це обов'язково робиться відповідний запис;
- інші відомості, необхідні для вирішення справи (наприклад, відомості про наявність актів обстеження земельної ділянки, відмітки про наявність документів і речей, які підтверджують правопорушення, клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності);

- про заподіяну правопорушенням матеріальну шкоду земельним ресурсам, що призвело до втрат сільськогосподарського або лісгосподарського виробництва.

У протоколі обов'язково робиться відмітка про роз'яснення особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, її прав і обов'язків, передбачених статтею 268 КУпАП, а також про повідомлення її про час і місце розгляду справи про адміністративне правопорушення. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу їй обов'язково направляється рекомендованим листом з **повідомленням про вручення повідомлення про розгляд справи про адміністративне правопорушення** із зазначенням часу і місця розгляду справи (додаток б).

Якщо державний інспектор під час складення протоколу не може визначити час і місце розгляду справи, особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, рекомендованим листом з повідомленням про вручення направляється повідомлення про розгляд справи про адміністративні правопорушення не пізніше як за п'ять діб до дня розгляду справи.

Протокол підписується особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, та державним інспектором, який його склав, а за наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписаний також і цими особами. Відмова особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу та надання пояснень не припиняє провадження у справі про адміністративне правопорушення.

При вчиненні однією особою двох або більше адміністративних правопорушень адміністративне стягнення накладається за кожне правопорушення окремо. Якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим самим державним інспектором, стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення із числа вчинених. До основного стягнення в такому разі може бути приєднано одне з додаткових стягнень, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке із вчинених правопорушень. При цьому викладаються відомості про всі виявлені правопорушення та обов'язково зазначаються посилання на всі законодавчі та

нормативно-правові акти, вимоги яких порушено, а також статті КУпАП, які передбачають відповідальність за виявлені порушення.

Якщо особу, на яку складається протокол за порушення земельного законодавства, неможливо встановити на місці вчинення правопорушення, державні інспектори можуть доставляти таких осіб до поліції чи до приміщення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради для встановлення особи порушника та складання протоколу про адміністративне правопорушення в можливо короткий строк.

Протокол також складається у разі вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з порушенням вимог земельного законодавства військовослужбовцями та призваними на збори військовозобов'язаними, а також особами рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, які несуть відповідальність за дисциплінарними статутами згідно із законодавством.

5.3. Розгляд справ про адміністративне правопорушення

Розгляд справ про адміністративні правопорушення – це основна стадія провадження в справах про них, на ній вирішуються найважливіші завдання цього провадження. Ці завдання полягають у встановленні винних і забезпеченні правильного застосування законодавства з тим, щоб до кожного правопорушника були застосовані справедливі заходи адміністративного впливу.

Справа про адміністративне правопорушення – впорядкована сукупність матеріалів, які документують обставини адміністративного правопорушення та містять відомості про результати розгляду питання про притягнення особи до відповідальності за адміністративне правопорушення (проступок), оскарження результатів такого розгляду (факультативно), а також матеріали про виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання державним інспектором, правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – два місяці з дня його виявлення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

Справа розглядається відкрито, крім випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці.

У розгляді справи можуть брати участь потерпілі, законні представники, захисник (адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи), свідки, експерт, перекладач.

Стягнення за адміністративне правопорушення накладається у межах, установлених КУпАП та іншими законами України. При накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа правопорушника, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Розглянувши справу про адміністративне правопорушення, державний інспектор виносить одну з таких постанов:

- про накладення адміністративного стягнення (додаток 7);
- про закриття справи (додаток 8).

Постанова про закриття справи виноситься на підставі обставин, передбачених статтями 247 і 253 КУпАП.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Якщо при розгляді справи державний інспектор дійде висновку щодо наявності у порушенні ознак кримінального правопорушення, він передає матеріали прокурору або органу досудового розслідування (стаття 253 КУпАП). У такому випадку виноситься постанова про закриття справи, яка надсилається до вищезазначених органів разом з матеріалами справи. До органів прокуратури, органів досудового розслідування направляються оригінали документів.

Відповідно до вимог статті 283 КУпАП постанова має містити:

- назву постанови (відповідно до вимог статті 284 КУпАП);
- повну назву посади державного інспектора, який виніс постанову, його прізвище, ім'я та по батькові);
- дату розгляду справи та номер постанови;
- відомості про особу, щодо якої розглядається справа (прізвище, ім'я та по батькові, дата і місце народження, місце проживання/реєстрації та роботи або навчання, посада (для посадових осіб), ідентифікаційний номер фізичної особи (за наявності));
- опис обставин, установлених при розгляді справи;
- зазначення нормативно-правового акта, який передбачає відповідальність за це адміністративне правопорушення;
- розмір шкоди, що підлягає стягненню, порядок та строк її відшкодування;
- рішення по справі;
- порядок виконання постанови;
- порядок і строк оскарження постанови;
- порядок набрання чинності постановою;
- строк пред'явлення постанови до виконання.

У разі відмови в порушенні кримінальної справи за матеріалами, що передавалися прокурору, органу досудового розслідування та були повернуті для розгляду справи про адміністративне правопорушення за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, винесення постанови про накладення адміністративного стягнення здійснюється з дотриманням вимог пункту 8 статті 247 КУпАП.

Постанова по справі про адміністративне правопорушення підписується державним інспектором, який розглянув справу та оголошується негайно після закінчення розгляду справи.

Копія постанови протягом трьох днів вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності (потерпілому – на його прохання), під підпис, а в разі, якщо копія постанови надсилається поштою, про це робиться відповідна відмітка у справі (зазначаються реквізити поштової квитанції про відправлення, прізвище і посада особи, яка її відправила). У разі надсилання копії

постанови особі, яка притягається до адміністративної відповідальності (потерпілому – на його прохання), копія постанови завіряється в установленому порядку.

Постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання/реєстрації порушника, за місцем роботи, навчання або за місцезнаходженням його майна у порядку, встановленому законом (стаття 308 КУпАП).

Надання копії постанови іншій особі, у тому числі за дорученням (довіреністю) особи, стосовно якої розглядалася справа, не звільняє від обов'язків виконання вимог частини першої статті 285 КУпАП щодо вручення чи надсилання копії постанови особі, щодо якої її винесено.

5.4. Оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення

Однією з найважливіших гарантій захисту прав людини є право правопорушника на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення. Це дієвий засіб забезпечення законності та підстава для перевірки обґрунтованості прийнятих у справі рішень. Оскарження сприяє найшвидшому виявленню та виправленню недоліків, що були допущені при розгляді справи, є певним контролем та перевіркою роботи органів, що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Під час розгляду скарги орган (посадова особа), який одержав скаргу, встановлює чи дійсно в діях особи, яка притягається до відповідальності, є склад правопорушення, чи правильно оформлено документи, чи не перевищив орган (посадова особа), який розглянув справу, свої повноваження тощо.

Правом на оскарження постанови наділені особа, щодо якої винесено постанову, та потерпілий. Також кожен громадянин України має право на правову допомогу, яку надають захисники. Захисник має право від імені та за дорученням особи, яка його запросила, подавати скарги на рішення органу (посадової особи),

який розглядає справу. Захисник сприяє більш повному здійсненню прав особи, яка його запросила. У випадку, коли скаргу подано особою, яка не має на це право, скарга не розглядається.

Постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено прокурором у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 7 КУпАП, особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим.

Скарга на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути подана протягом десяти днів з дня винесення постанови. У разі пропуску зазначеного строку з поважних причин цей строк за заявою особи, щодо якої винесено постанову, може бути поновлено державним інспектором, правомочним розглядати скаргу.

Постанову про накладення адміністративного стягнення може бути оскаржено державному інспектору вищого рівня або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з особливостями, встановленими КУпАП.

Постанова у справі про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку оскарження цієї постанови. Скарга на постанову по справі про адміністративне правопорушення розглядається правомочними державними інспекторами в десятиденний строк з дня її надходження, якщо інше не встановлено законами України.

Державний інспектор при розгляді скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови і приймає одне з таких рішень:

- залишає постанову без зміни, а скаргу без задоволення;
- скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд;
- скасовує постанову і закриває справу;
- змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативно-правовим актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, однак без посилення стягнення.

У разі винесення постанови державним інспектором, неправомочним розглядати цю справу, така постанова скасовується і

справа надсилається на розгляд державному інспектору, який правомочний розглядати справу.

Копія рішення щодо розгляду скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення (додаток 9) протягом трьох днів надсилається особі, щодо якої її винесено. У той самий строк копія постанови надсилається потерпілому (на його прохання).

За результатами розгляду скарги постанову про накладення адміністративного стягнення може бути скасовано або змінено Головним державним інспектором України з контролю за використанням і охороною земель чи його першим заступником (особами, що їх заміщують), головними державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель в Автономній Республіці Крим, області, містах Києві та Севастополі, районі чи їх першими заступниками (особами, що їх заміщують). У такому разі виноситься рішення щодо скасування чи зміни постанови по справі про адміністративне правопорушення (додаток 10).

Скасування постанови із закриттям провадження у справі тягне за собою повернення стягнених грошових сум, а також скасування інших обмежень, пов'язаних із цією постановою.

5.5. Контроль за виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення

Правильне і своєчасне виконання постанови про накладення адміністративного стягнення забезпечує досягнення мети адміністративного стягнення: виховання особи правопорушника в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Тому орган, який виносить постанову про накладення адміністративного стягнення, контролює аби виконання постанови було правильним і своєчасним. Такий контроль повинен:

- відбуватися тільки у рамках законів та конкретних нормативних приписів;

- бути систематичним і своєчасним, що значно підвищує його ефективність;
- бути об'єктивним і результативним, тобто повинен супроводжуватися конкретними заходами щодо усунення недоліків.

Постанова про накладення адміністративного стягнення є обов'язковою для виконання державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами. Ця постанова підлягає виконанню з моменту її винесення, якщо інше не встановлено КУпАП та іншими законами України. При оскарженні постанови про накладення адміністративного стягнення постанова підлягає виконанню після залишення скарги без задоволення.

Постанова про накладення адміністративного стягнення звертається до виконання державним інспектором, який виніс постанову.

Постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу підлягає примусовому виконанню не раніш як через п'ятнадцять днів з дня вручення особі, щодо якої винесено постанову про накладення штрафу, а у разі оскарження такої постанови – не раніш як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення.

За наявності обставин, зазначених у пунктах 5, 6 і 9 статті 247 КУпАП, державний інспектор, який виніс постанову про накладення адміністративного стягнення, припиняє її виконання, про що робиться відповідна відмітка у справі про адміністративне правопорушення та журналі реєстрації винесених постанов по справах про адміністративні правопорушення (далі – Журнал реєстрації) (додаток 11).

Не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення. У разі оскарження постанови перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги. У разі відстрочки виконання постанови відповідно до статті 301 КУпАП перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки.

Питання, пов'язані з виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення, вирішуються державним інспектором, який виніс постанову.

Контроль за правильним і своєчасним виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення здійснюється державним інспектором, який виніс постанову, та іншими органами державної влади в порядку, встановленому законом.

Штраф має бути сплачений порушником не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а в разі оскарження такої постанови – не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення. Штраф, накладений за вчинення адміністративного правопорушення, вноситься порушником в установу банку України.

У разі несплати правопорушником штрафу у п'ятнадцятиденний строк з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, а у разі оскарження такої постанови – у п'ятнадцятиденний строк з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом. Постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення разом із супровідним листом (додаток 12). У разі потреби одночасно можуть бути надіслані інші необхідні матеріали.

5.6. Діловодство у справах про адміністративні правопорушення

Діловодство як документаційне забезпечення управління встановлює загальні правила документування управлінської діяльності в структурних підрозділах і регламентує порядок роботи з документами з моменту їх створення або надходження до відправлення або передачі до архіву.

Під діловодством розуміють діяльність апарату управління, що охоплює питання документування та організації роботи з документами в процесі здійснення управлінських функцій.

Суб'єктами документаційного забезпечення управління є органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, фізичні особи, які здійснюють документування та організацію роботи з документами.

Діловодство складається з:

- документообігу;
- системи документування.

Документообіг – це рух службових документів з часу їх створення або одержання суб'єктом документаційного забезпечення управління до часу завершення виконання, надсилання або знищення.

Діловодство у справах про адміністративні правопорушення має ряд специфічних ознак.

Бланк протоколу виготовляється за допомогою комп'ютерної техніки та друкується чорно-білим з шаблону, внесеного до системи електронного документообігу Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Винесені постанови реєструються у системі електронного документообігу Держгеокадастру особою, яка відповідає за облік адміністративних справ в Держгеокадастрі чи його територіальному органі.

Усі матеріали щодо кожного із правопорушень формуються в окрему справу про адміністративне правопорушення. У випадках, передбачених пунктом 9 розділу II Інструкції, всі матеріали про виявлені правопорушення формуються в одну справу (п. 9 розділу II Інструкції свідчить «При вчиненні однією особою двох або більше адміністративних правопорушень адміністративне стягнення накладається за кожне правопорушення окремо. Якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які одночасно розглядаються одним і тим самим державним інспектором, стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення із числа вчинених. До основного стягнення в такому разі може бути приєднано одне з додаткових стягнень, передбачених

статтями про відповідальність за будь-яке із вчинених правопорушень. При цьому викладаються відомості про всі виявлені правопорушення та обов'язково зазначаються посилання на всі законодавчі та нормативно-правові акти, вимоги яких порушено, а також статті КУпАП, які передбачають відповідальність за виявлені порушення»).

У справі накопичують матеріали стосовно правопорушення, у тому числі: протокол про адміністративне правопорушення, акти перевірок, приписи, повідомлення про попередження особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, про час та місце розгляду справи (у разі відсутності відповідної відмітки в протоколі про адміністративне правопорушення), письмові пояснення, копії постанови про накладення адміністративного стягнення, листування з порушником, з органами державної виконавчої служби, внутрішніх справ, документи, які підтверджують сплату штрафу порушником, а також інші документи та матеріали з цієї справи.

У справі оформляється титульний аркуш, на зворотному боці якого міститься опис документів у справі (додаток 13).

Нумерація винесених постанов по справах про адміністративні правопорушення складається з такого: індекс структурного підрозділу, індекс журналу реєстрації постанов згідно із затвердженою номенклатурою справ Держгеокадастру чи його територіального органу та наскрізний (у порядку зростання) номер винесеної постанови по справі про адміністративне правопорушення.

Справа про адміністративне правопорушення зберігається в органі (його підрозділі), посадова особа якого винесла постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Термін зберігання матеріалів про адміністративні правопорушення визначається відповідно до Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 квітня 2012 року за № 571/20884 (додаток 14).

Контрольні питання по розділу 5

1. Що розуміють під юридичною відповідальністю? Якими ознаками вона характеризується?
2. Розкрийте зміст земельного правопорушення. Назвіть суб'єкти та об'єкти такого правопорушення.
3. Назвіть види відповідальності за земельні правопорушення. У чому їх особливість?
4. Назвіть порушення, за які згідно Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи несуть відповідальність.
5. У чому полягає відповідальність за порушення законодавства у сфері землеустрою?
6. Назвіть порушення законодавства України про охорону земель.
7. Назвіть правопорушення, що виникають у сфері меліорації земель.
8. Розкрийте зміст адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства.
9. Розкрийте процесуальний порядок оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель.
10. Розкрийте процесуальний порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення.
11. Розкрийте процесуальний порядок оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення.
12. З якою метою проводять контроль за виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення?
13. У чому полягає діловодство у справах про адміністративні правопорушення?

Теми рефератів

1. Правове забезпечення юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства.
2. Підстави та умови відповідальності за земельні правопорушення.
3. Відповідальність за порушення земельного законодавства про охорону земель.
4. Адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України : підруч. / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
2. Богіра М. С. Використання даних моніторингу земель для прийняття управлінських рішень / М. С. Богіра // Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. форуму, присвяченого пам'яті інженера Ярослава Зайшлого, 20-22 вересня 2017 р. – Львів: Ліга-Прес, 2017. – С. 220-224.
3. Богіра М. С. Особливості державного контролю за використанням і охороною земель в умовах приватної власності / М. С. Богіра // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 2. – С. 80-83.
4. Богіра М. С. Особливості організації використання та охорони земель у сучасних умовах / М. С. Богіра // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2016. – № 23(2). – С. 24-28.
5. Богіра М. С. Проблеми розвитку сільських територій / М. С. Богіра // Проблеми землеустрою. Науковий журнал. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2016. – № 2. – С. 14-17.
6. Богіра М. С. Шляхи організації раціонального використання земель / М. С. Богіра // Вчені Львівського національного аграрного університету – виробництву : каталог інноваційних розробок / за заг. ред. В.В. Снітинського, І.Б. Яціва. – Вип. 16. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2016. – С. 68.
7. Брус І. Представництво прокурором інтересів держави у сфері охорони довкілля / І. Брус // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 2(14). – С. 17–25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2017/brus.pdf>
8. Бурдін М. Земельні відносини в інституційно- правовому і соціальному вимірі / М. Бурдін // Підприємництво, господарство і право. – № 12. – 2016. – С. 114-120.
9. Васильєв С. В. Земельна реформа в Україні: аналіз результатів і перспективи / С. В. Васильєв // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету : Науково-теоретичний та науково-практичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 152-155.

10. Величко О. М. Екологічний моніторинг : навчальний посібник / О. М. Величко, Д. В. Зеркалов. – К. : Науковий світ, 2001. – 205 с.
11. Водний кодекс України : Прийнятий 06.06.1995 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 24, ст. 189.
12. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Гаращук В.М. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.
13. Губені Ю. Е. Розвиток аграрної реформи та аграрної політики в Чеській Республіці у постсоціалістичний період [Текст] : Дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Губені Юрій Едвардович ; Львівський держ. аграрний ун-т. – Л., 2005. – 387 с.
14. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 62-70.
15. Державна служба геології та надр України : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geo.gov.ua/storinka/publiczne-akcionerne-tovarystvo-nacionalna-akcionerna-kompaniya-nadra-ukrayiny>.
16. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/>
17. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова КМУ від 7 червня 2017 р. № 413 // Урядовий кур'єр. – 17.06.2017. – № 112.
18. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
19. Економіка довкілля і природних ресурсів: навчальний посібник / за заг. ред. П. Т. Бубенка; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 280 с.
20. Економічна реформа – очима села : 20 років потому [Текст] : результати та аналіз повторного соціологічного опитування / [Губені Ю. Е. та ін. ; за ред. проф. Губені Ю. Е.] ; Львів. нац. аграр. ун-т, Каф. права і підприємництва. – Львів : Українські технології, 2017. – 93 с.
21. Жуйков Г. Є. Фінансування природоохоронної діяльності в системі аграрного природокористування / Г. Є. Жуйков // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 21. – С. 183-187.

22. Жуйков Г. Є. Характеристика структури паливно- енергетичного комплексу України та його роль у господарському комплексі держави / Г. Є. Жуйков, О. В. Крижановська // Європейські перспективи. – № 5. – 2014. – С. 134-137.
23. За позовами прокуратури Львівської області бюджет поповниться на 73 млн грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lviv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=197403
24. Земельний кодекс України : Прийнятий 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – С. 27.
25. Земельный Кодекс Республики Казахстан от 20.06.2003 г. № 442-II [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1040583
26. Земельный Кодекс Республики Молдова от 25.12.1991 г. №828-XII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3321
27. Інструкція з оформлення державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель матеріалів про адміністративні правопорушення: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19.01.2017 № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0173-17>
28. Кодекс України про адміністративні правопорушення з постатейними матеріалами: Прийнятий 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
29. Кодекс України про надра : Прийнятий 27.07.1994 р. // ВВР України. – 1994. – №36. – С. 340.
30. Колодій П. П. Державний контроль за використанням та охороною земель : навчальний посібник / П. П. Колодій, А. Я. Сохнич. – Львів : НВФ «Українські технології», 2004. – 140 с.
31. Конституція України : Прийнята 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
32. Кошкалда І. В. Врегулювання правових основ нерухомості / І. В. Кошкалда // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. № 1. Серія „Економічні науки”. – С. 278-285.
33. Кошкалда І. В. Роль гармонізації в системі управління земельними ресурсами / І. В. Кошкалда. [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/67-1.pdf>.
34. Кошкалда І. В. Інституційний вплив держави на розвиток земельних відносин в Україні / І. В. Кошкалда, Н. В. Статівка // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 5. – С. 25-35.
 35. Кравченко Т. А. Самоврядний контроль у сфері земельних відносин в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення / Т. А. Кравченко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_16.
 36. Кримінальний кодекс України : Прийнятий 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
 37. Кримінальний процесуальний кодекс України: Прийнятий 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>.
 38. Кузін Н. В. Розвиток державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні / Н. В. Кузін, В. В. Гончаров, Л. В. Дмитренко // Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія «Економіка і менеджмент». – Вип. 6/2, 2011. – С. 201-207.
 39. Лісовий кодекс України : Прийнятий 21.01.1994 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст.99.
 40. Мінеральні ресурси України: Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minerals-ua.info/>
 41. Мірошниченко А. М. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 5-те видання, змінене і доповнене / А. М. Мірошниченко, Р. І. Марусенко. – К.: Алерта, 2013. – 544 с.
 42. Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 р. № 271-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-%D1%80>
 43. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. 188/98-ВР // ВВР України. – 1998. – №38-39. – С. 248.
 44. Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. №1147 // Програмний комплекс „Експерт-юрист”. – 2004.

45. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від від 27.02.2002 р. № 88 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02>
46. Положення про Державний комітет України по земельних ресурсах : Указ Президента України від 14.08.2000 р. № 970/2000 // Програмний комплекс „Експерт-юрист”. – 2004.
47. Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від від 19.04.2017 р. № 275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>
48. Положення про державну систему моніторингу довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. №391 // Програмний комплекс „Експерт-юрист”. – 2004.
49. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду України : Закон України від 22.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09/conv>.
50. Правознавство [Текст] : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [Ю. Е. Губені та ін.] ; за ред. Ю. Е. Губені, Р. П. Возняка, В. І. Андріїва. – Львів : Українські технології, 2014. – 407 с.
51. Про гідрометеорологічну діяльність: Закон України від 18.02.1999 р. № 443-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/443-14>
52. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3613-17/page3>
53. Про державний контроль за використанням та охороною земель Закон України 19.06.2003 р. № 963-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-15>
54. Про Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів: Постанова Кабінету Міністрів України від від 04.08.2000 р. № 1218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1218-2000-%D0%BF>
55. Про державну експертизу землепорядної документації: Закон України від 17.06.2004 р. № 1808-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1808-15>
56. Про Державну інспекцію сільського господарства України: Указ Президента України від 13.04.2011 № 459/2011 [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/459/2011>
57. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 1531 // Урядовий кур'єр. – 2002.
58. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від від 21.01.2015 р. № 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF>
59. Про затвердження Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення: Наказ Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04>
60. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
61. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15/page3>
62. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19/page3>
63. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1389-14/page2>
64. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page6>
65. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14/page>
66. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/conv>
67. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України 05.04.2007 р. № 877-V

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16/page3>
68. Про охорону земель: Закон України 19.06.2003 р. № 962-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15/conv/page2>
69. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1264-12>.
70. Про Порядок здійснення самоврядного контролю за використанням і охороною земель у м. Києві : Рішення Київської міської Ради від 25.09.2003 р. № 16/890 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/aUdocWWW/4836DB09D69C875EC22573C0005388F6
71. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №№ 2–3. – Ст. 12.
72. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591-14>
73. Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1024-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-%D1%80>
74. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80/conv>
75. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/page3>
76. Про утворення Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель: Постанова Кабінету Міністрів України від від 21.06.2010 р. № 477 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/477-2010-%D0%BF>
77. Руденко В. П. Природно-ресурсний потенціал України / В. П. Руденко. – К. : Либідь, 1994. – 150 с.

78. Сидоренко І. І. Державний контроль за раціональним використанням та охороною земель / І. І. Сидоренко // Технічні науки та технології. – 2015. – № 1 (1). – С. 220-224.
79. Сохнич А. Я. Державний контроль за використанням та охороною земель : курс лекцій / А. Я. Сохнич, Д. І. Гнаткович. – Львів : ЛДСГІ, 1996. – 50 с.
80. Стойко Н. Є. Впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення / Н. Є. Стойко, Г. М. Дудич // Науковий журнал «Проблеми землеустрою». – № 1, 2015. – С. 22-26.
81. Стойко Н. Є. Економічний механізм регулювання землекористування в Україні / Н. Є. Стойко, О. О. Костишин // Наук. вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 248-254.
82. Стойко Н. Є. Зарубіжний досвід консервації земель / Н. Є. Стойко // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2014, № 21 (2). – С. 149-156.
83. Стойко Н. Природоохранные аспекты развития сельских территорий в Украине / Н.Стойко // Universitatea Agrară de Stat din Moldova. Lucrări științifice : [în vol.] / Univ. Agrară de Stat din Moldova ; red.-șef : Gh. Cimpoieș. – Chișinău : UASM. Vol. 46 : Cadastru și drept. – 2016. – С. 59-63.
84. Стойко Н. Є. Економічне стимулювання раціонального використання земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах // Наук. вісник : Зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України. – 2005, вип. 15.4. – С. 75-79.
85. Сухарев С. М. Техноекологія та охорона навколишнього середовища : навч. посіб. / С. М. Сухарев, С. Ю. Чудак, О. Ю. Сухарева. – Л. : Новий Світ-2000, 2004. – 256 с.
86. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади : теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : монографія / О. І. Сушинський. – Л. : ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 468 с.
87. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001.
88. Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування : національний і міжнародний контекст : монографія / Т. Ю. Туниця. – К. : Знання, 2006. – 300 с.
89. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування : монографія / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кула-ковський. – К.: Кондор, 2004. – 524 с.

90. Яремко Ю. І. Економічні, соціальні, та правові аспекти земельної реформи в Україні / Грановська Л. М., Яремко Ю. І. // Таврійський Науковий Вісник Херсонського Державного Аграрного Університету, № 77, част. 2. – Херсон : Айлант, 2012. – С. 236-239.
91. Яремко Ю. І. Концептуальний підхід та еколого-економічні принципи сільськогосподарського землекористування меліорованих земель / Ю. І. Яремко, Н. В. Дудяк // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – № 1. – Київ, 2015. – С. 74 – 80.
92. Яремко Ю. І. Розвиток сільських територій : монографія / В. В. Горлачук, Ю. І. Яремко та ін. – Миколаїв : вид-во «Іліон», 2015. – 382 с.
93. Яремко Ю. І. Теоретико-методичне обґрунтування інтегральної оцінки стану меліорованих земель в наслідок нераціонального землекористування / Ю. І. Яремко, Н. В. Дудяк // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2015. – № 23(1).
94. Яремко Ю. І. Теоретичне обґрунтування ефективності землекористування в межах меліорованих земель / Ю. І. Яремко, Н. В. Дудяк // Землевпорядний вісник. – № 5. – Київ, 2015. – С. 49-52.
95. Agricultural land (control of sales and leases) (Jersey) law 197 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.jerseylaw.je/laws/revised/Pages/01.080.aspx>
96. How agricultural land is controlled [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.gov.je/Industry/FarmingFishing/PlantsProduce/Pages/LandControl.aspx>
97. Land-Use Control [Electronic resource]. – Mode of access : <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Land-Use+Control>

Організації екологічного спрямування в Україні**<http://ecoclubua.com/>**

Екоклуб «Зелена Хвиля» - це екологічна організація студентів та випускників Національного університету «Києво-Могилянська академія». Сайт містить інформацію про роботу організації в сфері збереження навколишнього природного середовища шляхом освітньої діяльності та практичних заходів, останні новини в Україні та світі, що торкаються екологічної тематики, природоохоронні акції та проекти та ін.

<http://wwf.panda.org/uk>

Всесвітній фонд природи – це міжнародна природоохоронна організація, місія якої полягає у тому, щоб зупинити деградацію природних систем планети та побудувати майбутнє, у якому людина та природа будуть жити у гармонії. В Україні діяльність WWF зосереджена на охороні прісноводних біотопів в дельті Дунаю та охороні лісових ресурсів у Карпатських горах. Крім того, Всесвітній фонд природи проводить в Україні такі кампанії як “Година Землі”, кліматичний тур “Клімат змінюється. Час діяти разом!” та інші.

<http://www.necu.org.ua>

Національний екологічний центр України (НЕЦУ) – одна з перших екологічних громадських організацій національного рівня, зареєстрованих у незалежній Україні, діяльність якої спрямована на донесенні позицій фахівців в охороні довкілля до посадовців, які приймають рішення у різних галузях господарства. НЕЦУ має 24 територіальних відділення, що діють по всій Україні.

<http://eremurus.org>

Громадська екологічна організація Еремурус – Громадська екологічна організація “Еремурус” створена у 1982 р. в м. Ташкент (Узбекистан). З 2001 року працює в Києві. Основними напрямками діяльності організації є: впровадження з 2002 року міжнародного шкільного освітнього проекту з раціонального використання ресурсів та енергії SPARE в усіх областях України; розробка низки навчально-методичних матеріалів з питань сталого розвитку, пом'якшення змін клімату та енергозбереження; підготовка викладачів, керівних кадрів навчальних закладів; формування свідомої мотивації до енергоефективної поведінки, залучення молоді до участі в практичних заходах та проектах, привернення уваги суспільства до раціонального використання ресурсів та енергії.

<http://nauka.in.ua>

Український науковий клуб – Громадська неприбуткова організація, заснована 2007 року в Києві. УНК має на меті об'єднання українських науковців для сприяння реорганізації наукової сфери в нашій державі так, щоб

фундаментальні наукові дослідження в Україні досягли світового рівня, а вся система функціонування, фінансування, регулювання галузі працювала б ефективно, орієнтуючись на кращі світові зразки та практики.

<http://pryroda.in.ua>

Природа України – це спроба створити унікальний інтернет-ресурс, який би став епіцентром інформаційного середовища у сфері охорони природи та екології; виконував би роль головного новинарного та енциклопедичного джерела для всіх, хто небайдужий до своєї рідної української природи та землі; об'єднав би усіх зацікавлених та задіяних у сфері охорони довкілля у своєрідну соціальну мережу та став би осередком проведення всеукраїнських кампаній на захист природи.

<http://beiukr.blogspot.com>

БЕР складається із правників, журналістів, спеціалістів-екологів, залучає до співпраці інших журналістів та неурядові організації, а також сприяє проведенню їхніх власних розслідувань та іншій діяльності, спрямованій на захист довкілля та здоров'я людей; попередження екологічних негараздів. Основні форми діяльності БЕР: розслідування, надання правової допомоги в сфері захисту екологічних прав, інформаційно-аналітична діяльність та допомога засобам масової інформації. Основними напрямками досліджень БЕР на даний час є небезпечні відходи (в тому числі їх транскордонне переміщення) та небезпечні виробництва, зміна клімату та викиди парникових газів, СО₂, збереження біорізноманіття та запобігання незаконній торгівлі видами що зникають, збереження природно-заповідного фонду та інше.

<http://www.dossier.org.ua>

Міжнародна благодійна організація "Інформаційний центр "Зелене досье" є міжнародною благодійною організацією, яка здійснює свою діяльність на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і рівності прав її учасників, гласності, добровільності та самоврядування і не має мети отримання прибутку. Організація поширює свою діяльність на території України, Білорусі, Франції та інших держав.

www.ecoleague.net

Офіційний сайт Всеукраїнської екологічної Ліги містить інформацію про діяльність організації, останні події: конкурси, семінари, фестивалі, природоохоронні акції, видавничі проекти і т.п.

www.eco.com.ua

Відкритий інформаційний проект "ІНТЕР-ЕКО" Вінницької міської природоохоронної громадської організації "ІНТЕР-ЕКО". Мета проекту: підтримка вільного обміну досвідом та інформацією у сфері збереження довкілля; сприяння налагодженню громадського інформаційного поля

екологічного спрямування; підвищення поінформованості суспільства з питань охорони довкілля; залучення широких кіл громадськості до розв'язання екологічних проблем.

<http://epl.org.ua>

Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» (ЕПЛ) заснована у 1994 році з метою надання допомоги у захисті екологічних прав фізичним та юридичним особам, сприяння розвитку природоохоронної справи, екологічної освіти, науки та культури.

www.ekomir.crimea.ua

Сайт громадської екологічної організації „Кримська Республіканська Асоціація “Екологія та світ”.

www.ulrmc.org.ua

Сайт Українського центру менеджменту землі та ресурсів (УЦМЗР), що є неприбутковою недержавною організацією, створеною Українським інститутом досліджень навколишнього середовища і ресурсів та Altarum, в минулому Мічиганським інститутом досліджень навколишнього середовища (ERIM), США. Завданням УЦМЗР є застосування даних дистанційного зондування Землі, цифрової картографії, географічних інформаційних систем та інших інформаційних технологій з метою підтримки процесу прийняття рішень на державному рівні та в приватному секторі як в Україні, так і в регіоні.

<http://letsdoit.org.ua>

“Зробимо Україну чистою!” – рух молодих, ініціативних та аполітичних людей, мешканців Києва та громадян України, що об'єдналися заради однієї мети – врятувати країну від екологічної катастрофи, пов'язаної з постійно зростаючим забрудненням її природних ресурсів. Волонтери руху “Зробимо Україну чистою!” 5 червня 2010 року здійснили перше прибирання київських парків, а вже наступного року планують охопити акцією всю країну.

<http://greencubator.info>

Програма підтримки енергетичних інновацій greencubator – ініціатива, що прагне перетворити Україну в конкурентноздатну державу через енергетичні іновачії. Команда Greencubator'а реалізує ряд проектів, головних серед яких є серія конференцій “Енергоефективні Університети”, що об'єднують зусилля керівників українських ВУЗів, бізнесу, громадських організацій у перетворенні українських університетів в ростики енергоефективності, що стануть прикладом для всієї країни, та Greencubator EnergyCamp'и – неофіційні зібрання для обговорення проблем можливостей і перспектив української енергетики в контексті економіки та екології.

Склад та структура земельного фонду України станом на 01.01.2017 р.

Види основних земельних угідь	Площа	
	тис. га	%
Сільськогосподарські землі	42726,4	70,8
у тому числі: сільськогосподарські угіддя	41507,9	68,8
з них: <i>рілля</i>	32541,3	53,9
<i>перелоги</i>	233,7	0,4
<i>багаторічні насадження</i>	892,4	1,5
<i>сіножаті</i>	2406,4	4,0
<i>пасовища</i>	5434,1	9,0
інші сільськогосподарські землі	1218,5	2,0
Ліси та інші лісовкриті площі	10633,1	17,6
у тому числі: <i>вкриті лісовою рослинністю</i>	9698,9	16,1
<i>не вкриті лісовою рослинністю</i>	216,9	0,4
<i>інші лісові землі</i>	313,2	0,5
<i>чагарники</i>	404,1	0,7
Забудовані землі	2552,9	4,2
у тому числі: <i>під житловою забудовою</i>	488,9	0,8
<i>землі промисловості</i>	224,7	0,4
<i>землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами</i>	157,1	0,3
<i>землі комерційного та іншого використання</i>	55,4	0,1
<i>Землі громадського призначення</i>	281,3	0,5
<i>землі змішаного використання</i>	29,0	0,0
<i>землі, які використовуються для транспорту та зв'язку</i>	496,8	0,8
<i>землі, які використовуються для технічної інфраструктури</i>	74,2	0,1
<i>землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі</i>	745,5	1,2
Відкриті заболочені землі	982,3	1,6
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	13,2	0,0
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші)	1020,6	1,7
Всього земель (суша)	57928,5	96,0
Води	2426,4	4,0
Разом	60354,9	100,0

**Норми застосування кримінальної та адміністративної
відповідальності за земельні правопорушення**

Кримінальна відповідальність (Кримінальний кодекс України)	
Правопорушення	Покарання
<p>Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна</p> <p>1. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах.</p> <p>2. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально-небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.</p>	<p>1. Штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк.</p> <p>2. Позбавлення волі на строк від трьох до десяти років.</p>
<p>Стаття 197-¹. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво</p> <p>1. Самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику.</p> <p>2. Самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або групою осіб, або щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель.</p> <p>3. Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій</p>	<p>1. Штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців.</p> <p>2. Обмеження волі на строк від двох до чотирьох років або позбавлення волі на строк до двох років.</p> <p>3. Штраф від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.</p> <p>4. Позбавлення волі на строк від одного до трьох років.</p>

<p>земельній ділянці, зазначеній у частині першій цієї статті.</p> <p>4. Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині другій цієї статті, або вчинене особою, раніше судимою за такий саме злочин або злочин, передбачений частиною третьою цієї статті.</p> <p>Примітка. Відповідно до цієї статті шкода, передбачена частиною першою цієї статті, визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p>	
<p>Стаття 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом</p> <p>Заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.</p>	<p>Арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення</p> <p>1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що</p>	<p>1. Штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той</p>

<p>негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою.</p> <p>2. Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.</p>	<p>самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>
<p>Стаття 239. Забруднення або псування земель</p> <p>1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля.</p> <p>2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки.</p>	<p>1. Штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>
<p>Стаття 239-1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель</p> <p>1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.</p> <p>2. Та сама дія, якщо вона вчинена повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або заподіяла матеріальну шкоду у великому розмірі.</p>	<p>1. Штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням</p>

<p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу або інші тяжкі наслідки.</p> <p>Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p>	<p>права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>3. Обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p>
<p>Стаття 239-². Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах</p> <p>1. Незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах.</p> <p>2. Та сама дія, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.</p> <p>Примітка. Особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів.</p>	<p>1. Штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>2. Обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>3. Обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох</p>

<p>Стаття 240. Порушення правил охорони або використання надр</p> <p>1. Порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля.</p> <p>2. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно.</p> <p>4. Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки.</p>	<p>років.</p> <p>1. Штраф від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Штраф від чотирьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>3. Обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>4. Позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.</p>
<p>Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу</p> <p>1. Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом.</p>	<p>1. Штраф від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>2. Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.</p>

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки.	
<p>Стаття 246. Незаконна порубка лісу Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах.</p>	Штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.
<p>Стаття 247. Порушення законодавства про захист рослин Порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки.</p>	Штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот годин, або обмеження волі на строк до двох років.
Адміністративна відповідальність (Кодекс України про адміністративні правопорушення)	
<p>Стаття 52. Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель Псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами.</p>	Штраф на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності – від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
<p>Стаття 53. Порушення правил використання земель Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання</p>	Штраф на громадян від п'яти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на

<p>природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень.</p>	<p>посадових осіб – від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-¹. Самовільне зайняття земельної ділянки Самовільне зайняття земельної ділянки.</p>	<p>Штраф на громадян від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-². Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру Перекручення даних державного земельного кадастру, а також приховування інформації про стан земель, розміри, кількість земельних ділянок, наявність земель запасу або резервного фонду.</p>	<p>Штраф на посадових осіб від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-³. Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу, а також невиконання умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту.</p>	<p>Штраф на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-⁴. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром)</p>	<p>Штраф на громадян від тридцяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів</p>

<p>земель Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель.</p>	<p>доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-⁵. Порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою</p> <p>1. Порушення посадовою особою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування встановленого законодавством строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою.</p> <p>2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене посадовою особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення.</p>	<p>1. Штраф від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Штраф від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 53-⁶. Порушення законодавства про Державний земельний кадастр</p> <p>1. Порушення встановлених законом строків внесення відомостей до Державного земельного кадастру, надання таких відомостей, вимагання не передбачених законом документів для внесення відомостей до Державного земельного кадастру та для надання таких відомостей.</p> <p>2. Ті самі діяння, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з правопорушень, передбачених частиною першою цієї статті.</p>	<p>1. Штраф на державних кадастрових реєстраторів від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Штраф від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 54. Порушення</p>	<p>1. Штраф на громадян від</p>

<p>строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням</p> <p>1. Порухення строків повернення тимчасово зайнятих земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням.</p> <p>2. Непроведення рекультивації порушених земель.</p>	<p>десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Штраф на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 55. Порухення правил землеустрою</p> <p>1. Відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою.</p> <p>2. Використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.</p>	<p>1. Штраф на громадян від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>2. Штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>
<p>Стаття 56. Знищення межових знаків</p> <p>Знищення громадянами межових знаків меж землекористувань.</p>	<p>Штраф від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>

Норми застосування цивільної відповідальності за земельні правопорушення

Стаття 210. Недійсність угод щодо земельних ділянок

Угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду.

Стаття 212. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок

1. Самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними.
2. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки.
3. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

Стаття 156. Підстави відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам

Власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

- а) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісгосподарським виробництвом;
- б) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;
- в) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;
- г) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;
- г) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;
- д) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Стаття 157. Порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам

1. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також

органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами.

2. Особливості відшкодування збитків, заподіяних власникам землі та землекористувачам внаслідок створення чи зміни меж природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, визначаються Законом України «Про природно-заповідний фонд України».

3. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 393. Визнання незаконним правового акта, що порушує право власності

1. Правовий акт органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, який не відповідає законіві і порушує права власника, за позовом власника майна визнається судом незаконним та скасовується.

2. Власник майна, права якого порушені внаслідок видання правового акта органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, має право вимагати відновлення того становища, яке існувало до видання цього акта. У разі неможливості відновлення попереднього становища власник має право на відшкодування майнової та моральної шкоди.

Стаття 394. Відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності

Власник земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель має право на компенсацію у зв'язку із зниженням цінності цих об'єктів у результаті діяльності, що призвела до зниження рівня екологічної, шумової захищеності території, погіршення природних властивостей землі.

Стаття 400. Обов'язок недобросовісного володільця негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності чи інше право або яка є добросовісним володільцем

Недобросовісний володільець зобов'язаний негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності або інше право відповідно до договору або закону, або яка є добросовісним володільцем цього майна. У разі невиконання недобросовісним володільцем цього обов'язку заінтересована особа має право пред'явити позов про витребування цього майна.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ ТА КАДАСТРУ

_____ (найменування, місцезнаходження, номер телефону

_____ територіального органу Держгеокадастру)

№ _____

**ПРОТОКОЛ
про адміністративне правопорушення**

“ _____ ” _____ 20 _____ року № _____

Місце складання протоколу _____

Мною, _____ (повна (без скорочень) назва посади,

_____ прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора, який склав протокол)

при перевірці _____, (питання для проведення перевірки)

встановлено, що “ _____ ” _____ 20 _____ року

_____ (суть адміністративного правопорушення,

_____ місцезнаходження земельної ділянки, наявність документів, які посвідчують право

_____ власності чи право користування земельною ділянкою,

_____ площа земельної ділянки (га), на якій вчинено порушення земельного законодавства, давність користування земельною ділянкою,

_____ категорія земель, шкода (у разі її наявності),

_____ яка заподіяна земельним ресурсам, стан виконання попередніх приписів)

що є порушенням статті (статтей) _____ Земельного кодексу України та статей _____

_____ (назви законів, інших нормативно-правових актів)

та їх структурні одиниці, вимоги яких порушені)
Правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду (збитки), що підтверджується _____
(назва та реквізити підтвердного документа)

Відповідальність за вчинене правопорушення передбачена частиною _____ статті _____ Кодексу України про адміністративні правопорушення та пунктом _____ частини першої статті 211 Земельного кодексу України.

Зворотний бік протоколу

Відомості про особу, яка вчинила адміністративне правопорушення

1. Прізвище _____
2. Ім'я _____
3. По батькові _____
4. Дата народження ____ . ____ . ____
5. Місце народження _____
6. Сімейний стан _____
7. Кількість утриманців _____
8. Місце проживання/реєстрації _____
(адреса, поштовий індекс, _____
_____ контактний телефон)
9. Місце роботи (навчання) _____
(повне найменування юридичної особи, _____
_____ місцезнаходження)
10. Посада _____
11. Документ, що посвідчує особу, _____ серія _____ № _____,
(назва документа)
виданий _____
(найменування органу, який видав документ, дата його видачі)

Особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснено, що згідно зі статтею 268 КУпАП особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі. Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. За відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у

ДОДАТКИ

випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення щодо місця і часу розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, повідомлено, що розгляд справи про адміністративне правопорушення відбудеться о ____ год. ____ хв. “ ____ ” _____ 20 ____ року у приміщенні _____

(найменування органу, у якому буде розглядатися справа)

за адресою:

_____ (поштова адреса місця, де буде розглядатися справа)

Відповідно до вимог статті 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності:

Підпис особи, яка вчинила адміністративне правопорушення:

_____ (_____)

(у разі відмови особи від підписання протоколу про це робиться запис)

Підпис державного інспектора, який склав протокол:

_____ (_____)

Свідками правопорушення є:

1. _____,

що проживає за адресою: _____

_____ підпис _____

2. _____,

що проживає за адресою: _____

_____ підпис _____

Другий примірник протоколу отримав:

(підпис, прізвище та ініціали особи, яка притягається до адміністративної відповідальності)

Я, _____, на розгляді справи
(прізвище, ініціали особи, на яку складено протокол)

про адміністративне правопорушення був присутній особисто
“ ____ ” _____ 20 ____ року _____

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

вул. Народного Ополчення, 3, м. Київ, 03680

_____ (найменування, місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта)

_____ територіального органу Держгеокадастру)

“ ___ ” _____ 20 ___ року № _____

_____ (прізвище, ім'я та по батькові особи, яка викликається)

_____ (поштова адреса особи, яка викликається)

**ПОВІДОМЛЕННЯ
про розгляд справи про адміністративне правопорушення**

Відповідно до статей 6 та 10 Закону України “Про державний контроль за використанням та охороною земель”, статей 268, 276 і 278 Кодексу України про адміністративні правопорушення повідомляю, що розгляд справи про адміністративне правопорушення, яке Ви здійснили, відбудеться о ___ год. ___ хв. “ ___ ” _____ 20__ року в приміщенні

_____ (найменування органу, у якому відбудеться розгляд справи)

за адресою: _____

_____ (поштова адреса місця, де відбудеться розгляд справи)

При собі Вам необхідно мати паспорт або посвідчення особи та довідку про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків*, інші документи та матеріали, необхідні для розгляду справи.

У разі нез'явлення справу буде розглянуто без Вашої участі.

_____ (посада, прізвище, ім'я та по батькові)

_____ державного інспектора, що викликає)

_____ (підпис)

* Крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовились від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у пас

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

вул. Народного Ополчення, 3, м. Київ, 03680

(найменування, місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта

територіального органу Держгеокадастру)

**ПОСТАНОВА
про накладення адміністративного стягнення**

“ ___ ” _____ 20 __ року № _____

Я, _____,
(посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора, який склав протокол)

розглянувши протокол від “ ___ ” _____ 20 __ року № _____, який
склав _____

(посада, прізвище, ім'я та по батькові

державного інспектора, який склав протокол)

ВСТАНОВИВ:

Громадянин(ка)

(прізвище, ім'я та по батькові особи, яка притягається до відповідальності)

реєстраційний номер облікової картки платника податків* _____,
який (яка) народився(лась) “ ___ ” _____ року

(місце народження)

проживає за адресою: _____

(повна адреса із зазначенням поштового індексу)

працює _____

ДОДАТКИ

(посада, місце роботи, його місцезнаходження)
порушив(ла) вимоги _____
(назва законодавчого та нормативно-правового акта, вимоги якого порушено,

стаття, пункт)

а саме: _____
(викладається суть правопорушення відповідно до протоколу про
_____ адміністративне правопорушення,
_____ а також обставин, що встановлені при розгляді справи)

Порушенням заподіяно матеріальну шкоду _____
(втрати сільськогосподарського

_____ (лісгосподарського) виробництва)
на суму _____ грн ____ коп. _____,
(цифрами) (словами)
яка розрахована відповідно до _____
(назва та реквізити

_____ нормативно-правового акта, на підставі якого розраховані втрати)

За згадане порушення передбачена відповідальність згідно з частиною ____
статті ____ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зворотний бік постанови

Керуючись статтями _____ Земельного
кодексу України, а також

_____ (назви та структурні одиниці інших нормативно-правових актів,
_____)

_____ якими керується державний інспектор)
статтями 24, 33, 244, 276 – 278, 283, пунктом 1 частини першої статті 284
Кодексу України про адміністративні правопорушення,

ПОСТАНОВИВ:

1. Визнати гр. _____
винним (винною) у вчиненні адміністративного правопорушення,
відповідальність за яке передбачена частиною ____ статті _____ Кодексу
України про адміністративні правопорушення, та накласти на нього (неї)
адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі

(цифрами та словами)

2. У разі несплати штрафу у строк, установлений частиною першою статті 307 КУпАП, органам державної виконавчої служби з правопорушника стягнути у примусовому порядку подвійний розмір штрафу в розмірі

(цифрами та словами)

Штраф має бути внесений через установу банку України на

(реквізити рахунку установи банку, на який необхідно сплатити вказану суму)

Попередити гр. _____, що згідно із частиною другою статті 308 КУпАП у разі примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення штраф стягується у подвійному розмірі. Одночасно з нього стягуються витрати на облік зазначених правопорушень у розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Копію платіжного документа про сплату штрафу подати посадовій особі, яка винесла цю постанову.

Відповідно до статей 287 – 289 КУпАП постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено особою, щодо якої її винесено, протягом десяти днів з дня її винесення: у вищестоящий орган (вищестоящий посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку, визначеному КУпАП, з особливостями, встановленими цим Кодексом. Скарга подається в орган (посадовій особі), який (яка) виніс (винесла) постанову по справі про адміністративні правопорушення, який (яка) протягом трьох діб надсилає її разом із справою органу (посадовій особі), правомочному(ій) її розглядати.

Ця постанова набирає законної сили після закінчення строку оскарження цієї постанови або після прийняття рішення про залишення постанови без змін, а скарги – без задоволення.

Відповідно до статті 308 КУпАП у разі несплати правопорушником штрафу у строк, установлений частиною першою статті 307 цього Кодексу, постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом.

У порядку примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з правопорушника стягуються:

- подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті цього Кодексу та зазначеного у постанові про стягнення штрафу;
- витрати на облік зазначених правопорушень. Розмір витрат на облік правопорушень визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі статтею 303 КУпАП не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення. У разі оскарження постанови перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги. У разі відстрочки виконання постанови відповідно до статті 301 цього Кодексу перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки. Строк давності виконання цієї постанови закінчується _____.

(посада державного інспектора, який виніс постанову)

(підпис, ініціали та прізвище державного інспектора, який виніс постанову)

* Крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовились від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті.

**Відмітка про вручення (надіслання) постанови
особі, щодо якої її винесено**

Копію постанови отримав(ла)
особисто

«___» _____ 20__ року

Копія постанови надіслана поштою

«___» _____ 20__ року

Квитанція №___ від _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

(посада, прізвище та ініціали особи,
яка відправила постанову)

(підпис)

(підпис)

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

вул. Народного Ополчення, 3, м. Київ, 03680

(найменування, місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта

територіального органу Держгеокадастру)

**ПОСТАНОВА
про закриття справи**

“ ___ ” _____ 20 ___ року № _____

Я, _____,
(посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора, який склав протокол)

розглянувши протокол від “ ___ ” _____ 20 ___ року № _____,
який склав _____

(посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора, який склав протокол)

ВСТАНОВИВ:

Громадянин(ка)

(прізвище, ім'я та по батькові особи, яка притягається до відповідальності)

реєстраційний номер облікової картки платника податків* _____,
який (яка) народився(лась) “ ___ ” _____ року

(місце народження)

проживає за адресою: _____

(поштова адреса, поштовий індекс)

працює _____,
(посада, місце роботи, місцезнаходження)

ДОДАТКИ

порушив(ла) вимоги _____,
(законодавчі та нормативно-правові акти, вимоги яких порушені,

статті, пункти)

а саме: _____
(викладається суть правопорушення відповідно до протоколу про

адміністративне правопорушення,

а також обставини, встановлені при розгляді справи, ознаки злочину у разі їх наявності
та стаття Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність,
заходи адміністративного впливу, ужиті до правопорушника)

Зворотний бік постанови

За зазначене порушення передбачена відповідальність згідно з частиною
_____ статті _____ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Під час розгляду справи були встановлені обставини, що підпадають під
дію пункту _____ статті 247 Кодексу України про адміністративні
правопорушення: _____

При розгляді справи зроблено висновок, що в порушенні є ознаки
злочину, відповідальність за який передбачено статтею _____ Кримінального
кодексу України.

Керуючись статтями _____ Земельного кодексу України, а
також _____,
(статті (пункти) інших законодавчих та нормативно-правових актів, якими
керується державний інспектор)

статтями 21, 24, 33, пунктом _____ статті 247, статтями 253, 276 – 278, 283,
пунктом 3 частини першої та частиною другою статті 284 Кодексу України про
адміністративні правопорушення,

ПОСТАНОВИВ:

1. Справу про адміністративне правопорушення, яке вчинив(ла) громадянин (громадянка) _____, ЗАКРИТИ.

2. Матеріали справи залишити на зберіганні в органі, який виніс постанову, чи передати до _____
(указати рішення, прийняте щодо матеріалів справи,

_____ найменування органу прокуратури, органу досудового слідства чи дізнання, громадської

_____ організації чи трудового колективу, куди передаються матеріали справи)

(посада державного інспектора, який виніс постанову)

(підпис, ініціали та прізвище державного інспектора, який виніс постанову)

Відмітка про вручення (надіслання) постанови особі, щодо якої її винесено:

Копію постанови отримав(ла) особисто

“ ___ ” _____ 20__ року

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис)

Копія постанови надіслана поштою

“ ___ ” _____ 20__ року

Квитанція № _____ від _____

(посада, прізвище та ініціали особи, яка відправила постанову)

(підпис)

ДОДАТКИ

(місце народження)

проживає за адресою: _____
(поштова адреса, поштовий індекс)

ВСТАНОВИВ:

(результати розгляду скарги чи протесту)

Зворотний бік рішення
Керуючись статтями 244, 287-293, 295 Кодексу України про адміністративні
правопорушення,

ВИРШИВ:

1. _____

(рішення відповідно до статті 293 КУпАП)

2. Надіслати копію рішення у триденний строк:

2.1. _____

(прізвище, ім'я та по батькові особи, яка подала скаргу,
чи посада, прізвище, ім'я та по батькові прокурора, який подав скаргу)

2.2. _____

(посада, прізвище, ім'я
та по батькові державного інспектора, який виніс рішення)

(посада державного інспектора, який
виніс рішення)

(підпис, ініціали та прізвище державного
інспектора, який виніс рішення)

**Відмітка про вручення (надіслання) рішення особі, щодо якої його
винесено (прокурору, який опротестував постанову), по справі про
адміністративне правопорушення:**

Копію рішення отримав(ла) особисто:
“ ___ ” _____ 20__ року

(прізвище, ім'я, по батькові)

Копія рішення надіслана поштою:
“ ___ ” _____ 20__ року

Квитанція № _____ від _____

(посада, прізвище та ініціали державного
інспектора, який відправив постанову)

(підпис)

(підпис)

ДОДАТКИ

(повна адреса із зазначенням поштового індексу)

та інші матеріали цієї справи та
ВСТАНОВИВ:

(результати розгляду скарги чи протесту)

Зворотний бік рішення

Керуючись статтями 244, 288, 293 Кодексу України про адміністративні правопорушення,

ВИРІШИВ:

1. _____

(прийняте рішення відповідно до статті 293 КУпАП)

2. Надіслати копію рішення в триденний строк:

2.1. _____

(прізвище, ім'я та по батькові особи, яка подала скаргу,

чи посада, прізвище, ім'я та по батькові прокурора, який подав скаргу)

2.2. _____

(посада, прізвище, ім'я

та по батькові державного інспектора, який виніс рішення)

(підпис, ініціали та прізвище державного інспектора, який виніс рішення)

Відмітка про вручення (надіслання) рішення особі, щодо якої винесено постанову по справі про адміністративне правопорушення:

Копію рішення отримав(ла) особисто:

“ ___ ” _____ 20__ року

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис)

Копія рішення надіслана поштою:

“ ___ ” _____ 20__ року

Квитанція № _____ від _____

(посада, прізвище та ініціали державного інспектора, який відправив постанову)

(підпис)

ЖУРНАЛ
реєстрації винесених постанов
по справах про адміністративні правопорушення,

виданих _____
 (структурний підрозділ територіального органу Держгеокадастру)

Справи № _____ – _____

Розпочато “ ___ ” _____ 20 ___ року

Закінчено “ ___ ” _____ 20 ___ року

Ліва сторінка журналу

Порядковий номер				Посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора (інспекторів), який (які) склав (склали) протокол	Відомості про порушника	
постанова		протокол			прізвище, ім'я та по батькові	місце проживання/реєстрації
дата	№	дата	№			
1	2	3	4	5	6	7

Права сторінка журналу

Суть правопорушення (стисло)	Стаття КУпАП	Накладено (нараховано), грн		Добровільно сплачено, грн		Направлено для примусового стягнення				Справу закрито на підставі статті 247 КУпАП	
		штраф	втрати (шкода)	штраф	втрати (шкода)	штраф		втрати (шкода)			
						дата	результат розгляду	дата	результат розгляду		
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

вул. Народного Ополчення, 3, м. Київ, 03680

(найменування, місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта)

територіального органу Держгеокадастру)

“ ___ ” _____ 20 ___ року № _____

**Начальнику управління (відділу)
державної виконавчої служби**

(найменування територіального органу,
місцезнаходження)

Щодо примусового виконання постанови в частині стягнення штрафу

Керуючись статтею 19 Конституції України, статтями 298, 299, 308 і 310 Кодексу України про адміністративні правопорушення, пунктом 6 частини першої статті 3, статтями 12, 18, 24, 26 Закону України “Про виконавче провадження”, у зв'язку з несплатою штрафу в строк, установлений статтею 307 КУпАП, надсилаємо для примусового виконання в частині стягнення штрафу постанову про накладення адміністративного стягнення від “ ___ ” _____ 20 ___ року № _____, яку було винесено щодо гр. _____,

який (яка) проживає/зарестрований(а): _____

Копію постанови про відкриття виконавчого провадження просимо направити на нашу адресу.

Додаток: постанова від “ ___ ” _____ 20 ___ року № _____

(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

державного інспектора, який направляє постанову на примусове виконання)

(підпис, ініціали та прізвище державного інспектора, який направляє постанову на примусове виконання)

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ГЕОДЕЗІЇ, КАРТОГРАФІЇ
ТА КАДАСТРУ**

вул. Народного Ополчення, 3, м. Київ, 03680

(найменування, місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта

територіального органу Держгеокадастру)

СПРАВА

про адміністративне правопорушення,

вчинене гр. _____,
(прізвище, ім'я та по батькові особи, яка вчинила адміністративне правопорушення)
за статтею _____ Кодексу України про адміністративні правопорушення.
Постанова від “ ___ ” _____ 20 ___ року № _____

Зворотний бік справи

ОПИС

документів, що містяться у справі

№ з/п	Найменування документа	Кількість аркушів	Примітка

Відомості про рух провадження у справі

№ з/п	Дії, вчинені в процесі адміністративного провадження у справі	Дата, номер документа, прізвище та ініціали державного інспектора, який прийняв рішення	Кількість аркушів

Усього в справі _____ документів на ___ аркушах (заповнюється при передачі на зберігання до архіву).

Опис документів склав:

(посада, прізвище, ім'я та по батькові державного інспектора,

який розглядав справу)

“ ___ ” _____ 20 ___ року _____
(підпис)

Додаток 14

Термін зберігання матеріалів про адміністративні правопорушення визначається відповідно до Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів

Номер статті	Види документів	Строк зберігання документів		Примітка
		В організаціях, у діяльності яких створюються документи Національного архівного фонду	В організаціях, у діяльності яких не створюються документи Національного архівного фонду	
1	2	3	4	5
1	Документи (програми, доповідні записки, довідки, акти, висновки, звіти) про перевірку виконання рішень колегій, наказів центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій:			¹ При надходженні до одного державного архіву або архівного відділу міської ради на зберігання приймаються документи від організації, що здійснює перевірку
	а) за місцем перевірки та в організації, що здійснює перевірку	Постійно ¹	Доки не мине потреба	
	б) в інших організаціях	Доки не мине потреба	Доки не мине потреба	
2	Документи (акти, доповідні записки, довідки) комплексних перевірок організації з основних (профільних) питань діяльності організації (за винятком документів періодичних бухгалтерських ревізій, перевірок, передбачених статтею 341):			¹ При надходженні до одного державного архіву або архівного відділу міської ради на зберігання приймаються документи від організації, що здійснює перевірку
	а) за місцем перевірки та в організації, що здійснює перевірку	Постійно ¹	10 р.	
	б) в інших організаціях	5 р.	5 р.	
3	Документи (акти, доповідні записки, довідки) тематичних та контрольних перевірок окремих напрямів діяльності організації	5 р. Експертно-перевірна комісія	5 р.	

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

ДОДАТКИ

4	Документи (акти, приписи, висновки, довідки, доповідні записки) ревізій (перевірок) (за винятком документів періодичних бухгалтерських ревізій, перевірок, передбачених статтею 341):			¹ При надходженні до одного державного архіву або архівного відділу міської ради на зберігання приймаються документи від організації, що здійснює перевірку
	а) за місцем перевірки та в організації, що здійснює перевірку	Постійно ¹	10 р.	
	б) в інших організаціях	5 р.	5 р.	
5	Документи (висновки, акти, звіти) ревізійної комісії, аудитора (аудиторської фірми), центральних та місцевих органів фінансового контролю	Постійно	До ліквідації організації	
6	Документи (акти, постанови, рішення, довідки, доповідні та пояснювальні записки, висновки, листи) службових розслідувань	5 р. ¹	5 р. ¹	¹ Після винесення рішення
7	Документи (довідки, доповідні записки, звіти, листи) про виконання рішень (приписів), пропозицій за результатами обстежень, перевірок і ревізій	5 р. Експертно-перевірна комісія	5 р.	
8	Звернення (пропозиції, заяви, скарги) громадян та документи (листи, довідки, акти) з їх розгляду:			¹ У разі неодноразового звернення – 5 р. після останнього розгляду
	а) що містять пропозиції про суттєві зміни в роботі організації або про усунення серйозних недоліків та зловживань	Пост.	5 р.	
	б) особистого та другорядного характеру	5 р. ¹	5 р. ¹	
9	Документи (аналітичні довідки, огляди, доповідні записки, аналізи) про стан роботи з розгляду пропозицій, заяв, скарг громадян:			
	а) за місцем складення	Пост.	5 р.	
	б) в інших організаціях	5 р.	5 р.	
10	Листування про проведення перевірок і ревізій у організації	5 р.	5 р.	
11	Листування про перевірку пропозицій, заяв, скарг громадян; про надання запитів на публічну інформацію	5 р.	5 р.	
12	Журнали обліку перевірок, ревізій та контролю за виконанням їх рекомендацій	5 р.	5 р.	

ДЛЯ НОТАТОК

СОХНИЧ Анатолій Якович

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління земельними ресурсами Львівського національного аграрного університету. Заслужений діяч науки і техніки України. Академік Міжнародної Академії наук Екології і безпеки життєдіяльності та Академії наук Вищої освіти України. Дійсний член Академії Економічних наук України. Керівник Львівського відділення Академії Економічних наук України. Член Європейської та Всесвітньої асоціації економістів аграрників та Міжнародного Союзу охорони природи і природних ресурсів. У 2012 році отримав міжнародну відзнаку «Заслужений діяч науки» із врученням «Зірки вченого». Почесний землевпорядник України. Головний редактор журналу «Проблеми землеустрою».

Відомий науковій громадськості як фахівець з питань економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Автор понад 550 праць. Керівник наукової школи з економічного управління.

БОГІРА Мирослав Степанович

Кандидат економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри управління земельними ресурсами Львівського національного аграрного університету. Член-кореспондент Української Екологічної Академії наук. Почесний землевпорядник України.

Пройшов шлях від головного інженера-землевпорядника району до голови районної державної адміністрації (2002-2005 рр., 2010-2013 рр. – голова Радехівської райдержадміністрації Львівської області) і заступника голови Львівської обласної державної адміністрації (2013-2014 рр.).

2006-2010 рр. – заступник декана землевпорядного факультету ЛНАУ.

2007-2010 рр. – завідувач кафедри землевпорядного проектування ЛНАУ.

Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації 3 аспіранти. Автор понад 150 праць. Серед опублікованих праць – 7 монографій, з яких одна одноосібна, співавтор двох підручників і трьох навчальних посібників.

ЯРЕМКО Юрій Іванович

Доктор економічних наук, професор кафедри землеустрою, геодезії та кадастру, Перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет». Почесний землевпорядник України. Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Професійний шлях – від інженера-землевпорядника до начальника Херсонського обласного головного управління земельних ресурсів. Очолював державну інспекцію з контролю за використанням і охороною земель у Миколаївській області. Голова громадської організації «Всеукраїнська спілка сертифікованих інженерів-землевпорядників» у Херсонській області. Сертифікований оцінювач з експертної грошової оцінки земельних ділянок. Судовий експерт з правом проведення будівельно-технічних експертиз.

Автор понад 90 наукових праць, у тому числі 4 наукових монографій та навчальних посібників. Сфера наукових інтересів – землеустрій, земельний кадастр, економіка землекористування, охорона земель.

СТОЙКО Наталія Євгенівна

Кандидат економічних наук, доцент.

Науково-педагогічною діяльністю займається з 2000 року. Коло наукових інтересів – збалансоване землекористування, землеустрій, охорона земель.

Пройшла шлях від аспіранта кафедри землевпорядного проектування ЛНАУ до доцента.

2010-2016 рр. – заступник декана землевпорядного факультету з наукової роботи; 2013-2016 рр. – завідувач кафедри землевпорядного проектування; з вересня 2017 р. виконує обов'язки завідувача кафедри туризму ЛНАУ.

За результатами наукових досліджень опубліковано понад 100 наукових праць, серед них 3 монографії, у тому числі одна одноосібна. Є співавтором 2 навчальних посібників та понад 50 методичних рекомендацій.